De magere heilige

Rudolf Geel

bron
Rudolf Geel, *De magere heilige*. De Bezige Bij, Amsterdam 1963

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/geel005mage01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

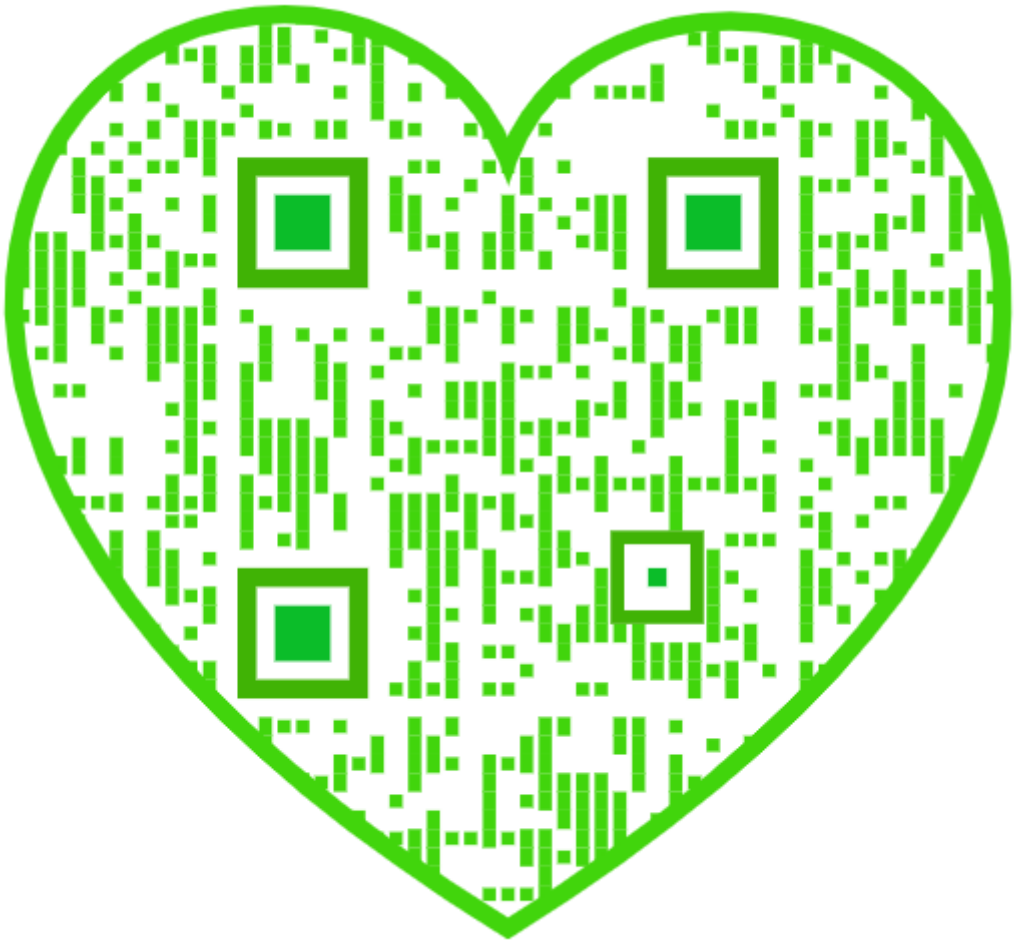

I

een kleine jongen nog

‘Halt!’ De jongen stormde op hem af. ‘Hier komen!’ Hij aarzelde.

‘Kom hier, zeg ik je!’ riep de jongen, even klein en mager als hij. ‘Ik zal je wel krijgen!’

Dreigend kwam hij op hem af. Hij kwam dichterbij, groter - alsof hij groter was - en met de grijns van een zekere overwinnaar.

‘Rufus,’ zei hij, ‘ben ik. Rufus. Donder op of ga mee.’

Hij keek omlaag.

‘En?’ vroeg de jongen.

Hij keek omlaag en was sprakeloos. Langzaam begonnen zijn ogen te wennen. De jongen stond naast hem en even leek het of ook hij dit zag. Maar natuurlijk.

‘Kom op,’ zei de jongen en nu zijn bewaker, ‘schiet een beetje op.’

In het gedrang van de velen die het dal betraden was hij zijn ouders kwijtgeraakt. Zo liepen zij naast elkaar over de smalle weg omlaag tot voorbij de poort waar geen twee elkaar konden passeren. De maan had plaats gemaakt. Dit licht, dit blauwe licht tussen de resten van de abdij, dit flauwe schijnsel tussen de pilaren en muren...

De jongen was nog steeds bij hem.

‘Wat kijk je?’ vroeg hij. ‘Die rottroep?’

‘Nee,’ zei hij zacht. ‘Je moet niet praten.’

De jongen lachte schel. Zijn stem sloeg over. Hij begon te schreeuwen tot de andere jongens het hoorden - er waren er zoveel - en naar hen toe kwamen rennen, maar lang niet allemaal. De meesten schreeuwden alleen maar terug en hieven iets boven hun hoofd, een houten

zwaardje of een schep, maar wat viel er te graven?

‘Hé!’ riep de jongen Rufus. ‘Die zak weet er nog niks van!’

De omstanders begonnen honend te lachen.

‘Je moet de meiden zoeken!’ zei één.

‘De oude wijven,’ peinsde een ander hardop.

‘De bomen, tussen de bomen, je ziet het wel!’

Maar hij zag het niet. Er waren geen bomen, enkel pilaren. Hij zag het licht, de afscheiding van licht en hemel, helder en zwart daarboven.

‘Je ziet het wel!’ riepen de jongens.

Ze lachten en renden weg. Alleen stond hij te wachten, maar wachten - niemand had hem uitgenodigd. En toch. Iemand naderde hem behoedzaam van achteren. Hij hoorde een sluipende voetstap en voelde plotseling een duw in zijn rug.

‘Hallo,’ zei de nieuw aangekomene, ook een jongen als hij. ‘Je bent hier pas, denk ik.’

‘Ja,’ zei hij.

‘Hoe heet jij?’

‘Paul,’ antwoordde hij zacht. ‘En jij?’

De jongen stak afwerend zijn hand op.

‘Laten we het daar niet over hebben,’ zei hij glimlachend. ‘Je zal die naam nog wel eens te weten komen. Het is belangrijk dat je die nu niet weet. Heb je op de meisjes gejaagd? De anderen hebben een vangnet. En jij? En ik?’

‘Ik?’

‘En ik? Wat gaan wij doen?’ Hij keek hem recht in zijn gezicht en krulde zijn onderlip. ‘Er zal iets gebeuren,’ zei hij. ‘Het is zeker. Onthoud: Er gaat iets gebeuren.

Wij wachten. Ze wachten allemaal. Je schrikt ervan? Ha!' Hij lachte en draaide zich om. 'We komen elkaar wel tegen!' riep hij en liep van hem vandaan.
Niemand had hem uitgenodigd, niemand had het hem uitgelegd.

Toen de vriend ten slotte kwam opdagen, waren zijn ouders zeer opgewonden. Het was laat, de avondlucht maakte de tuin koud en grijs alsof het winter was. Zijn moeder begon aarzelend te lachen en trok haar laag uitgesneden avondjurk van boven op, alsof dit een noodzakelijk onderdeel van de begroetingsceremonie was. Zij stapten in de auto en reden weg, de nacht tegemoet, een koud en achterbaks land in. Maar toen, na puinvelden en beschimmelde vuilnishopen, na regen en modderweg, toen, dat bliksemende ogenblik, had hij, Paul, alles gezien: het veld, de abdij, het licht en de warmte, een plaats waar geen regen bestond, nee, het regende niet.

Maar hij was hen kwijtgeraakt, zijn ouders, hij was alleen; hij luisterde: gejoel, een diepe stilte, een mannelijke stem, even daarbovenuit, geschreeuw. Niets van belang. Koortsachtig begon hij te denken. Hij hoorde de jongens en dacht, daamaartoe, maar hij wilde het niet, hij wilde zien, alles zien, en dan: er stond iets te gebeuren. Hij draaide zich om. Door het blauwe licht speelden de kinderen en soms zag hij de ouders, pratend met elkaar maar zwijgend meestal - sprakeloos of bedroefd? Zoals zijn vader.

'Wij liepen tussen de moordkuilen. We hebben dat ge-

weten. God! Die oude George - we hadden altijd zo'n lol met 'm gehad, mieterse kerel, verdiende veel geld, had kijk op zaken, intelligent, dacht alleen aan z'n zaak, ook toen nog, trapte op een mijn en niemand van de zaak sprak, nu ja goed, er was niet eens een begrafenis - maar we liepen daar en plotseling - gas! En hij (hij wees op de vriend naast hem) was gewond. Goed, hij ligt naast me, zie ik dat hij zijn gasmasker vergeten is, nee, hij kon het zelf niet. Deed ik het natuurlijk. Spreken we niet meer over.'

Behoedzaam keek hij om zich heen. Er was niemand en alleen de stemmen, die duizenden stemmen. Hij begon te lopen. Rechtuit, het gaf niet waar hij uitkwam.

'Vooruit! Voorwaarts!'

De jongens kwamen terug. In het gelid. Zij doken vanachter zijn rug op en stonden opeens voor hem met hun houten zwaardjes en schreeuwden, iets dat de aanvoerder hun trachtte te beletten.

'Stilte!' riep hij. 'In een kring!'

De jongens namen hem tussen zich in en stelden zich op. Rufus kwam naast hem staan. Hij stootte hem aan en wees op zijn voorhoofd.

'Let op,' zei hij. 'Ze spelen gewoon het spelletje van ieder jaar. Wij komen hier ieder jaar. Ik ben hier voor het tweede. Ze zullen je wel meenemen.'

'Doe jij dan niet mee?' vroeg hij.

Rufus haalde zijn schouders op. 'Ook wel,' zei hij.

'Een aanvoerder,' riep de jongen die dat al was. 'Ik stel mijn post beschikbaar. Stemmen!'

Papiertjes werden rondgedeeld door een jongen die Mi-

chaël heette, en daarop schreef ieder een naam. Alleen hij kreeg geen papiertje, hij wist niet waarom. Ieder bracht zijn papiertje bij de leider in het midden van de kring. Eén voor één ontvouwde hij ze en gaf ze door aan een adjudant, maar hoe vreemd was het dat de namen die erop moesten voorkomen, niet hardop werden voorgelezen, noch werden geturfd. Toen hij alle papiertjes had ontvouwen schraapte de jongen zijn keel, stak zijn hand op en riep: 'Het is besloten, wil iedereen luisteren!'

Het werd stil. Op de achtergrond zwierven de volwassenen door dat vreemde licht, zwijgend zoals altijd, elkaar verdringend op de plaatsen waar zij voedsel vonden en drank, gelijk varkens. Maar de kleine jongen dacht daar niet aan. Verloren stond hij tussep de anderen en wachtte. Hij kon niets vertellen, hij had niets te zeggen. Daar, op de achtergrond, tussen de ouderen, was ook zijn moeder en hij dacht aan zijn moeder.

'Paul kom eens bij mij. (Zij drukte hem dicht tegen zich aan bij het tuinhek waar zij uitkeken over de weg.) Zie je dat licht Paul, dat is de weg naar de hemel; je staat hier op de grond, en dan word je duizelig en draaien ga je; je valt weg, Paul, de grond gaat open, de zon verdwijnt, het is donker. Als een bal schiet je omhoog boven alle huizen uit.'

'Ook boven de torens schiet je uit als je oud bent, jij zal heel oud worden. Je schiet door de ruimte, je neemt je aanloop halverwege, stenen schieten voorbij, en dan sta je op de eerste ster, op de rand en je springt, zo van één op de ander, en dan...'

‘Dan kom ik in de hemel?’

(Maar zij zweeg en schudde haar hoofd.)

‘Maar u zei het?’

‘Hier is het, je kan hier net zo goed springen, van boom tot boom.’

(Zij lachte bijna waanzinnig.)

De jongen stond nog steeds met opgeheven hand in het midden en schreeuwde eindelijk (want anders was het niet): ‘Het is besloten. Met algemene stemmen. Wil onze aanvoerder naar voren komen?!’

‘Let op,’ zei Rufus zacht tegen hem. ‘Nu doen ze alsof ze niet weten wat er gaat gebeuren.’

Hij haalde minachtend zijn neus op. Opeens was er een groot tumult. Een jongen rende in gebukte houding uit de kring en zette het op een lopen.

‘Hij is het!’ riep de jongen in het midden. ‘Grijp hem! Hij is het!’

Zij wilden de vluchteling achterna gaan.

‘Halt!’ schreeuwde de jongen. ‘Wacht!’

Zij bleven trappelend van ongeduld staan.

‘Tot het ogenblik dat hij gevonden is blijf ik de baas,’ riep hij. ‘Verspreiden in groepen van twee. Ja! Er op los!’

De jongens renden weg. En hij bleef alleen achter. Al spoedig waren zij uit het gezicht verdwenen. Vreemd. Want toen hij verder liep en zo in het zijschip van de ruïne was gekomen (de sterren versprongen aan de zwarte hemel, kleine verloren lichtpuntjes boven het blauwe lich) zag hij dat buiten de afscheiding van de fundamenten van muren, de aarde koud en regenachtig

was als eerst. Alleen hier, dat wonderlijke blauwe verwarmende licht. Hoe kon hij de jongens uit het oog verliezen in zo'n kleine ruimte? Maar onafzienbaar strekte de abdij zich voor hem uit, hij keerde zich om en liep naar de poort, alleen de poort was vrijwel ongeschonden.

'Daar ben ik weer.' De jongen die zijn naam niet had willen noemen en die hij niet gezien had tussen de anderen in de kring, tikte hem op zijn schouder.

'Heb je al slaap?' vroeg hij. 'Ik niet. Ik heb geen slaap.' 'Hoe heet je?' vroeg Paul.

'Je zal mijn naam eens tegenkomen,' zei de jongen zacht. 'En sterker, je zal mij ontmoeten en me niet herkennen. Je zal schrikken, die naam, mijn naam; je zal verbaasd staan. Je moet maar gewoon afwachten.' Hij keek hem aan. 'Je moet afwachten, al begrijp je er niets van,' zei hij.

Een paar anderen kwamen schreeuwend als altijd aanrennen. De jongen keek om, hij lachte kort en zei: 'Tot straks,' waarna hij wegrende, opeens verdwenen was, en alleen zijn lach bleef even hangen.

'Het zal laat worden vannacht,' had zijn vader gezegd. 'Ik kan niet te veel drinken als we nog terug moeten,' meende de vriend.

'Nee zeker niet,' zei z'n vader. 'Dat gaat voor de donder niet. Dacht je dat ik mijn vrouw daaraan wilde opofferen?' (Hij lachte in zichzelf, onhoorbaar, de motor pruttelde.)

'Die rotregen verdomme,' zei de vriend.

‘Het zal wel ophouden.’

‘Ik hoop het,’ zei de vriend.

- Zij wisten het. Maar hij, Paul, die daar zat tussen zijn moeder en het portier van de wagen, hij hoefde niets te weten.

‘Waarheen?’ vroeg hij. ‘Pappa, waarheen gaan we?’

‘Je zal het zien,’ antwoordde zijn vader. ‘Je zal het zien zodra we zijn aangekomen.’

‘Zegt u het mij toch!’ riep Paul door de geluiden van de motor heen. Maar zijn vader had hem niets te zeggen; hij zat in de auto en liet zich brengen. Hij aarzelde niet. Waarom moest hij antwoorden, hij?

Het was toch eigenlijk nog maar zo kort geleden dat het gas over de lichamen kwam en de jammerlijke groep voortstrompelende soldaten overviel die vermoeid of gewond of beide, neervielen en voor de zoveelste maal, voor de zoveelste maal - waarna de granaten en de dekking en -

Ver heen zijn gedachten. Nee, de loden soldaatjes wilde hij niet zien. Hij wilde de scheepjes die hij door het bad bewoog niet tegen de rand zien slaan. Hij wilde niet denken, maar al het andere dacht voor hem. Zijn vader, een held, een held - hij wist niet of het... Zijn moeder. Waarom was hij alleen? Niemand kwam hem halen. De jongens zag hij niet. Het leek of hij niet bij hen hoorde. Alsof zij reeds besloten hadden: Nee, hij niet, het staat op zijn gezicht, hij heeft hier niets te zoeken. Hij was bang. Hij wist niet waarom hij bang was.

‘Wees niet bang,’ zei z'n vader. ‘Wij hebben dit meer

meegemaakt. Wij hebben nachten lang in een kuil gelegen terwijl het regende. Wij hebben toen altijd gedacht het niet te zullen halen. Maar wij hebben het overleefd. Wat deert ons dat beetje regen?'

'Maar ik,' zei z'n moeder.

'Je moet niet bang zijn, het komt alles terecht.'

De woorden van die avond zwommen door zijn hoofd. Doelloos liep hij rond. De ruimte van de oude abdij was zo groot. Hij kon zich nauwelijks voorstellen hoe het er in zijn geheel uitgezien kon hebben. Nu zag hij dat de andere zijmuur voor het grootste gedeelte bewaard was gebleven; openingen waarin glas-in-loodramen hadden gezeten, wachtten daar om de wind door te laten. Op sommige plaatsen groeide het glanzende gras, blauwachtig door het licht van boven. De nog overeind gebleven zuilen die hij onderscheidde, leken rood, misschien zoals in een bar, maar dat kon hij niet weten. Achter hem de poort waardoorheen hij naar binnen was gekomen. Nog nieuwe bezoekers dromden door die poort, al dadelijk verloren in de geweldige ruimte. Maar het gevoel veranderde. Zijn angst verminderde. Iemand dook plotseling achter hem op. Hij voelde een hand en werd meegetrokken; een stem siste hem toe: 'Kom op. Er is een kans. Stil!'

Hij schrok en trok zich los. Maar voor hij het wist rende hij met de ander mee over het terrein binnen de afscheidingen. Hij zag hoe ver voor hem een andere jongen rende, vluchtte. Hij begreep het meteen. De gezochte. De vluchtende naderde de afscheiding, blindelings rende hij voort. Toen, met een sprong, dook hij de

koude in buiten het licht. Zwijgend stonden ze elkaar aan te kijken, zijn metgezel en hij. Het was Michaël.

‘Verdomme,’ zei de laatste. ‘Dat is de afspraak niet.’

‘Wat niet?’ vroeg hij.

‘Het is híer binnen,’ zei Michaël. ‘Dat is besloten. We moeten hem vinden. Kom mee!’

Hij wilde over het lage muurtje stappen maar aarzelde.

‘Ik...’ zei hij, ‘weet niet of...’

‘Mag dat niet?’ vroeg Paul. Hij keek. Het regende daar, een uiterste koude. Er bewoog zich iets. Hij keek beter, zijn ogen wenden aan het duister. Buiten de afscheiding stond een meisje. Zij was volkomen nat geregend. Zij riep iets.

‘Ga haar halen,’ beval Michaël met een hoofdknik.

‘Maar...’ zei hij.

‘Ga haar halen.’

Hij stak dreigend zijn vuist naar hem uit. Hij aarzelde, maar toen gaf de ander hem een duw zodat hij over het muurtje heen viel en hard en pijnlijk op de natte grond belandde. Hij hoorde de jongen lachen. Hij krabbelde op en probeerde iets in het duister te onderscheiden. Het meisje riep weer. Op het gehoor strompelde hij naar haar toe. Toen zag hij haar: zij leek veel ouder dan hij, misschien al weer ouder dan Michaël en hij samen. Zij was met haar voet in een molshoop gezakt; steeds probeerde zij zich te bevrijden, maar telkens verloor zij haar evenwicht. Het leek of zij huilde, nee.

‘Hier,’ riep hij. Hij was haar zo dicht genaderd dat hij zijn hand naar haar kon uitsteken. Zij deed een laatste poging terwijl zij zich aan hem vastklemde, en zo klein als hij was, gaf hij voldoende steun.

‘Dank je wel,’ zei ze (het waaide, de regen viel in stromen). ‘Ik wilde naar binnen.’

‘Maar er is een poort,’ zei hij verwonderd

‘Ja.’ Zij rilde. ‘Maar daar mag ik niet binnen.’

‘Maar mijn vader,’ zei hij. ‘Iedereen is binnen.’

‘Ik wist het niet,’ mompelde ze. ‘Ik wist niet dat het kon.’

Hij hielp haar over het muurtje heen.

Hij zag haar even aan, zij glimlachte, maar hij was zo nat dat zijn haar in slierten voor zijn gezicht hing, zodat hij haar moeilijk kon onderscheiden. Maar één ding: zoals zij stond en naar hem keek. Hij dacht, nu kan ik - ik heb haar gered, ik heb haar gered zoals mijn vader.

De vriend, de dankbare maar een beetje lusteloos, alsof hij dat maar liever niet had moeten doen. Maar liever niet? Wat wist zijn vader van de brief, ja toch, hij moest het weten op die morgen toen de vriend hem wakker maakte en zijn vingers langs de regels voerde.

‘Mijn zoon, hoewel je vecht en misschien dood bent, moet ik je zeggen - nee, zo kan het niet. Als je terugkomt, bedoel ik, kom dan naar ons toe, je huis is verdwenen. Wij hebben gezocht, maar niemand was te vinden. Misschien zijn zij vertrokken, maar ze hebben ons nooit bericht gestuurd. Ik ben erg bang, voor jou ook, geef ze er van langs! Maar als je thuiskomt moet je naar ons toekomen, dat is wat je moet doen.’

Hij dacht, ik heb haar gered. Hij wilde het haar voor zijn ogen opzijstrijken, maar zij legde haar hand op zijn voorhoofd en zei: ‘Laat dat; je moet niet naar mij kij-

ken,' alsof zij alles raadde, dat hij met haar mee wilde gaan, overal heen, maar weg van die jongens.

Hij trilde over zijn hele lichaam, het warme licht droogde zijn kleren sneller dan hij wist, maar hij stond daar en wachtte tot zij iets zou zeggen: Ga mee, je bent alleen, je hebt gelopen, gelopen, en hoorde van alles, maar toen - je zag mij, ik kon niet binnen. Tot jij kwam. Hij sloot zijn ogen en glimlachte. Een grote vreugde doorstroomde zijn bloed, zijn hoofd was vuurrood, hij schaamde zich, hij - hij wachtte met gesloten ogen en voelde de kleur wegtrekken.

Nu kan het, dacht hij, ze zal het zeggen. Vragend keek hij naar haar op, hij keek om zich heen, maar zij was verdwenen. Hij draaide zich om, hij wist niet hoe snel, hij keek over de muur in de duisternis, hij keek, hij begon het terrein af te zoeken, maar zij was verdwenen, uitgewist, opgeslokt door de ruimte.

Hij hoorde jongens schreeuwen. Zij waren weer samengekomen, de leider brulde zijn bevelen. Niemand luisterde, iedereen kende de woorden. Alleen hij niet. Langzaam kwam hij op de jongens toe, bedroefd - waarom had hij haar verloren? Hij wilde niet huilen. De aanvoerder sommeerde nogmaals de vluchteling te achterhalen om zijn plaats in te nemen aan het hoofd van de soldaten.

Soldaten - deze kleine jongens met hun achterlijke houten zwaardjes en hun hongerende ogen, tastend naar iets anders, ergens waar zij niet bij konden komen. Hij zocht naar het meisje, midden tussen de groep beland, zocht hij naar haar, zoals hij 's morgens voor het raam stond en het meisje langs zag komen in haar kinder-

wagentje, met de pop tegen zich aangeklemd, en haar grote rondkijkende ogen en haar kleine neus en het haar dat op haar kruin dun was geworden van het vele liggen, of dat zij uitgerukt had uit woede, - zoals hij dan de straat afzocht en wachtte, maar anders, dat gevoel, hij trilde over zijn hele lichaam.

'Je bent nat,' zei een jongen. 'Je hebt zeker over je hoofd gezeken.' Hij lachte.

Weg, dacht hij, voor de zoveelste maal, weg, en hij draaide zich om; de jongen gaf hem een schop na, hij voelde de pijn in zijn zitvlak, een ander lichtte hem beentje, hij struikelde, en iedereen lachte, ja, in de verte bleven de ouderen staan, het werd stil, het blauwe licht was feller gaan schijnen en iedereen lachte, iedereen, en misschien, misschien stond ook het meisje dat hij geholpen had tussen de mensen, en lachte zij zacht, onhoorbaar voor de anderen; en hij dacht, ik weet niet eens haar naam, als ik die wist...

de ogen van de heilige

Hij wist nu zeker dat niets hem met de anderen verbond. Zij zochten een aanvoerder, een wild spel met zekere afloop. En al was hij de enige die die afloop niet doorgrondde, het kon hem niet schelen, hij zocht naar iets anders, maar eigenlijk, toen hij verder kwam, wist hij niet goed meer wat dat andere was.

Hij liep verder, een steentje voortschoppend.

'En toen hebben we het gevraagd, en inderdaad was het de juiste, die vuile schurk, dat ellendige beest. We zijn toen, wij allemaal naar dat huis...'

‘Wat doet dat jongetje daar?’ onderbrak een vrouw de dolgeworden prater. Ze keken allen op. Wat doet dat jongetje daar?

Paul werd rood. Een krijgshaftig gefluit ging op in zijn hoofd. Nu zijn zwaard! Maar nee, hij had er niets mee te maken. Hij bekeek de vrouw goed, hij dacht: meisje, en de koude, de kuil waarin zij stond, zo anders dan dit. ‘Ja, ik ben alleen,’ bracht hij uit.

‘Zoek je iemand?’ vroeg de vrouw boven haar kinnen, borsten en buiken uit.

‘Ik weet het niet,’ zei hij.

Maar hij wist het. Ik ben nu op zoek. Ik zoek iemand of iets. Niet meer de springplank naar boven, niet meer van ster tot ster. Hij zag de bedroefde glimlach van zijn moeder. De manier waarop zij haar lip omlaag krulde. Hij zag het blauwe licht in een lege ruimte met verbrokkelde steunpunten. Maar hoelang zou dat licht nog blijven schijnen? Hoelang? Hij moest haar vinden. Ver kon zij niet zijn. Haar vinden. Een kortstondige vreugde ging door hem heen.

‘Hé,’ zei de jongen zonder naam. Daar stond hij voor de derde keer. Hij lachte breed, zijn mondhoeken ver uiteengetrokken als een clown. ‘Jij doet ook niet erg mee. Net als ik. Of ik toch wel? Jij loopt hier maar. Ah, net als ik, maar ik, ik ben iets van plan. Je moest eens weten wat ze in de struiken zoeken, die smeerlappen. Een aanvoerder! Ha!’ Hij lachte nog harder. ‘Nee hoor, niet een aanvoerder,’ fluisterde hij opeens, ‘maar maar...’

‘Wat?’ vroeg hij nieuwsgierig.

Daar voor hen dansten twee vrouwen met elkaar. Zij

hadden geblondeerde haren en hielden met één hand de zoom van hun rokken vast, die zij telkens bij het wilde draaien omhoogtrokken, zodat Paul - hij bloosde, maar de ander zag het niet - hun kousen en dijen en soms zelfs een glimp van iets lichters daarboven kon opvangen.

'Kijk,' fluisterde de jongen, 'zie je dat? Zullen we...'

'Wat?'

'Kijken en dan...' fluisterde hij, 'en dan... een beetje.' Hij werd een vreemd gevoel in zijn maag gewaar. Als die vrouwen eens... Zij kropen naar het dansende tweetal toe. Zij konden hun gehijg horen, de wilde kreten, hun handgeklap. Hij lag op zijn buik achter een bosje en keek naast zich. Maar de jongen was opgestaan en maakte zich snel en onhoorbaar uit de voeten. Hij ging op zijn knieën zitten en schrok. Als ze hem zagen, dan... Nee, hij moest weg, het was, met dat gevoel in zijn benen, nee - dat meisje nog altijd, ook zij, maar jonger, veel jonger en hij dacht, terwijl dezelfde angst weer in hem opkroop, waar moet ik haar vinden, wat moet ik doen, waarom ik hier lig - ik moet haar vinden om dan samen overal langs te lopen en iedereen te groeten. En dan lachen wij om alles, wij samen, alleen in de abdij in het licht dat blauw is voor ons. Hij dacht, ik hoef dan niet bang meer te zijn, niet alleen tussen die jongens met hun vreemde spelletjes.

Hij had niet gemerkt dat hij niet langer alleen was. Hij draaide zich om, voorzichtig om geen geluid te veroorzaken, en schrok. Twee mannen stonden achter hem. Zij hadden hem niet opgemerkt.

'Zijn zij er ook weer?' Hij zat op zijn knieën half naar

de mannen toegedraaid. Eén was lang en blond, de ander droeg een kort, spits toelopend baardje. Ook hij was blond, doch iets donkerder dan de eerste.

'Ja, het zijn dezelfden.'

'Zij hebben elkaar, terwijl wij tegen een boom kunnen gaan staan.' De lange lachte.

'Onzin,' zei de ander. 'Ze zijn niet zo. Die zo zijn hebben andere gezichten, ik bedoel, die zeker zo zijn, waaraan je het meteen kunt zien, zijn anders opgemaakt, en ze kijken anders. Ze doen alles anders. Ik mag ze niet.' Er moest iets verzwegen worden. Hij dacht: die zo zijn. Wat is dat? Is het verkeerd met elkaar te dansen? Is het - politie, dacht hij. Hij schrok weer en maakte een onverhoedse beweging om weg te rennen.

'Hé jij, hier komen!' De lange blonde man greep hem grijnzend in zijn nekvel. 'Zo! Stilletjes kijken ehh, achter een bosje toekijken ehh?'

'Een kleine smeerlap, maar één met durf,' vond zijn metgezel. 'Die zal het een eind schoppen.'

Maar Paul begon bijna te huilen en durfde niet verder kijken naar de vrouwen die nu zo wild dansten, dat hun borsten bijna uit hun half opengeknoopte, laag uitgesneden blouses tevoorschijn sprongen. Hij dacht; hij zag hen plotseling weer toen hij zijn ogen opende; hij voelde zich draaierig en een onheilspellend gevoel kroop in zijn maag, een beeld van vrouwen met ontblote borsten, dansend over een besneeuwde weg, met hun ruggen naar hem toe, lachend en over hun schouders wijzend. En telkens wanneer hij sneller liep, gaf de achterste, zonder hem te zien, het teken, zodat zij sneller voortdansten en langzaam uit het gezicht verdwenen.

Hij was niet bang meer voor de mannen, zij hielden hem vast, maar knipoogden naar hem, zodat hij lachte, opeens, en het huilen vergat. Maar zonder dat iemand van hen hun komst had opgemerkt, stonden de vrouwen voor hen, bezweet, en Paul zag hoe zij vergeten hadden hun blouses te sluiten. Zij waren reeds van middelbare leeftijd. De oudste - een vrouw met harde ogen en overal bijgeverfd tot in haar hals toe - keek de lange man in het gezicht. Hij schrok en stamelde: ‘Gravin, u hier, welk een eer, het genoegen.’

‘Je keek dus,’ zei ze toonloos. ‘Je wilde weer zien hoe het is geworden. Je hebt nog niet genoeg gezien en alweer ontdek ik dat je je ogen niet van mijn dierbaar bezit kunt afhouden.’

Zij begon als het ware vertoornd de knoopjes te sluiten. ‘En nu ben jij het niet alleen. Je deed natuurlijk net of je me niet kende. Nu is het zo dat je zelfs kleine jongens niet met rust kunt laten. Ja,’ riep ze schel. ‘Zo'n schoft ben je! En hem dan dwingen te lachen. Hé, kijk eens, dat oude wijf daar!’

‘Maar gravin,’ probeerde de lange.

‘Niets daarvan,’ zei ze. ‘Jouw tijd is voorbij. Wij hebben lang genoeg gespeeld. Tot jij het moe was, niet ik.’

Zij keek een andere kant op. ‘Ik had je gevraagd,’ zei ze. ‘Je speelde toch zo graag?’

‘Je betaalde,’ riep de man, scherp uitvallend. ‘Je betaalde, want anders, verdomme, dan -’

‘Ja,’ zei ze. ‘Ja, jij hebt gewonnen. Maar je hoeft niet te kijken. Je weet het. Je hoeft niet te kijken.’

Zij had de knoopjes gesloten. Het ging niet zo gemakkelijk met haar dikke vingers.

Is ze boos, dacht hij, of doet ze alsof; ik weet het niet.

Wat zou ze hebben? Zou ze verbrand zijn?

‘Goed,’ zei de vrouw. ‘Ik zal hém meenemen.’

Hij voelde haar blik monsterend over zijn haar, zijn voorhoofd, zijn neus en smalle lippen en verder omlaag gaan.

‘Het was een grap,’ zei ze tegen de ander, terwijl ze probeerde te glimlachen. ‘Een goede grap alsof het me wat kon schelen. Je moet niet zo kijken als een geslagen hond.’ Zij had zich weer naar de lange gekeerd. ‘Zulke dingen passen niet bij jou. Ja,’ zei ze. ‘Een goede grap, alsof ik boos was. Kijk -’ Ze vertrok haar gezicht nog meer. ‘Glimlach ik niet even mooi als vroeger? Klinkt mijn stem nog niet even geamuseerd als toen? Heb je mij begrepen? Ja.’ Zij wachtte een ogenblik en slikte. ‘Je weet dus dat ik alleen van buiten spreek. Ik heb je nooit verder laten kijken.’

Zij gaf de lange een kus op zijn wang. Hij bukte zich behulpzaam.

‘Het kan me niet schelen,’ zei ze, voor ze Paul een hand gaf en haar vriendin bij de mannen achterliet zonder haar zelfs ook maar te groeten. ‘Al kijk je uren. Ik zie het altijd als een goede grap.’

‘Gravin,’ zei de man. Hij liep met hen mee. ‘Gravin, ik wist niet dat u het was.’

‘Hoe beleefd ben je nu weer,’ antwoordde ze, naar de grond kijkend. ‘Maar de tijd komt dat het dierbaarste bezit werkelijk dierbaar wordt; dan hoeft niemand daar meer naar te kijken, niemand wil er naar kijken trouwens, behalve natuurlijk een smeerlap als jij. Zeg niets. Als niemand meer kijkt dan - dan kan men dat zichzelf

vertellen, hoe het was, de verhalen van vroeger die je over jezelf hoorde van anderen. En dat ze dat niet meer doen dringt door, natuurlijk, wat zou verborgen blijven? Maar als iemand lacht en kijkt.' Zij wilde nog iets zeggen, maar schudde haar hoofd. Zij knikte, trok haar hoofd weer recht en wendde het af.

'Maar gravin,' zei de man. 'Gravin.'

Zij wandelden hand in hand over het terrein van de abdij. Zij kwamen niemand tegen hoewel duizenden aanwezig moesten zijn.

'Kijk,' zei ze. 'Nu zal ik je alles laten zien wat je wilt weten. Je zult wel niet zo gauw moe worden van het lopen, misschien ben ik eerder moe. Maar we gaan niet zitten, dan zullen die anderen nog meer lachen. Ach nee, dat begrijp jij niet. Luister!' Zij hief haar hand op. 'Hoor jij mensen?'

'Nee,' zei Paul. 'Ik hoor niets. Waar is mijn vader?'

'Ik weet het niet,' antwoordde ze. 'Maar hij zal op je wachten bij de uitgang. Hij zal je wel terugvinden.'

'Zoekt hij me?'

'Nee, hij zoekt je niet. Misschien danst hij wel.'

'Moet u daar niet bij zijn?' vroeg hij.

'Nee,' zei ze hard. 'Dat kan ik altijd nog zien. Ik heb nog veel tijd. Ga mee.'

Hij luisterde. Toch hoorde hij mensen. Hij keerde zich om.

'Psst!' Hij zag niemand. Nog eens: 'Psst!'

De gravin bleef staan. Opzij, links van hen, stond een jongen, ouder dan hij. Hij glimlachte en knipoogde.

'Wacht hier,' mompelde ze en liet hem los. Zij ging langzaam op de voor haar terugdeinzende jongen af.

Steeds verder. De jongen snoof en keerde zich om. De gravin volgde en hij dacht: waarom zal ik wachten?

Maar daar was ook geen tijd meer voor. Want vóór hij zich kon bewegen, werd hij van achteren vastgegrepen en de struiken ingetrokken. Zijn mond werd met een lap dichtgesnoerd. Hij kon nog nauwelijks ademhalen. Toen eerst kreeg hij gelegenheid te kijken. Alweer dezelfden. Twee jongens hielden hem vast en bekeken hem nauwkeurig. Gelijktijdig begonnen zij te fluiten, zodat binnen enkele minuten alle anderen kwamen aanlopen. (Ik hoor hier niet bij, dacht hij, daarom nemen ze mij gevangen, daarom laten ze mij niet met rust, omdat ik er niet bij hoor.)

Voor de tweede keer werd een kring gevormd. De leider kwam in het midden en beval 'Losmaken'.

Hij kreeg een duw en was bevrijd.

'Kom hier,' zei de leider. Hij ging naar hem toe. De jongen stak zijn handen uit.

'Druk mij de hand,' zei hij plechtig. 'Het ging helaas wat hardhandig, maar hij is gevonden.'

Hij keek wild om zich heen.

'Ziehier,' riep de leider. 'Onze aanvoerder. Misschien bang voor de eer in het begin, maar hij is gevonden!'

Er werd geapplaudisseerd, een dolle vreugde. Hij keek rond. De gezichten raakten weer gespannen. Waarom lachten zij niet meer? Konden zij niet schreeuwen als vroeger? Zij hadden immers nóóit anders gedaan?!

Hij werd bang, hij hoorde hier niet bij! Er moest -

- Hij wilde weglopen, onopvallend luisteren naar hun gesprekken, nee, ook dat niet. Maar de stilte, de stilte. Zij stonden daar en keken recht voor zich uit. Hun

adem onhoorbaar, geen enkele schuifelende voetstap. Hij was als nooit, hij was bang, waarvoor? Als zij naderden, langzaam naderden, waar bleef hij? Maar deden ze dat! Nu! Hij begon te beven, er moest iets gedaan worden, nu! Het zweet brak hem uit, hij tolde rond, en al die gezichten, de ernst en het ontzag, de dreigende stilte. Het zweet gutste over zijn voorhoofd. Wat kon hij doen, wat moest hij doen? Wegrennen? Onmogelijk. Staan blijven en wachten tot - tot, wanneer? Hij schreeuwde, een schelle angstkreet.

'Praat!' riep hij. 'Praat, praat!'

En meteen begonnen de jongens wild door elkaar heen te praten. De vroegere leider riep: 'Leve onze aanvoerder!'

'Hoera!' riepen de jongens en hieven hun zwaardjes.

'Geef een bevel!' riep Rufus die naast hem stond.

Hij wist niet wat te doen. Deze vergissing - Was hij voorgoed gevlucht, degene die zij achtervolgden? Natuurlijk niet, hij had gezien wat ze met hem deden. Meer niet, de vergissing had hij gezien, ja, maar wat maakte het uit?

'Een bevel,' drong Rufus aan.

'Laat mij alleen,' zei hij zacht. Hij wilde nadenken.

'Verspreiden!' riep de vrijwillig onttroonde aanvoerder. 'Onze leider wil alleen zijn!'

Hij begreep dit niet. Alleen was hij gekomen, ja, zijn vader en moeder, maar waar waren zij? En alleen was hij de aanvoerder, bij vergissing, hij wilde geen aanvoerder zijn, maar nu -

Hij dacht ook aan het meisje. Als hij haar terugvond, misschien zij. Antwoord op zijn vragen. Hij moest

haar zoeken. Maar wie kende haar, alleen hij en hij zou haar herkennen: dit is het meisje, zij kan alles uitleggen.

‘Alweer,’ zei de jongen zonder naam. ‘Nu ben je bij vergissing aanvoerder. Overal worden vergissingen gemaakt. Noodlottige vergissingen.

Zo vraag ik mij si of jij voor leider geschikt bent. Ha, en dan ik.’

‘Ik wil alleen zijn,’ zei hij.

‘Alleen zijn?’

‘Ja.’

‘Waarom?’

Hij wilde het hem wel vertellen. Maar daar was geen tijd voor. De jongen legde een hand op zijn mond en schudde zijn hoofd.

‘Al begrijp je niet wat ik zeg, onthoud dit,’ zei hij zachter dan hij ooit had gesproken. ‘Het doet pijn zo te zijn. Zoals jij, zoals ik. Want jij bent hier en niemand bekijkt je, tot ze een vergissing maken en jou opeens herkennen. Maar ze kijken niet naar jou, want het is een vergissing. Dat is vreselijk. Het is een rotgevoel. Misschien heb ik datzelfde: sommigen zoeken je zoals je bent, zoals ze je zien en kennen. Want voor anderen ben je zoals ze je kennen. Maar kennen ze je? Kennen ze mij? Weten ze wat ik denk? Ik heb een ander gezicht dat niemand kent. Net als jij, je zoekt iemand.’

Hij lachte nerveus. ‘Zie je wel, je zoekt iemand. Ik zal helpen zoeken.’

‘Hoe heet je?’ vroeg hij even zacht als de jongen sprak. Hij had daar steeds over nagedacht en het betoog maar half gevolgd.

‘Je hebt toch een naam?’

‘Ja. Wat heb ik je gezegd?’

Hij haalde zijn schouders op.

‘Op een dag zou je - Weet je?’

Hij knikte en knipperde met zijn ogen tegen het licht.

Maar waarom nu pas?

‘Ik zocht je,’ zei de gravin, ‘tot ik je zag praten met dat jongetje. Waar is hij nu?’

‘Ik weet het niet. Waar bent u geweest?’

‘Dat kan ik niet zeggen,’ zei ze. ‘Ik dacht dat die jongen - Maar ze wilden me van je weghebben of zoiets. Ik verdwaalde bijna -’

Hij keek haar vragend aan.

‘Wat deed jij daar?’ vroeg ze.

‘Ik -’ stotterde hij, ‘ik zou -’

‘Met mij meegaan,’ zei ze vriendelijk. ‘Het is niet zover meer. Ik ben een beetje moe.’

‘Waardoor?’ vroeg hij, maar hij wist het: zij was bijna verdwaald, zij had gelopen, zoals iedereen liep, die avond. Hij wilde alleen zijn, het meisje zoeken. En alles aan haar vragen, alles. Want zij zou het weten, misschien. Maar de gravin trok hem aan zijn arm mee naar de scheiding tussen het blauwe licht en de duisternis, in het zijschip van de abdij waar geen muur hun kon beletten de nacht weer in te gaan en de regen.

‘Je moet niet bang zijn,’ zei ze. ‘Iedereen vertelt dat je hier niet moet komen, en bijna niemand komt er dan ook omdat het feest is. Weet je eigenlijk wel welk feest? Je kan het eigenlijk geen feest noemen, misschien heb jij dat ook al gemerkt. Maar het is het feest van de

heilige die hier woonde met de monniken, en toen hij stierf kwam ieder jaar dat blauwe licht over de aarde hier. En de grond werd warm onder je voeten, dat voel je wel, het is behaaglijk. Maar daarvoor was het hier koud, toen hij hier woonde tussen de monniken. Het is geen sprookje, m'n jongen, dat blauwe licht, is het niet wonderlijk? Hetisgekomen voor jou.'

'Maar u dan?' vroeg hij.

'Ik sluip hier nog binnen,' zei ze. 'Net als je ouders.'

'Maar waarom dan?'

'Later moet ook jij binnensluipen. En niemand kan zelfs dat van tevoren vertellen. Je kan het ook niet begrijpen.'

Zij trok hem voorbij de scheiding in de duisternis. En opeens was daar de regen weer, de wind en de modder die aan zijn schoenen hechtte.

Zij liepen voort naar het gedeelte waar door de monniken greppels waren gegraven en de fundamenten van bijgebouwen lagen. Op een afstand stond haar stem, optornend tegen de wind die de woorden langs omwegen naar zijn oren bracht.

'Hoor,' zei ze. 'Bij deze greppel gebeurde het. Het meisje dat 's morgens naar het klooster kwam met benodigdheden uit de stad, vond op die dag geen monnik bij de poort. Toen zij die geopende poort doorging en zo binnendrong op een plaats waar zij niet mocht komen, hoorde zij de monniken wild en luid zingen. Zij begreep het niet. Maar de monniken zongen anders dan zij dacht, in een taal die zij niet mocht verstaan. De monniken waren alleen en zij hadden de heilige in hun midden. Zij goten hem wijn in zijn keel, en hij keek hen

maar steeds aan, zonder dat hij hun iets probeerde te zeggen. Zij verborg zich tussen de hutten en zag hoe zij de heilige bonden en vuur maakten. Rook kwam uit zijn mond, zijn haren stonden in brand, en hij keek hen maar aan. En alleen hij zag het meisje en glimlachte bedroefd naar haar, alsof alles om haar gebeurde. De monniken zongen steeds wilder terwijl het vuur om de lippen van de heilige lekte. Toen zij het doofden was hij half verbrand en zij begroeven hem op de plaats waar jij nu boven staat. Maar het meisje -'

- Hij verstond haar half en dacht aan de ogen van het meisje in haar kinderwagen. Zij had de pop tegen zich aangeklemd en wist niets van wat hij nu hoorde.

Haar stem verwaaide, maar wat zij zei - het was of zij hem niets meer hoefde te vertellen.

'Zij zagen haar, en omdat zij zo alleen waren, of omdat ze de heilige hadden vermoord die misschien wel van het meisje gehouden had hoewel hij haar toen voor het eerst zag -'

'Wat?' vroeg hij. 'Is zij ook verbrand?'

'Nee,' zei ze. 'Er gebeurde iets anders. Later zal je horen wat. Maar zij is daarna naast de heilige begraven. De volgende dag verwoestten zij het klooster en staken de abdij in brand. Het was een verschrikkelijk vuur. Mijlen in de omtrek werd het gezien en de mensen werden bang voor hun eigen huizen. De monniken voerden het dode meisje mee en hingen haar naakt aan een kruis dat zij bij zich droegen. Hier was het, hier -'

Zij nam hem bij een hand en bracht hem naar een afdakje dat gestut werd door vier houten palen.

'Het is hier droog,' zei ze.

‘Waarom naakt?’ vroeg hij; hij trilde.

Zij legde haar hand op zijn schouder.

‘Nu moet je niet verder vragen,’ zei ze. ‘Je zal dat later ook begrijpen. Ik had je niets moeten vertellen.’

Zij keek hem even onderzoekend aan en wilde zijn gezicht strelen.

Hij stond voor haar en keek naar haar lichaam. Zij begreep hem. Hij was klein en tenger. Haar mond kreeg een harde trek. Nee, dacht ze, nee in godsnaam. Maar begreep zij hem?

‘Ik kan het blauwe licht niet meer zien,’ zei hij. ‘Wat zeiden ze toen ze dat meisje naakt zagen?’

‘Niets,’ antwoordde ze. ‘Je moet je omdraaien. Daar is het blauwe licht, zie je wel? Ik weet niet waarom het er is. Misschien is het alleen voor jou, misschien heb ik alles verzonnen. Misschien ben jij alleen blij dat het er is, omdat de anderen binnensluipen. Het is een feest, zo wordt het tenminste genoemd. Ga jij nu alles ontdekken. Je moet maar alleen teruggaan.’

Doch wat was er dat hij bijna versteend bleef staan? Zijn bloed stroomde niet meer, maar de gravin was reeds opgeslokt door de duisternis. Zijn ogen gingen vanzelf dicht en zijn benen konden zich niet meer bewegen. Nu schoten door zijn hoofd de beelden die de vrouw in hem had opgeroepen: Een kring monniken, een heilige, bedroefd glimlachend naar het meisje. Alsof hij het zelf was. En dan, het meisje in haar kinderwagen, maar naast haar, rustig voortlopend door de stille straat, dat andere meisje, het meisje dat hij had gered. Dat meisje! Kon hij haar vinden en haar alles vertellen en haar beschermen tegen de anderen, die jongens

over wie hij de aanvoerder was, zoals de heilige over de monniken. Maar de monniken roosterden hem als wildbraad. Hij begreep het niet meer. De zingende mannen maakten een ander dood. Waarom?

Hij stond onder het afdak en durfde zich niet bewegen. Hij durfde niet weg te gaan, weg te rennen, want handen tastten door het duister en grepen hem wanneer hij zich op weg begaf. De sterren onzichtbaar. Kon hij nu de sprong volvoeren, maar hij durfde niet, en de aarde spleet niet open om hem één ogenblik het gezicht te gunnen op de ondermeren en mineralen, de ertsen en fossielen vol angstaanjagende vormen, groot en gebogen in grillige lijnen, met slagtanden en versteende schubben, waar hij naar toe viel tot de aarde weer dichtsloeg, met zo'n kracht, dat hij door de tussen de delen ontstane luchtdruk werd opgestoten tot buiten de dampkring. De eerste ster en de tweede. Hij was bang, hij wilde het meisje vragen of het waar was. Hij kwam aan een poort, en de poort was van graniet en de omtrekken ervan waren slechts door de uitslijting van miljarden bonkende vuisten ontstaan die in een gebogen lijn de illusie gaven van toekomstige doorgang. Vergeefs. Hij viel terag, de kracht van zijn val drukte zijn ogen dicht en hij kaatste weer weg van de aarde en verdween met een kleine boog in een oceaan of een rotsspleet, hangend tot het eind der dagen in bevroren houding, hoog boven de sneeuwgrens. En zijn bedroefde moeder. Zij schudde haar hoofd, niet anders. Hij was bang, er wentelden nieuwe beelden voor zijn geest. Het meisje. Naakt aan een kruis, wit en dood. En toen hij het kleine meisje uit haar kinderwagentje zag op-

genomen, terwijl iemand haar een klap op haar hoofd gaf, zodat het bloed uit haar mond spoot, over haar schoenen en kleren, haar handen en buik. Toen hij haar grote ogen niet meer zag en de pop rood en nat in de bloedplas zag liggen; toen hij haar zag, hangend aan een kruis, met spijkers door haar handen en enkels, haar hoofd voor haar borst heen en weer bungelend zoals op de plaatjes die hij gezien had, - begon hij krampachtig te huilen.

Wat was er met hem, wat gebeurde? Het meisje! Hij moest haar vinden, hij moest haar beschermen. Want als de anderen - En hij voelde, misschien moet jij ook mij beschermen. Want hebben de monniken de heilige niet gedood die bedroefd glimlachte naar het meisje? Hij haalde alles door elkaar. Hij rilde en voelde de regen door het afdakje lekken. Hij begreep zichzelf niet langer. Het leek alsof hij vanavond alles ontdekte. Hij hoorde stemmen en bijna wist hij alle woorden. Maar ook leek het hem alsof hij dat alles al wist, uit een tijd die hij zich niet bewust was, of een bewustzijn dat hem geen tijd gaf.

Alsof hij ouder was geworden, begrepen had - en had hij dat dan niet begrepen? - dat hij nog slechts alleen naar de abdij kon teruggaan, om daar alleen te praten met de anderen, om hen niet te verstaan, omdat zij elkaars taal nog niet spraken, ging hij rechtop staan en haalde diep adem. Hij trok zijn neus op en klemde zijn kaken vast op elkaar. Toen begon hij rustig terug te lopen, maar allengs ging hij sneller voort en uiteindelijk, dodelijk beangst, rende hij over het hobbelige terrein, tot hij struikelend over zijn voeten en snikkend de

grens doorbrak, waar hij op de grond tuimelde en zo even bleef liggen als een dode.

de zwijgende menigte

Er kwam niemand voor hem. En ook dat scheen afgesproken. Hij hing tegen een zuil aan, onbewust van de aanwezigheid van de twee jongens die zich aan de andere kant tegen de stenen zuil aandrukten en giechelden als meisjes. Ofschoon zij elkaar telkens aanstootten en daarbij nog harder giechelden, merkte hij hen niet op. Want boven hem als een kwaadaardig aureool - zo deze dingen bestonden - cirkelden de woorden van de gravin: Je moet nu alleen teruggaan. En alleen was hij teruggegaan, maar veilig weer in het blauwe licht, schold hij zichzelf uit: een meid, een kind was hij door zo te rennen. Nu wachtte hij tot iemand hem aansprak. Plotseling zag hij links en rechts van zich twee gezichten. Twee tongen hingen naar buiten, twee paar ogen keken week en glazig in zijn oren. De ogen kwamen langzaam dichterbij. Toen twee paar handen, twee paar armen. Hij werd alweer bang, hij wilde weglopen, maar weer werd hij vastgegrepen. Twee stemmen lachten door elkaar heen. Nu zag hij pas dat ze gewoon bij Michaël en Rufus behoorden. In het blauwe licht leek hun gelaatskleur valer dan zij was, als van mensen die lang in een ziekenhuis gelegen hebben.

‘Je schrok,’ zei Michaël, de dikste en kortste. ‘Ik zag het wel. Maar wij zijn het maar.’

‘Wat doe je hier?’ vroeg de ander. ‘Wat doet onze aanvoerder hier?’

‘Waar bemoeien jullie je mee!’ zei Paul, nog kwaad omdat hij van hen geschrokken was.

‘Zie je wel, hij is hier nog niet gewend. En dat voor een aanvoerder. Mooie aanvoerder. Als ik het niet zeker wist zou ik zeggen -’

‘Wat?’ vroeg hij snel.

‘Een ongeluk,’ zei Rufus. ‘Een toeval. Maar je went wel. Het is hier gewoon.’ Hij schudde spijtig zijn hoofd.

‘Wat gewoon?’ vroeg Paul en dacht, misschien ben ik de enige die het ongewoon vind, ik ben een indringer, ik hoor hier niet bij, ik heb niets met hen te maken, net als het meisje. Het meisje, een verwarmend gevoel. Vond hij haar! Maar hoe kon hij haar zoeken zonder aanwijzing, zomaar? En toch, waarom zou hij haar niet vinden? Zij waren hier immers beiden vreemd. Al had de gravin hem gezegd dat alles voor hem was, hij was hier vreemd, net als het meisje.

De twee haalden hun schouders op.

‘Net als anders, als thuis,’ zeiden ze in koor. ‘Er zijn bijna niet eens meisjes.’ Ze keken somber.

‘Niet eens meisjes,’ herhaalde Michaël. ‘Wat vind je daarvan? Ze nemen ons mee en we vervelen ons dood. Ik heb het gisteren nog tegen mijn vader gezegd.’

Paul luisterde niet.

‘Waarom zijn jullie hier?’ vroeg hij, maar het liet hem koud.

‘Ja,’ zei Rufus. ‘Als ik dat wist zou het mij minder moeilijk vallen een tip van de sluier op te tillen.’

‘Wat zeg je?’ Michaël gaf hem een stoot tussen zijn ribben. ‘Ik heb je al vaker gezegd normaal te praten, normaal versta je!’

‘Ja,’ zei de ander. ‘Het is goed. Waarom ben ik hier? Nou eenvoudig. Mijn vader laadt me in een auto en rijdt me hiernaar toe. Hij wacht bij de poort op me, dat zegt hij. Maar vorig jaar lag hij met een wijf in de struiken, daar.’ Hij wees naar het voorschip van de ruïne.

‘Hij schrok zich dood toen ik hem op z'n schouder tikte en zei dat ik wel eens weg wilde. We hebben een week rotzooi gehad.’

‘Psst,’ fluisterde Michaël opeens. ‘Hou je stil. Moet je kijken, daar, zie je het?’

‘Verdomd, Ingrid,’ zei Rufus. ‘Met een man. O die kleine Ingrid, wat gaat ze doen?’

‘Kom op!’

Ze trokken Paul met zich mee en fluisterden hem toe zijn mond te houden. Hij knikte. Het meisje dat hij voor zich zag lopen had lang zwart haar en dunne benen. Zij volgden haar, maar toen de man zijn arm om haar schouders legde, verdwenen zij plotseling achter een muurtje, en het had geen zin hen daar te bespieden omdat drie over een stenen omheining gebogen figuren tamelijk opvallend zijn voor een meisje dat daar gespannen ligt te hijgen, ondanks alles toch nog rondspiedend of iemand haar ziet.

‘Het is jammer,’ zei Rufus.

‘Niets aan te doen. Morgen beter. Ik zal haar eens zeggen wat ik gezien heb. Als ze dan niet doet wat ik zeg, stuur ik een brief aan haar ouders.’

‘Aha,’ lachte Rufus. ‘Chantage! Zo, chantage! Dat is een nieuw uitgangspunt. Daarmee kan je als met een schone lei beginnen. Je bent gek!’ Hij lachte weer. ‘Jij

met je praatjes! Weet je wat ik gisteren gedaan heb?'

'Ik zag je niet.'

'Weet je wat ik gisteren gedaan heb?'

Hij wenkte en ze kwamen met hun hoofden bij elkaar.

'Ik heb haar meegenomen naar de vijver,' zei Rufus. 'Ik zei: Als je naar het water kijkt kan je je hoofd door de maan weerspiegeld zien en nog veel meer. Dan kan je zien hoe je zal worden, later. Maar ze durfde niet en ik keek en zei: Je wordt heel mooi, ik zou je willen kussen zoals je er in het water uitziet.'

Hij wuifde met zijn hand.

'Daarna was het vrij eenvoudig.'

'Hoe dan?' vroeg Paul.

'Hoe dan?'

'Ja, hoe dan?'

Hij lachte weer. Hij was op zijn hoogst dertien, een kind met een oud hoofd en woorden van ouderen uit boeken voor ouderen die geen oudere las, behalve hij, in het geheim. Maar Paul, zoals anderen, wilde wel iets weten van dat geheim.

'Je bent nog pas een beginneling,' zei Rufus. 'Toen ze in het water wilde kijken hield ik haar tegen, maar ze wilde beslist kijken. Zo zijn vrouwen.'

'Hoe weet je dat?'

'Ja, dat weet ik niet precies meer,' antwoordde hij. 'Ik geloof dat het van horen zeggen is. Maar ik heb meer meegemaakt dan jullie samen.'

Paul en Michaël knikten, vol bewondering toch.

'Ze wilde dus kijken,' ging hij verzekerd van succes verder. 'En ze kon het niet, want ik hield haar vast. Toen draaide ik haar om en kuste haar.'

Hij keek hen strak aan en haalde diep adem. Hij rekte de spanning, een natuurtalent.

‘Wij gingen op de grond liggen,’ vervolgde hij heel langzaam. ‘En ik voelde overal.’

‘Waar?’ vroeg Paul. ‘Waar?’ vroeg hij fluisterend.

‘Weet je dat niet eens?’ zei Rufus. ‘En jij bent mijn aanvoerder? Onder haar rok, in haar broek natuurlijk. Dat is toch kinderlijk eenvoudig, dat weet iedereen.’ ‘Ja,’ knikte Michaël. ‘Dat weet iedereen.’

Zij keken hem beiden een beetje minachtend aan. Hij voelde een vreemde spanning in zijn middenrif. Geen van drieën zeiden zij nog iets tot vanachter het muurtje Ingrid verscheen. Zij liep niet zeer vast op haar benen en was alleen.

‘Nu zal je het beleven,’ zei Rufus. ‘Hé Ingrid. Ingrid!’ riep hij.‘Hé!’

Het meisje draaide zich om en kwam naar hen toe geslenterd.

‘Wat deed jij met die man?’ begon Rufus meteen.

‘O niets,’ zei ze en wilde zich omdraaien en weglopen. Maar Rufus trok haar terug.

‘Nee,’ zei hij kort. ‘Hier blijven!’

Zij gehoorzaamde.

‘Ik heb je wel gezien,’ fluisterde Rufus. ‘Ik heb over het muurtje gekeken.’

‘Nee!’ riep ze. ‘Nee!’

‘Ja, ik heb gekeken.’

Zij begon te huilen. Zij leek erg moe. Paul wilde zijn hand tegen haar borst leggen, maar hij durfde niet.

‘Waarom deed je dat?’ vroeg Rufus.

‘Hij wilde,’ zei ze zacht. Zij snikte kort.

‘Hij wilde!’ Rufus lachte schamper. ‘En jij zeker niet? Jij had daar geen zin in! Viezerik!’

‘Ik ben niet vies,’ huilde ze.

‘Een vieze teef, dat ben je!’ riep hij hard.

Zij begon nog harder te huilen.

‘Kom op,’ zei Rufus tegen Michaël. Hij duwde hem voor zich uit. Op een afstandje gingen ze staan fluisteren, zodat hij niet kon horen wat daar besproken werd. Maar Paul durfde nu een stap dichterbij komen. Hij stond recht voor haar. Zij had haar rechterarm voor haar ogen en schokte met haar schouders. Hij nam haar hoofd tussen zijn handen, verwonderd dat zij niet terugdeinsde, nog meer verwonderd dat hij dat durfde. Zacht nu herhaalde hij het geleerde van die avond: ‘Je huilt,’ zei hij. ‘Maar jij hangt niet aan het kruis. En de monniken hebben gehuild net zoals jij, maar zij hadden hun - hun vader, hun hei-heilige verloren.’

Hij zweette, zoekend naar de woorden, zoekend naar de uitleg van die woorden, terwijl hij al zelf in die woorden verstrikt raakte en wie weet het zelf was die dat alles beleefde. Hij wilde vertellen terwijl de beelden elkaar afwisselden, van het meisje met haar bebloede pop en het meisje dat hij redde, het meisje dat hij zocht. Aarzelend ging hij verder, terwijl het meisje hem aankeek, maar welk meisje?

‘Zij waren alleen die morgen. De greppel was droog want het was in de zomer. Ze waren die dag op het land geweest en die - die oude man had het koren gemaaid, maar - ze hadden niets te eten. En ze zongen en die oude man keek naar hen. Ze wisten niet meer wat ze deden van de honger en ze vermoordden hun - heilige. Maar

het meisje had alles gezien en ze had het eten bij zich. En toen -' Hij wachtte om op adem te komen. Hij voelde zich rustiger. '- Hebben ze haar opgehangen of iets anders - aan het kruis. En -' Hij begon sneller te spreken. 'En Rufus, ik denk dat hij net zo is, maar hij hoeft niet omdat hij niets te eten heeft. Hij wil -' Hij durfde het nauwelijks te zeggen, hij stotterde '- Hij wil alleen dat je naar het water kijkt en je kleren uittrekt. Je moet voor hem oppassen. Ben je alleen?'

Zij keek hem met open mond aan. Wat hij wilde zeggen en zei: hij wist het immers zelf nog niet. Hij dacht maar en vormde woorden die per ongeluk zijn lippen ontsnapten. De monniken - het deed er niet toe; ja toch, twee woorden bleven hangen, twee gedachten had hij verzameld. De gestorven man om wie zij zongen omdat hij hen aankeek en niet was zoals zij.

En het tweede, dat meisje dat zij kruisigden om hun eenzaamheid, zo was het verteld. Dat zij kruisigden omdat de heilige van haar had gehouden en dat niet mocht of kon, terwijl zij misschien niet wist dat hij van haar hield, omdat zij dacht dat hij haar niet kende. Hij begreep het niet. Of misschien dat zij niet van het meisje konden houden zoals de heilige van haar hield en zo kwaad werden op zichzelf, dat zij dat meisje - Hij wist het, alles was toen voor hen verloren. Zij staken de abdij in brand, de vuurgloed was zichtbaar tot in de verste dorpen. Verloren was het, voor hen? Of voor hem, Paul? Waar moest hij naar toe? Hij wilde niet huilen. Er stond een meisje voor hem. Zij mocht hem niet zien huilen, want anders, anders.

Hij had geen graan nodig, maar wat had hij nodig?

Hij had geen honger, maar hij zocht iets.

Hij begreep alles, het was een leugen! Hij begreep niets meer.

Zij hadden iets gedaan met het meisje! Er ging hem plotseling een licht op, maar een venijnig en schel lichtje. Zij hadden hetzelfde als Ingrid - Dit was het wat de jongens hadden gefluisterd. Geheel ontkleed in de bosjes. Zo ging het verhaal. En dan gingen zij zelf boven op dat meisje liggen, maar het ging niet, dat ging niet!

Zo'n grote man en een meisje waarbij alles zo klein was. Maar het ging, hij wist het. Ze hadden haar meegenomen, ze hadden haar pijn gedaan, al die monniken, en waren bang geworden. Zij wilden zich verbergen in de heuvels en tussen de onbegaanbare paden hun hutten herbouwen, maar eerst doodden zij haar. En het blauwe licht kwam als een waarschuwing: hier is de vader gedood en het meisje. En iedereen sloop binnen, in het blauwe licht en overal gebeurde hetzelfde, iedere avond. En alleen hij, hij hoorde hier niet thuis. Hij zocht het meisje. Hij moest haar nogmaals redden en zij hem. Want de monniken, op roof uit en altijd op roof, vermoordend wat zij tegenkwamen, waren ook hier. Rufus, Michaël. Of - en hij de aanvoerder, een vergissing, hij, het was een spel.

Hij zag het doorgroefde gelaat van de gravin, dansend met haar vriendin. Hij zag de wrede lachjes om de monden van de toekijkende mannen, en Rufus en Michaël. Wat wilden zij? Lachen, om hun alleen zijn te verbergen? Maar niemand lachte. De gravin niet. Rufus eigenlijk ook niet. Hij voelde zich wanhopig. Hij werd zenuwachtig van spanning. Ingrid -

‘Ingrid,’ vroeg hij. ‘Ben je alleen?’

Hij dacht weer na in zijn chaos van denken en denken en bijna niets begrijpen.

‘Ingrid, ben jij hier alleen?’

‘Ja,’ zei ze zacht terwijl ze haar hoofd van hem afwendde. ‘Ik ben alleen.’

‘Waarom deed je dat met die man?’

‘Omdat ik - omdat hij het vroeg en me vastpakte en kuste. Hij kuste me heel anders dan Rufus, zijn tong - en opeens -’

‘Ingrid,’ vroeg hij snel. ‘Vond je dat fijn?’

‘Ja,’ zei ze. ‘Tot het voorbij was. Hij liep weg en liet mij liggen. Toen heb ik mijn rok aangetrokken en wilde wegschuilen.’

‘Voor wie?’

‘Ik weet niet voor wie.’

‘Voor Rufus?’

‘Nee.’

‘Voor mij?’

‘Ik ken jou niet eens.’

Nee, dacht hij, ook jij kent mij niet. Ik zal het je vragen, misschien weet jij wel waarom je hier alleen bent en kan jij het mij vertellen. Ik wil het weten. Ik kan het weten. Hij voelde de spanning weer in zijn middenrif. Het leek wel alsof hij nat werd.

‘Kijk me dan aan,’ zei hij.

‘Waarom?’

‘Ik wil weten waarom je alleen bent. Wat wil je nu doen? Met mij praten?’

Zij lachte. ‘Ach wat, praten, waarom?’

‘Zomaar. Omdat je alleen bent.’

‘Het is alweer over.’

‘Zo opeens?’

- Maar het was niet opeens. Hij wilde zich omkeren en teruggaan naar de duisternis en de regen. Hier had hij niets meer te zoeken.

Daar was Rufus terug en begon haar met een touw te boeien, terwijl hij hete bezweringen uitstootte en haar meevoerde achter de muur. Zij gilde. Zij kreunde en gilde en lachte. Michaël keek over het muurtje.

Maar hij stond weer tegen dezelfde pilaar, en sloot zijn ogen die pijn deden van het harde op elkaar persen toen hij ze weer opende en -

‘Je zult direct wat beleven,’ zei de jongen zonder naam. ‘Ze hebben je mooi tot aanvoerder gemaakt, ik lach me er nog steeds rot over. Paul, de aanvoerder! Een prachtnaam voor een pracht aanvoerder!’ Hij lachte slim. ‘Wil je nog steeds weten hoe ik heet? Als je mij nog eens tegenkomt, een andere avond, een ander jaar, dan herken je mij niet meer. Ook ik verander. Als je mijn naam hoort en je ziet mij terug en je herkent mij niet, dan denk je toch: die komt me zo bekend voor. Je zal over deze avond dan wel niet veel meer nadenken. Je zal niet eens beseffen dat je mij meer gezien hebt. Maar schrikken zal je! Weet je, deze avond is een vergissing. Want een vergissing is het dat jij de leider bent. Maar jij *bent* de leider, dat is een feit. Maar dit is nog spel. Als je mij later nog eens ontmoet dan is het geen spel meer, dan gaat het erop of eronder. Misschien gaan wij er beiden onder. Wij spelen hoog spel want wij horen hier niet bij. Je begrijpt er niets van. Goed zo!’

schreeuwde hij opeens. ‘Haha! Dit spel is de omgeving waar jij zoekend rondloopt. Je moet het niet ernstig nemen. Maar één ding: nu ben jij de aanvoerder, en later komt er misschien een dag dat je het zou willen zijn, dat je zou willen bewijzen: Ik ben de aanvoerder, dus ben ik iemand die beslissingen kan nemen. Nu is het spel maar later -’ Hij streek met een vermoeid gebaar over zijn voorhoofd. ‘Ook ik ben altijd bang. Ik verschuil mij het liefst. Ze hebben me gezegd dat ik het moest doen, maar ik onttrek mij eraan. Op een keer moet ik doen wat mij is opgedragen. Snap je? Gelukkig niet, voor mij!’

Hij lachte, keerde zich om en liep weg zonder nog iets te zeggen.

‘Hé wacht!’ riep Paul in verwarring. ‘Wacht!’

Maar de jongen liep door, zijn schouders vooruit en zijn hoofd naar de grond gericht: een bedroefd kind dat alles van tevoren wist en daarom niet kon handelen.

Maar wat zou hij beleven zoals de jongen gezegd had? Hij draaide zich om.

Stram in het gelid stonden de jongens met hun zwaardjes voor hem.

‘Wij staan ter beschikking,’ zei de voorste, een brede jongen met een stompe neus en fletse ogen. ‘U heeft ons maar te bevelen. Maar - u zou, misschien willen kijken naar de optocht?’

Optocht, dacht hij vermoeid, ook dat nog. Waarom lieten ze hem niet gaan om het meisje te zoeken en haar alles te vertellen? Hij moest haar waarschuwen, maar dan kon hij zeggen: Ik ben de aanvoerder, ik hoef alleen maar te bevelen, dan gaan ze weg, je hoeft niet

bang te zijn. Tegen het meisje: Niet bang zijn, ik heb je gered en ook jij -

De troep stond achter hem.

‘Alhuá Wlo!’ riep de jongen met de fletse ogen.

De hakken werden tegen elkaar geklapt, de armen tegen de zijden geperst. Hij stond hen een beetje verloren aan te gapen; hij probeerde zijn rug te strekken en zijn kin op te heffen, maar toen hij dat probeerde, begreep hij de belachelijkheid van zijn pogingen.

‘Ia-rau!’ riep de jongen met zo mogelijk nog groter nadruk.

En toen keerde hij zich maar om, zijn mg naar de troep.

- De processie was langer dan de lengte van de abdij. Zij moesten dus in de rondte trekken. Vrouwen en mannen. Als hij zijn ogen gesloten zou hebben, had hij hen niet bemerkt, zo stil hepen zij daar. Bedroefden en mensen met harde gezichten, duidelijk te onderscheiden. Mannen met hun handen in beide broekzakken om zich de gewenste houding te verschaffen, en vrouwen die fanatiek hun borsten liepen op te hijsen om toch vooral gekleed te gaan. Geen blaasmuziek, geen dikke mannen met triangels. Geen honden die hun voor de voeten liepen, noch kinderen. In tegenstelling tot andere processies liepen hier geen zwartgerokte boetevragers ter zegening in de stoet mee. De zegen was in hun harten, of in hun broekzakken, sommige mannen hielden hem daar stevig omklemd. De zegen stak in de geurende, met kralen overdekte boezems, en de vrouwen hesen hem op, die zegen, want duidelijk zou hij zijn. Geen mens moest zijn naaste kunnen aan-

stoten, zeggend: Die man daar, zie, die man daar en die vrouw, waar is hun zegen? Grijsaards zijn zij al bijna, zij balanceren op de rand van de dood, en nog steeds - o god - hebben zij geen zegen. De optocht trok hem voorbij. Hij begreep het. De heimelijke insluippartij, terwijl het duidelijk was dat iedereen zo naar binnen kon. Maar heimelijk, er moest gevaar aan kleven, het moest nog een prestatie zijn. Maar het licht was hun onthouden al zagen zij het. Voor hém werd de optocht gehouden, en op datzelfde ogenblik, denkend waarom voor mij?, zag hij het kruis met een naakt houten meisje daaraan vastgenageld, zag hij het krais en de wankelende stomme troep eromheen, die het ondersteunde en verder strompelde, hoe verder zij kwamen. Hij was radeloos, hij dacht niet langer, hij kon het niet en keerde zich om, voor één keer trachtend steun te vinden tegen die vreselijke aanblik: maar achter hem waaide een zachte wind en de jongens waren verdwenen. Hij wankelde van vermoeidheid. Toch nog te veranderen, toch nog iemand te vinden. Hij voelde zich oud worden. De stoet was reeds voorbij, in de verte verdwenen de laatsten. Kleiner dan welke mier, fletser dan de noordelijkste vogel, verachtelijk.

En weer stond hij alleen. Hij boorde zijn ogen door de raimte. En opeens, die groene lichtflits. En duidelijker: een meisje reed langs, danste langs, reed langs, zwevend, zonder paard. Hij kon haar niet duidelijk onderscheiden, maar hij schrok van zichzelf en tegelijk begon hem een warm gevoel te doorstromen. Wie was zij? Maar zij stond erbuiten, zoals hij, dat was het belangrijkste! En hij dacht: Zij is het, ik heb haar teruggevonden. Als

een bezetene rende hij achter haar aan, en dichtbij haar gekomen volgde hij haar behoedzaam. Zijn handen waren gespannen. Zijn voeten voelden geen moeheid meer. Hij hield zijn ogen vlak voor zich gericht.

de gaten in de handen

Waarom had zijn vader zich zo plotseling uit de menigte losgemaakt? En waar was zijn moeder? Daar liep hij, recht voor hem. Als een indiaan sloop hij voort langs de schaduwen, het leek alsof hij niet gezien wilde worden. Maar ach, een man die eens moed heeft betoond, waarom dan nu sluipen als een verrader? Verraders sluipen: Een verrader durft niet gezien te worden, hij sluipt van tronk tot tronk, het liefst in de slagschaduwen van oude eiken. Zijn blik is schichtig, hij kijkt waar hij zijn voeten zet en altijd onopgemerkt wil hij zijn lafhartige gang gaan. Nee, niet zijn vader. Want ook de helden hebben hun afleidingsmanoeuvres. Hij glimlachte, maar het was niet waar. Niet meer. Hij keek toe. De verhalen hadden afgedaan. Een verward gevoel, even, tot hij zijn schouders ophaalde, alsof hij dáármee alles had ontzenuwd. Hij moest afwachten. Waarheen ging zijn vader? Achter wie aan? Hij stond besluiteloos.

Het meisje was nog steeds binnen zijn gezichtskring. Zij was stil blijven staan, hij zag haar in het blauwe licht en herkende haar. Maar. Dat nooit -

Hij verschool zich achter een daar plotseling neergeplante pilaar. Wat was dat? Hij schrok niet meer. Het meisje knipperde met haar ogen en leek angstig en ver-

ward toen daar een man als een tijger kwam aansluipen, plotseling voor haar opdook en schaterlachte. Zijn vader. Natuurlijk. Hij draaide zich om, hij durfde niet te kijken - dit, dit kon niet, dit meisje en zijn vader en dan hij - die haar zocht. Het licht buiten de grenzen. Voor het eerst. Een uitgestrekte vlakte waaarover verheugd de mensen, pas ontwaakt, kwamen aansnellen, gezeten op paarden of sterren. Wellicht de maan, een warme gelige bol met gedichte kraters en lichtgevende bergtoppen, platgewalst tot een tuin op aarde. Hij schudde zijn hoofd, nerveus, onhoorbaar ademend. Niets daarvan. Hij draaide zijn hoofd terug, niet eens teleurgesteld.

'Wat wilt u?' hoorde hij haar zeggen. Haar stem klonk hees.

Het gezicht van zijn vader vertoonde de oude glimlach. 'Slechts enkele woorden!' riep hij vrolijk: hij deed alsof tenminste, maar Paul geloofde ook dat al niet meer. Het kwam niet opeens maar hij dacht, nog verder dan tevoren: hij liegt, hij hegt als iedereen hier. Hij is vrolijk maar hij is het niet.

'Wat is er?' vroeg het meisje verlegen.

Hij wilde naar haar toerennen, haar bij haar arm nemen, 'Pas op, pas op!' roepen. Een besef drong tot hem door, het deed pijn, maar het verwarmde hem. Hij voelde zich verward.

'Slechts een paar woorden', herhaalde zijn vader.

'Wat is er toch?' vroeg ze geïrriteerd.

Zij zal weten wat ze moet zeggen, dacht hij. Zie, hoe boos zij wordt omdat hij aarzelt. Zij zal weten wat er gebeuren moet, zij zal precies en zeker weten wat ze

moet zeggen. Geen enkel woord valt verkeerd en alles wat gedaan moet worden -

Hoe kwam hij aan die gedachten? Hij wist het niet. Wat moest er toch gedaan worden? Hoe moest hij haar naderen? Hoe *kon* hij haar ooit naderen als hij dat nog niet wist?

Maar hij glimlachte verlicht. Natuurlijk, zij moesten praten, en door te praten zou hij alles te weten komen. Zij zou hem helpen, want waarom anders liep zij hier? Zij zocht immers iemand. En dat hij dat was, om hem te helpen door hem enkel maar te vragen, help mij, praat met mij - Zijn vader had daar niets mee te maken. Zijn vader, wat deed hij?

'Wij moesten elkaar toevallig treffen,' zei z'n vader. 'Beiden hebben wij geweigerd mee te lopen, nietwaar? Duidt dit niet op verwantschap? Het geeft niet wat je denkt, liefje, die toon is niet nodig - de grond is warm, natuurlijk, laten wij een levende herinnering zoeken - dat is niets, het is niets, levende herinneringen zijn zeldzaam, maar - ééntje maar, één enkele en daarna kan het niet anders, dan moeten we -'

Hij stond daar in zijn rol van onbedoelde circusclown. Het publiek was afwezig of wilde hem niet. Verwonderde kinderen hieven hun handen op, zoals het meisje. Zij gaf hem een klap in zijn gezicht. Hij deed huilend een stap naar achteren en riep: 'Dat kan niet, je bent er toch voor, om je te begrijpen is geen tijd en om mij te begrijpen; ik zal niets uitleggen, we hoeven ons niets te herinneren, geen sporen, geen vlekken, niets, als - alleen maar - even - kortstondig!'

Zij aarzelde toen ze de huilende man zag. Hij kon goed

huilen, wist Paul, hij deed het wel eens op verjaardagsfeestjes. Dat waren zijn grote successen, huilend een aanzoek aan Pauls grootmoeder. Iedereen brulde van het lachen en hij herhaalde het soms een uur lang, zonder onderscheid des geslachts. Maar waarom deed hij dat nu? Het meisje lachte niet, zij draaide op haar voeten en zei iets. Hij luisterde scherp.

'Ik had u niet moeten slaan,' zei ze. 'Maar dat kan ik niet. Ik begrijp iets van uw toestand. Maar we zijn hier allemaal zo. Niemand heeft ons uitgenodigd en wij komen.' 'Maar daarom juist,' riep zijn vader. 'Dat is de kern!'

'Ik weet het niet,' antwoordde ze.

'Zoek ik mijn vrouw hier?' zei hij. 'Zoek jij je man, misschien ben je niet eens getrouwd. Wie zoek je?'

Zij haalde haar schouders op.

'En dan vinden wij elkaar,' zei hij.

'Ja.'

'En wij hebben elkaar nodig.' Hij huilde weer.

'U bent walglijk!' riep ze en stampte met haar hak in het zand. 'U maakt me misselijk, ik word ziek van uw vertoning! Ga naar uw vrouw en trek haar tussen de struiken en denk dan in godsnaam dat het de vrouw van uw beste vriend is!'

Zij wilde weglopen maar aarzelde nog.

'Maar ik wil jou!' riep hij.

'Juist.' Zij deed een stap naar achteren. 'Zo is het. Ik wil jou, alsof ik -'

'Maar mijn handen,' jankte hij. 'Kijk naar mijn handen. Zijn dat geen andere handen? En voelen ze niet anders? Waar ik kom, niemand heeft zulke handen! Je moet me missen, je *moet*.'

Hij schreeuwde en stak zijn handen naar haar borsten uit. Doch sneller dan hij ze er op kon leggen, had zij hem met een krachtige beweging op de grond geworpen, ongewoon krachtig voor een meisje. Zij bleef zwijgend naar hem staan kijken, hoe hij opstond en wegliep.

Hij kon niet huilen. Maar dat zijn vader zoiets kon doen. Alles scheen mogelijk. Al had zij zich nu uitgekleed, terwijl hij angstig en bevend de tranen uit zijn ogen wegveegde; al was zij voor hem gaan liggen en had zij gezegd: Kom eens hier, Paul, ik weet dat je Paul heet; doe maar wat je vader wilde; en hij plotseling ook wist - als door een ingeving van een oudere Paul, de man die hij zou worden, waarnaar hij reeds op weg was - hoe hij dat moest doen, het zou hem niet verbaasd hebben. Toen zijn vader uit het gezicht verdwenen was, kwam hij tevoorschijn vanuit de schaduw van de pilaar. Naakt en rillend in een kouder licht, stond hij haar zo aan te gapen. Zij zag hem en haar mond leek uiteen te zakken tot een glimlach. Uit alle macht een glimlach voor de kleine jongen die alles gezien had.

‘Dag,’ zei ze vriendelijk. - Ja, ze herkende hem! - ‘Ben je geschrokken?’

Hij schudde krampachtig zijn hoofd.

‘Heb je alles gezien?’ vroeg zij.

‘Het is mijn vader,’ zei hij. ‘Mijn vader’ herhaalde hij iets luider.

Zij keek zwijgend naar hem.

‘Hij huilt altijd op feestjes,’ zei hij. ‘Maar je denkt dat het echt was. Ik weet wat hij wilde; wat zal mijn moeder nu denken?’

‘Het was maar een grapje van hem,’ zei ze zacht.

‘Nee,’ zei hij. ‘Het was geen grapje.’

Zij legde een arm om zijn schouder. Hij voelde hoe warm hij wel werd, maar hij bloosde niet. Andere jongens blozen, maar hij was, hij was - ouder; de baard was allang uit zijn keel verdwenen. Zijn stem was zwaar en diep. Hij was langer dan zij en zij moest haar arm van zijn schouder wegnemen. Hij rilde van kou. Er moest iets gebeurd zijn. O god, dacht hij, ik weet niet wat ik voel.

‘Kom,’ zei ze. ‘Laten we een eindje gaan wandelen.’

‘Goed,’ zei hij met een opgewonden gevoel in zijn maag.

Zij lachte. Een plotselinge heldere lach, luid weerklinkend door het gewelf. Of gewelf, daar had het niets mee te maken, die open ruimte waar geen planten groeiden, dat kale veld met steenhopen, puin uit een verbrand verleden. Een lach van elkaar aanrakende draden, licht in de wind veranderend in kristallen kettingen, overspoeld met licht en warm, hoorbaar vooral, voor iedereen hoorbaar.

‘Hoe heet je?’ vroeg zij.

‘Paul.’

‘Ik heet Katinka.’

- Katinka. Zoals iemand die in de verhalen voorkomt. Moskeeën en tulbanden, harems en een rode zon, steeds een rode zon tegen de avond.

- Maar hij was ouder geworden. Er was geen zon tegen de avond. Zij hep aan zijn zijde. Nu eerst had hij haar ontmoet. Zij had hem nodig. Alles zou terechtkomen. - Alsof hij ouder was en zij kleiner en jonger dan hij.

Verwonderd keek zij naar hem op. Hij dacht dat ze lachte, maar dat was moeilijk te zien. Haar smalle schouders werden bloot gelaten door het haar dat even daarboven was afgesneden, met slechts één golf die rond doorliep zodat haar hoofd breder leek dan het was. ‘Ben je hier alleen?’ vroeg hij.

‘Ja,’ zei ze nadenkend. ‘Ja, dat heb ik je toch verteld?’ Het geeft niet. Het geeft niet. Een soort medegevoel, - een ander gevoel toch, nee, maar wat? - ging door hem heen. Haar nu vertellen over de monniken. Haar nu vertellen voorzichtig te zijn en bij hem te blijven. Een grote donkere streep lag over de geheimenissen die haar hadden geroepen. Als hij nu toch maar precies kon zeggen wat er was, en hoe hij het hoorde aan de hand van de gravin. Als hij alleen maar kon zeggen: je moet zorgen dat je bij me blijft, ik ben de aanvoerder van de jongens die op je loeren, maar bij mij hoef je niet bang te zijn.

- En dan? Zei ze hem: Maar jongen, je wilde zelf niet aan dat spelletje meedoen? Er is toch niets aan de hand. Ik kan wel op mezelf letten. Maar dat kon ze niet, zoveel wist hij, zoveel las hij op haar glimlachende gezicht vol pijn, ja, vol pijn en daarom was zij dat meisje. (Maar dat met zijn vader?) En dan? Zei ze met nog groter nadruk: Laat het aan mij over; hoe oud ben je eigenlijk, met die ideeën?

Hoe oud was hij eigenlijk? Twaalf, en altijd achtergehouden in de serre van hun huis, ontelbare gevoelens en ervaringen achter, en andere weer voor, maar hoe weinig? Of was hij nu, laten wij zeggen vijfentwintig, de volwassen resten van een wat oud kind, dat in het

bos speelde tussen verweerde ruïnes, vol van onheilspellende dierengeluiden en wind, van regen en verrotting, van dorst en droogte, van ruimte en uiterste beslotenheid? Wie was hij of werd hij? Waarheen had hij zijn gevoelens losgelaten? Achter het stuur in de auto, met de sombere vriend van zijn vader aan zijn zijde, die hen volgde, veel meer dan een kwart eeuw lang, uit geveinsde dankbaarheid of eenzaamheid?

Was hij het zelf die vloekte om de regen, scherp een bocht door stuurde en uitweek voor vrachtwagens? Had hij zich opzettelijk uit de menigte geplaatst, wetend in geen ruimte te passen omdat hij geen schutkleur bezat? Welke leeftijd had hij? Of was zijn bevattingsvermogen zo groot en zo nog steeds groeiend, dat hij alles opnam, bij de minuut een jaar ouder wordend?

Maar ergens stokte het. Hij wist niet waar. Hij was bedroefd nu hij naast haar wegliep van het rechterzijschip van de abdij. Hij was vrijwel radeloos. Waar ben ik, waar geweest, waarheen?

Katinka. Alsof hij haar nog niet had ontdekt. Katinka. Naar jou heb ik nog niet gezocht. Natuurlijk niet, maar ik zocht, misschien omdat iemand het gezegd had, misschien omdat het gebeurde. Zoals alles gebeurt en ontstaat, dat ogenblik waarop het gedacht wordt, of omgekeerd, alles gebeurt en bestaat en wordt gedacht. Ik nader. Katinka. Ik nader gewoon. Ik neem geen afstand. Je hoeft mij niet te beschutten. Ik ben ouder; ouder ben ik, een man.

Katinka. De regen komt in veelvoud. Waar ben je alleen? Je gaat niet weg, want ik zal je niet laten gaan.

Waar woon je alleen? Zoals ik, bij je ouders? Of alleen in een straat? Er is weinig tijd. Wij zijn de enige twee. Bij ons berust het geheim, deze hele abdij, gebouwd voor ons. Wat zal ik zeggen? Ik heb niet op je gewacht. Zo zijn wij. Hier op één plaats. Wij verwachtten elkaar niet. Geen strohalm bewoog bij onze komst. Maar wij kwamen. Wij kwamen als twee ontsnapten, zeg niet gevluchten. De regen is nader. Veel dichterbij al. De stenen worden weer nat. Een enkele beweging kan onheil betekenen. Niets is zeker. Geen gevoel staat vast. Wij zijn in beweging gekomen. Ik ontdek het duister in de omtrekken van de pilaren. Katinka. Hoe moet ik je waarschuwen, hoe moet ik het zeggen?

Wij zochten iets. Maar geleek dat wat wij zochten op elkaars beeltenissen? Of treffen wij elkaar hier en denk je: Hij is het, en denk ik: Zij is het, en zijn wij wanhopig en moe van het denken hoe het te zeggen: Ik verwachtte niets, ik hep rond, alleen tussen muren en afscheidingen. Hoe moet ik het zeggen - zeggen, spreken, fluisteren, of alleen de toonhoogte, het gebaar, de onzekerheid?

‘Waar denk je over?’ vroeg ze. Zij waren nu bijna bij de linkerafscheiding, het kleine restje muur waar zij overheen moesten stappen. Maar hij wist niet links waarván het lag. Al die tijd had hij niets tegen haar gezegd. Opeens zag hij gevaar. Zij wilde het gebied van de warmte uit. Zij maakte zich gereed over de brokstukken van de muur heen te stappen. Nee!

‘Nee, niet naar buiten,’ zei hij gejaagd.

‘Waarom niet? Ik heb het warm. Ik ga naar buiten,’ zei ze.

‘Nee,’ smeekte hij - tenminste in zijn stem lag iets dergelijks, maar misschien begreep zij het niet.

‘Ben je bang?’ vroeg zij lachend.

‘Nee, ik wil niet,’ antwoordde hij vlug. ‘Ik wil niet. Ik ben daar al geweest, vanavond. En jij kwam daar vandaan. Van de hutten van de monniken. Je kan niet meer terug. Het gaat niet, het kan niet!’

‘Ha!’ lachte ze, maar hij zag niet dat ze lachte, en zij lachte ook niet. ‘Wat deert dat? Het gaat er niet om. Het gaat nergens om als ik naar buiten wil. Ik ga alleen.’ Hij trok haar naar zich toe en sprak dicht bij haar oor. Of zij luisterde? Zij was stil en dacht na. Of zij nadacht? ‘Ze had gaten in haar handen,’ stootte hij uit. ‘Ze hing naakt aan het kruis.’

‘Daar gaat het dus om,’ riep ze en duwde hem terug, lachend, maar nog steeds lachte zij niet.

‘Nee, nee!’ riep hij. ‘Ze hebben haar pijn gedaan, ontzettende pijn en het kwam omdat ze - omdat ze’ zei hij zachter, ‘alleen waren en naar die man keken die hen maar aanstaarde. Ik heb nagedacht, ze werden kwaad, ze wilden dat meisje alleen maar om te - Jij mag daar niet heengaan, jij mag niets weten. Haar handen hadden gaten, ze hebben haar opgehangen.’

‘Sadist,’ zei ze. ‘Zeg het maar gewoon.’

‘Ze zullen terugkomen.’ Hij luisterde niet naar haar.

‘Ze doen hetzelfde met jou. En als ik niet -’

‘Mond open, ogen dicht,’ onderbrak zij hem.

‘Waarom?’ vroeg hij.

‘Doe het dan.’ Hij deed het. ‘Nu ben je een imbeciel,’ zei ze ernstig. ‘Je bent wel aardig.’

Hij schudde zijn hoofd.

‘Je moet oppassen,’ zei hij. ‘Het was met dat meisje heel vreemd. Het is zo bijna niet te zeggen.’

Hij bewoog zich niet. Zij kwam tegen hem aanstaan en duwde haar buik tegen de zijne en streelde zijn hals. En dat had hij moeten doen, bij haar, natuurlijk. Zij lachte kort.

‘Het heeft geen zin,’ zei ze. ‘Je lijkt nog zo jong. Ik denk dat je veel jonger bent dan ik. Misschien vergis ik me, het lijkt alsof je verandert, de trekken in je gezicht, je ogen, de rimpels in je voorhoofd. Ik vind het heel grappig. Misschien wil ik zoiets wel, maar zo begin ik niet.’ Zij draaide zich om.

‘Daar is het niet om te doen,’ zei hij snel. Maar als ze het verhaal niet kende zoals hij het kende, hoe zou hij haar dan overtuigen.

‘Kom maar mee,’ zei ze. ‘Ik ben niet bang.’

- En weer was hij de kleine jongen, aarzelend voor het meisje, zijn ontdekking. Maar hij groeide. Zij had geen bescherming nodig. Gevaren lieten haar onberoerd. Maar als de nood aan de man kwam, als de breuk in haar hecht gemaakte huid, de wonden in haar - ook háár - banden voortraasden door haar lichaam heen? Waar bleef dan de bezwering van de koude in de abdij? Waar wachtte zij dan? Wachtte zij hem?

‘Ik wil alleen maar buiten zijn,’ herhaalde ze. ‘Het is hier zo benauwd.’

Hij knikte. Hij durfde niet naar buiten. Hij dacht, als ik haar zie, terwijl zij naast mij loopt, en er komen mannen, er gebeurt iets, wat moet ik doen? Hij voelde zich een verrader, hij was een aanvoerder, maar nu werd het ernst. Het zál een keer ernst worden, had de jongen

zonder naam gezegd, op een dag zal je beslissingen willen nemen. Nu? Nu kon hij het al niet. Hij wilde haar bij zich houden. Hij wilde haar veiligheid en de zijne. ‘Als je terugkomt,’ vroeg hij. ‘Wacht je dan op me?’ ‘Ik zal terugkomen,’ antwoordde zij.

Hij stond achter het zo gemakkelijk te overschrijden muurtje. Hij keek of hij zijn vader zag. Maar die was even onzichtbaar als de anderen. Het lijkt of ik jaren ouder ben, dacht hij, alsof ik meemaak wat ik reeds heb ondervonden. Hij voelde een grote droefheid in zich opkomen. Nu reeds wilde zij hem meenemen de koude in, hij wilde niet, hij wilde in de warmte blijven, hij was bang om wat hen buiten kon overkomen.

Soms leek het alsof hij langer was dan zij, maar dat was in werkelijkheid niet waar. Zij waren even lang.

Aanstonds als zij de muur weer doorbrak. Zoals een kind voelde hij zich verwachtend en eenzaam, rondtollend en vol hoop toch, treurig en vrolijk als hij dacht aan wat kon gebeuren. Zoals een kind. In hem waren verwachting, voorgevoelens, haastige beslissingen, hoop, leven, dood, samengesmolten tot een vreemdsoortig en halfverdovend mengsel.

Hij kon niet helder nadenken. Hij bezat geen verleden.

de wachter en de scheidslijn

‘Uiteindelijke gevaren,’ zei de jongen zonder naam. Zij stonden samen bij het muurtje waarover Katinka was verdwenen. ‘Je moet nu oppassen. Er gebeuren vreemde zaken. Ik heb de jongens gezien. Ze beramen iets. Ik weet het niet precies. Maar als ze je grijpen kan je wat

verwachten. Ze vinden je een rotaanvoerder. Er is er één, ik weet niet hoe die heet, die heeft verteld over een meisje waar jij achteraan rent. Zak. De aanvoerder is toch altijd de lui, die heeft zich kalm te houden. Dat is onzin natuurlijk; hij moet bevelen, zeggen ze, maar ja, wat weten die jongens daarvan?'

Hij haalde een sigaret tevoorschijn.

'Mag jij roken? Ik wel. Wil je een trekje, steek hem maar aan.'

Hij stak de sigaret in zijn mond en inhaleerde. Maar hij voelde niets.

'Je moet hem aansteken,' zei de jongen. 'Dat moet altijd eerst. Dat was vroeger al zo met sigaretten. Het is onhandig. Maar wat verwacht je op deze gezegende wereld?'

Hij gaf de sigaret terug. De jongen stak hem aan.

'Tegen meisjes,' ging hij vervolgens verder, 'moet je onverschillig zijn. Ze willen liever dat je ze slaat dan dat je ze de hele dag aan zit te kijken. Jezus,' zei hij, 'zo zei mijn vader dat. De boer. De man had inderdaad weinig zachtheid. Je moet talent hebben, je moet het ogenblik ruiken, ja, maar jij en ik, wij hebben misschien wel gedacht dat er iets bijzonders bestond, iets -'

'Wat?' vroeg Paul.

'Steek ook een sigaret op.'

Hij klemde een nieuwe sigaret tussen zijn lippen en knipte een aansteker aan.

'Hier,' zei hij. 'Jij bent ook zenuwachtig. Denk er maar niet meer over. Het spel gaat naar zijn einde. Dat wilde ik je zeggen. Ze zijn oververmoeid. Ze slaan je op je flikker als ze je krijgen. En dat is ernst. Pas op!'

‘Wacht,’ fluisterde Paul toen hij wegliep.

‘Uhh?’ vroeg de jongen, zich omkerend.

‘Is het ernst?’ vroeg hij vrijwel onhoorbaar.

‘Onherkenbaar,’ zei de jongen en keek alsof hem dat bedroefde. ‘Als je je meisje ziet moet je maar naar huis gaan.’

- En hij zag haar. Hij zag haar gezicht en haar smalle handen, zoals bij andere meisjes. En zag haar borsten en ogen en zag ten slotte - Katinka, tegen de muur gedrongen en snel om zich heen kijkend; uithalend voor de slag waarmee zij een man velde. Als een uitgebloeide boom tegen de winter aan. Zij was niet bang. Zij kende nauwelijks de gevaren. Er loerde gevaar. Maar zij waren niet verbonden in een hechte tweeëenheid. Los van elkaar, gescheiden en vaneen gehouden, liepen zij heen en terug over warme, over koude aardplaatsen. Hij kon haar niet redden wanneer haar iets overkwam. Hij zou daar aan haar voeten staan en de spijkers zien, haar handen aan het ruwe hout, haar rode, door de zon geschroeide borsten. Hij deed een stap vooruit. Haar vinden. Een stap opzij, een naar voren. Het verveelde hem. Hij wachtte. Hij wachtte en telde de uren. Terugkomen deed zij zeker, zij had het beloofd. Zij kwam niet terug. Hij telde en wist het verschil niet meer tussen uren, minuten en seconden. Zevenentwintig. Wat? Een groepje pratende meisjes omringde hem. Speelden zij nog of had de nacht hen al verdreven naar de ernst? Zij toonden elkaar de ringen die zij om hun armen droegen. Twee hielden elkaars handen stevig vast.

‘Wij hebben de mooiste ringen,’ zei de kleinste.

‘O.’ Verslagen wenkte hij hen naderbij.

(Zij kwam terug, hij was haar de laatste uren vergeten.) ‘Hoelang zijn jullie hier?’ vroeg hij.

‘Hoezo?’ Het kleinste meisje haalde haar schouders op en schudde haar hoofd. Haar vriendin veegde haar hand af aan haar rok. Zij stond met haar rag naar de scheiding; de wind kwam naar binnen met de regen. Het werd kouder.

‘Verdomme,’ zei ze. ‘Ik word nat.’

Twee anderen giechelden. De regen sijpelde naar binnen. De lucht was nog helder, nee, ook dat veranderde binnen de abdij. De wind voerde wolken aan. Het licht verdween.

‘Ik word zijknat!’ riep het meisje weer.

‘Nattekut,’ lachte een ander. ‘Altijd nat worden, nattekut.’

‘Hou je bek!’ riep het meisje woedend. ‘Kijk jij maar naar je eigen!’ Zij stikte bijna in haar woorden, sprong op de ander toe en krabde haar over haar gezicht.

‘En toch blijf jij nattekut!’ riep iemand. ‘En je weet zelf wel waarom!’

De anderen hielden het om zich heen schoppende en spuwende meisje vast en trokken haar mee.

‘Stil nou, Nanneke,’ zeiden ze sussend. ‘Het is toch maar een grapje?’

Paul haalde hen snel in en ging naast hen lopen. Maar toen het nog steeds schreeuwende meisje hem zag, werd ze stil en vroeg dreigend: ‘Je hebt zeker alles gehoord?’ ‘Hoelang zijn jullie hier?’ vroeg hij.

‘Je hebt alles gehoord, smeerlap!’

‘Hoelang,’ vroeg hij. ‘Hoeveel uur?’

Ze trok zich onverhoeds los en ging voor hem staan.

‘Donder op!’ schreeuwde ze. ‘Voor ik je -’

Hij lachte plotseling. De regen spoot omlaag uit het gat in de hemel. Zijn broekspijpen werden nat, de meisjes voelden het langs hun benen omhoogkruipen.

‘Nattekut!’ riep eentje en gilde van het lachen, terwijl zij haar rok over haar hoofd sloeg om haar kapsel in stand te houden.

‘Hij keek hen even na. Waar nu te wachten? Het maakte alles niets meer uit. Hij was haar kwijtgeraakt. Zij droogde de greppels van de monniken met haar lichaamswarmte. Zij ontstak het vuur tegen de berghellingen. Hij liep voorovergebogen in de dichte regen naar de rechterzijde. Maar rechts van wat? Hij was ieder gevoel voor richting kwijt. Maar daar, ver van hem vandaan, was een berghelling. En er was licht, er scheen zon. Een landschap met glooiende weilanden en ontwakende dieren. Het was vroeg in de morgen. De maan ging onder in het zonlicht. Hij wilde erheen gaan. Om weer te wachten, tot de regen? En weer teruggaan, zo eeuwen lang als de elkaar opvolgende dag en nacht. Maar hier kon hij niet weg. Hij dacht niet meer en wachtte.

Zo gebeurde het dat iedereen reeds verdwenen was, toen hij, als laatste, over het drijvende veld liep. Zijn handen hield hij in zijn natte zakken. Zijn broekspijpen zaten om zijn benen geplakt. Hij naderde de muur weer waar hij had gewacht. En kijk, iemand stond daar en lachte naar hem met een nat gezicht.

‘Dag,’ zei ze. ‘Ik sta hier al lang. Ik dacht dat je zou wachten.’

Hij vond geen woorden.

‘Dag,’ zei hij toen ook maar. ‘Je kwam maar niet.’

Hij keek naar haar handen. Er waren geen sporen van wonden, alleen haar gezicht zag er moe uit. Zij stonden tegenover elkaar. Er waren geen schuilhutten in de omgeving. Wij kunnen nergens naar toe, dacht hij, nergens is plaats. Hij keek naar haar door de nog sterker wordende regenvlagen heen. Zij moest schreeuwen, wilde zij zich verstaanbaar maken. Schreeuwen. Dat was het, de zachte toon van het eerste ogenblik was al vergeefs. Het nog eens proberen! Onmogelijk. Zij legde haar hoofd even tegen zijn borst om niet te hoeven spreken.

‘Je bent zo nat als -’

‘Nee,’ zei ze. ‘Dat is toch niet belangrijk?’

Zij stonden te kijken naar de berghelling. Het licht scheen erop. Dan keken zij weer in elkaars richting. Maar hun tijd was beschikt. Het werd lichter.

Er waren wat struiken. Gestalten daarachter, schaduwen, onhandige ongeoefende schaduwen; er waren kinderen, jongens achter die struiken, loerend naar hen en op een teken - door niemand gegeven, een flits door hun hoofden, tegelijk ontvangen - opspringend en op iemand toerennend die zij zochten; zij sprongen op en renden naar hem toe, wierpen hem tegen de grond en beukten zijn hoofd in de modder. En anderen hadden Katinka omgeven en schor fluisterden zij haar hun hete voorstellen toe, waaraan zij bijna niet kon ontkomen want zij waren met zovelen. Maar zij bleef zwijgen en keek hen aan, heel lang keek zij die jongens aan tot zij nog onrustiger werden maar teragdeinsden.

Hij krabbelde van de grond op. Hij voelde het bloed

langs zijn met modder besmeurde lippen. De jongens stonden om Katinka: Rufus, Michaël - ze waren er allemaal behalve de jongen zonder naam. Hij zocht hem, hij wilde hem spreken, hulp voor Katinka, maar had zij wel hulp nodig?

Niemand had haar aangeraakt. Zij glimlachte.

'Ik zou nú maar weggaan,' zei ze zacht maar dreigend alsof zij hen bevelen kon. De jongens aarzelden.

'Donder op, allemaal!' schreeuwde Paul opeens; het maakte niets meer uit, hij schreeuwde.

De jongens keerden zich naar hem.

'Jij?!' lachten zij honend. 'Jij?!'

'Opdonderen!' schreeuwde hij.

Zij begonnen door elkaar heen te schreeuwen en een paar spuwden in zijn richting. Hij zag Katinka naar hem kijken. En de jongens keken - naar hem, naar Katinka. Hij wachtte de ontploffing, hij stond alleen tegen de groep en zelfs Katinka was ver van hem vandaan; maar bang was hij niet. De jongens balden hun vuisten, het wachten was op een bevel, een kortstondige flits tegelijk voor allen. Hij hoorde iemand fluiten. Hoog door de regen, ver achter hen. En weer werd het gefluit gehoord. Hij sloot zijn ogen. De aarde begon te bewegen, het geluid van rennende voetstappen. Nog even -

'Doe je ogen maar open,' zei Katinka. Hij zag de jongens verdwijnen. Ja, zij renden van hen weg, op wiens bevel? Eén bleef achter. Hij zwaaide op zijn benen, liep naar Katinka toe en kotste op de grond voor haar voeten. Toen sloeg hij hard tegen de muur, waarboven zij het licht van de berghelling zagen. Hij schreeuwde.

Maar Katinka - zij rende op de jongen af en schopte hem in zijn lendenen; hij probeerde overeind te komen en greep, zijn evenwicht weer verliezend, haar rok vast die hij krakend scheurde. Toen haar voet hem weer trof tegen zijn slaap, viel hij voorgoed, terwijl bloed uit zijn neus druppelde. Zij leek buitenzinnig van woede. De jongen lag op de grond, een groot stuk van Katinka's rok in zijn handen. Zij keek naar haar benen die scherp zichtbaar werden voor Paul. Haar dijen waarboven nog een deel van de rok was gebleven.

Ook zij is nu geschonden, dacht hij. De jongen lag roerloos op zijn rag. Zij begon, na zich omgedraaid te hebben, plotseling te gillen van het lachen. Zij stond tegenover hem en keek hem aan; hij probeerde op haar gezicht te lezen wat zij dacht, alsof dat noodzakelijk was.

'Kom hier,' zei ze. Hij kwam.

'Voel,' zei ze. Hij voelde haar dijen. 'Hoger,' fluisterde zij. 'Kom hier, blijf. Ik wil je niet - niet zo - kom hier.' Hij voelde katoen met huiverend gesloten ogen. Elastiek dat meegaf toen hij het rekte.

'Vlugger,' fluisterde zij schor. 'Vlugger!'

Hij stond daar in de regen en liet zijn vingers werken. Zij hing half over hem heen. Zij kneep hem in zijn arm en liet haar greep verslappen. Zij kromde zich en ontspande haar buik, maar bij elke toevoer van losgebroken en uitzwermende ladingen kreunde ze en: 'Paul, niet liggen, Paul dat is -' En zij lagen op de grond, onder de muur en zij voelde de modder toch niet en de regen niet, en hijgde alleen.

- Zij lag in zijn armen, half tegen de muur aan. De

grond was koud en zij konden het licht van de berghelling niet meer zien. Toen hij haar in het gezicht keek glimlachte zij.

‘Het moest,’ zei ze vermoeid. ‘Maar alles is nu veel beter.’

Hij knikte. Hij was verward. Hij opende zijn mond om te spreken.

‘Niets zeggen,’ zei ze, alsof zij alles begreep. ‘Je bent ongeduldig.’

Zij legde haar arm om zijn schouder. Het leek hem alsof hij nooit meer kind kon zijn. Ja zelfs leek het hem vreemd dat hij dat ooit geweest was. Hij zweefde in een luchtledig, als een dwaas, tot hij zijn hoofd hard en onvermijdelijk tegen de muur stootte. Zijn jeugd ontviel hem, het gleed als een cocon van zijn lichaam, maar hij had er zelf iets voor moeten doen, dit was nog maar het begin.

Zij stonden op. Hij tolde op zijn voeten van vermoeidheid. Er was geen regen meer. Niets wist hij zeker. Zijn jaren, de telling, het aantal, de som - en lichtseconden oud was hij, een gebarsten vaas, opgedolven uit de aarde. Een vikingschip, de vingerhoed van zijn bet-bet-betovergrootmoeder. Hij draaide en probeerde haar als middelpunt vast te houden. Hij wilde niet zwaaiend tegen de grond neerbonken. Hij zocht met zijn hand steun tegen de muur.

‘Ik wil niet ongeduldig zijn,’ zei hij.

‘Ik zou je kunnen vertellen waarom ik weg ben gegaan.

Maar waarom? Dat geeft nu toch niet, Paul?’

‘Nee,’ antwoordde hij. ‘Je bent lang in de regen geweest.’

- Toen trokken de monniken verder. Maar niet langer monniken. Zij trokken met zwaarden en handen, geladen met aanval. Met versleten pijen en vertrokken gezichten nestelden zij zich in de bergen. Van daar bestookten zij uit hun schuilplaatsen de reizigers die achter hun zwaarbeladen kamelen oostwaarts gingen. Maar eenmaal - een wonder in deze gestorven streek - sloeg de regen lawines van steen van de bergen en verkilde hen tot in hun merg. Nog eenmaal dachten zij terug aan de zware muren van de abdij maar daarna, dodelijk beangst door de geweldige regen en stormvlagen, vluchtten zij verder en vluchtenden werden zij, voorgoed.

En vluchtend verscheen hun nog eenmaal het beeld van de uitgeteerde man die hen zelfs in hun slaap begon aan te staren en wees. In de richting waarheen hij zijn vinger strekte, zachtjes meewiegend met de wind, zagen zij het krais met het gedode meisje. De koude was hun leermeester, aan koude waren zij te gronde gegaan. Zij sprongen op en verkrachtten de eerste vrouw die zij zagen, en omdat zij verkrachtten, weer verkrachtten om het meisje te vergeten, werden zij nu eerst werkelijk overtuigd van hun verlies. Zij scheurden haar de kleren van het lichaam en vielen hijgend over haar langzamerhand verslappende lichaam. Eén voor één, tot zij het begeven had. Om hun verlies te bedekken voerden zij het naakte lijk aan het kruis mee, alsof zij prat gingen op hun daad, alsof zij predikten voor een nieuwe godsdienst. Toen kwam Katinka. Er waren monniken, of hun nazaten die zij op de bergen verwekt hadden uit hoeren en toevallig langskomende nomadenkinderen. Het was een liefdeloos tijdperk.

Toen kwam Katinka en knielde op het graf van de heilige en misschien, misschien ontdekte zij de waarschuwing in zijn ogen, het stille verwijt omdat hij de daden van de monniken voorzag. Maar niemand wist zeker waar zij naar zocht. Had zij de waarschuwing begrepen? Het was een dode waarschuwing. Had de tijd voor haar stilgestaan en kwam zij nu, jong en mooi, om haar zuster te bezoeken die de mannen hun voedsel bracht? Zij keerde onverrichterzake terug en kon in het duister niet meer bedenken wat zij zocht. Zo gaf zij zich deels aan de eerste de beste die notitie nam van haar rondzwervende gestalte. Het deerde haar niet, vergeten te zijn wat zij zocht, dat is: wat zij misschien wel zelf was, treurig nog en vrolijk, angstig en roekeloos, voorzichtig en breekbaar.

De monniken droegen kromzwaarden van de bergen. De zon was dodend, maar verwarmde. Toen, in een beweging van de natuur, in een mislukte streling van de mens, veranderde de dag in het noorden. De sneeuw viel uit de hemel, regen overspoelde de hellingen en een ongekende koude zette zich vast in de poriën. Om de eerste mens die zich bewust werd van zijn eenzaamheid en onvolledigheid, plantte zich een stam van zwijgende nazaten, die het land verkenden en sommigen, dat land verlatend en wordend tot heiligen maar teruggekeerd toen het einde kwam. Daar stond zij alleen en moest zich verweren. En kon zich verweren, misschien.

‘Ik zal je alles vertellen,’ zei ze.

‘Het hoeft niet,’ antwoordde hij.

Maar vóór zij konden weggaan nu zij niets hoefde vertellen, klonk er nog eenmaal een geluid vanachter hen

op. Doffe ongelijkmatige slagen op natte trommelvellen. Achter hen probeerde een troep jongens in de maat lopend zich naar de uitgang te begeven. Maar het was meer strompelen, twee aan twee, over de drassige bodem. ‘Kijk,’ zei ze zacht. ‘Zijn dat niet dezelfden?’

Hij tuurde. Rufus. Michaël. De jongen - Ook de jongen zonder naam liep daar, iets terzijde, naast de troep. Hij riep iets, het trommelen hield op. De groep hield stil. ‘Kom,’ zei Katinka, hem bij een arm vastpakkend.

Gebukt slopen zij naar de jongens toe. Hij wist niet waarom, hij vond het prettig met haar dat zinloze te doen, hij begreep dat het zinloze prettig was. Zij drukten zich tegen een pilaar.

‘Ik ben de aanvoerder nu,’ hoorden zij de jongen zonder naam. ‘Ik vind het niet prettig. Ik had dit nooit verwacht. Het is koud en we zijn zijknat. We moeten op weg. Het spelletje -’

‘Hou op met je geouwehoer!’ riep iemand.

‘Goed. Jij blijft dan maar hier,’ zei de jongen. ‘Je doet wat je wilt, ik vind het ook niet leuk. Maar laten we het proberen,’ zei hij zacht in de richting van de pilaar alsof hij wist dat zij daar waren. ‘Laten we het proberen.’ ‘We willen naar huis!’ riepen een paar jongens in koor. ‘Wij moeten naar huis,’ zei de jongen zacht maar nu niet langer in hun richting. ‘Wij moeten het zoeken. Ik ben de weg kwijt. Je zult mij moeten nemen, jullie kunnen het zelf niet. Ik heb mij de hele avond onthouden van deelneming: ik houd er niet van te spelen. Maar nu wordt het tijd. Naar huis!’ schreeuwde hij. ‘Naar huis! Maar ik weet niet hoe er te komen.’ Hij lachte. ‘Trommels!’ langgerekt, sneller: ‘Trommels!’

De eerste trommelslager sloeg door het vel. De jongen zonder naam lachte en wees op de tweede. Met een dof geluid - alsof hij door papier sloeg - begaf ook de tweede trommel het.

‘Lopen dan maar!’ riep de jongen vermoeid.

Lamlendiger troep had hij nooit gezien. Maar de rollen waren omgekeerd. Zijn vroegere metgezel had nu de leiding. Alsof hij dat kon. Zijn stem klonk weinig militant, zelfs niet toen hij schreeuwde. Alleen maar vermoeid klonk die stem; er was ook veel gebeurd. Doch nu had hij de leiding, en werd aanvaard. Voor hoelang? De jongen was alleen. Hij sloeg er op los. ‘Lopen!’ of zoiets. Hij zou het wel klaren.

Maar dan hij: hij had Katinka; wraak nemen op die stomme honden was niet nodig. Zijn wraak was Katinka.

‘Katinka,’ zei hij. ‘Je hebt hem niet eerder gezien. Maar ik was vóór hem de aanvoerder.’

Zij lachte.

‘Aanvoerder? Geef mij maar een sigaret.’

‘Aanvoerder,’ zei hij. ‘Maar ik wilde het niet. Ik geloof niet dat ik zo ben. Ik kan het nooit worden.’

‘Jij niet.’

Hij had geen sigaretten.

‘Nee, maar toch was ik dat. Waarom? Ze hebben me verwisseld. Ze zochten die ander, daarom verborg hij zich steeds. Hij wilde zijn naam niet eens zeggen.’

Zij gaf hem een zachte tik tegen zijn wang.

‘Houd eens op,’ zei ze. ‘Jullie zijn net kinderen, nee, jullie zijn kinderen. Spelletjes, jezus, maar ik weet nog wel andere spelletjes en als je daar geen aanvoerder bij bent, jongen -’ Zij lachte luid.

‘Ze gaan op roof,’ zei hij zonder acht op haar te slaan. ‘Ze gaan nu op roof en ze komen terug, eens, en dan is het geen spel, nee, dat is gezegd, dat weet ik. Je moet oppassen. Ik blijf bij je. We zullen ze van ons afhouden.’

‘Dat bepaal ik,’ zei ze scherp. De lach trok uit haar gezicht. ‘Laten we ophouden over die dingen. Ik word er ziek van.’

‘Maar je weet niet -’

‘Natuurlijk. Ik weet alles. Je bent niet enig in je soort.’ - Hij voelde zich bedroefd. Maar de tijd zou komen dat ze dat niet meer zei. Ze wist het zelf nog niet. Maar ze veranderde. Buiten hem, als een dampkring, bestond geen leven voor haar. Hij was het die haar afkomst en bestemming kende: onzeker probeerde zij zich een weg te banen, maar de monniken waren op roof uit, hoe klein ze ook waren geworden en hoe verregend. Meer verlaten dan ooit slopen zij langs de wegen, op zoek. Binnen hun ogen keek de vermoorde heilige hen aan, het verlies en de angst, de onzekerheid en de verwording. Maar hij had het gezien en hij zou het haar duidelijk maken. Het verwarde hem, dit gevoel van waarde. Hij overwon haar. Langzaam schoof zij dichterbij, tot hij haar weer hoorde vragen. Maar dan volkomen, geheel en al.

‘Ga mee naar de heuvel,’ zei hij.

Zij keek een andere kant op.

‘Er komt een tijd dat dit niet meer nodig is,’ fluisterde zij. ‘Er komt een tijd dat dit niet meer nodig is.’

‘Ga toch mee,’ herhaalde hij met nadruk. ‘Hier is niets dan regen. Je zal kou vatten.’

‘Ach, Paul, dat is immers onzin.’

‘Wat?’

‘Weet je wat ik gedaan heb?’

‘Ja. Maar zeg het als je wilt.’

‘Ik heb gelopen, niets anders.’

‘Ga dan mee.’

Maar zij draaide zich om en liep van hem weg. Toen hij haar narende en haar aan haar arm trok, zei ze snel: ‘Ik zie je wel in de stad, laat me nu gaan. Je vindt me in de stad. Je zoekt me wel. Je zal me wel vinden. Laat me nu gaan. Ik - ik ben ziek,’ zei ze snel, hem half aankijkend.

‘Maar!’ riep hij, wanhopig zijn vuisten ballend.

‘Dank je, het maakte alles veel eenvoudiger. Het moest op een bepaald moment. In de stad. Dag Paul.’

Zij liep rustig verder. Een kordon hield hem tegen. Welk kordon? Geen mannen, niet eens de regen. Er lagen geen kettingen klaar, en zwaarden flikkerden nergens. Ook was er geen lichtstraal op zijn voorhoofd gericht die hem overal volgde, hem de meest dwaze sprongen deed maken om te ontkomen. Geen pijn ging door zijn lichaam, geen spoor van blindheid of verlamming. In zijn mond proefde hij geen bloed. Hij volgde haar, maar kon haar niet naderen. Hij was niet bang. Straks, dacht hij, alles komt terecht. Zij moet nu nadenken, zij is overmand door haar gevoelens. Zij is gevangen in vreugde. En zij komt terug. Morgen zie ik haar in de stad. Ik heb haar gevraagd mee te gaan, maar ik was voorbarig. Zij vindt het niet erg, ze wil hetzelfde en zal komen. Daar voor mij, dacht hij, loopt ze. Ik kan haar niet nabijkomen. Ze wil het nog niet. Maar

ik loop achter haar, naar de weg, over de weg, de stad in, de straten door, het plein op, een huis binnen, een gang door, een kamer in. En de rustbank is groot genoeg voor ons beiden.

Maar wat deed zij nu? De regen was nog niet verdreven. Maar zij bleef in de abdij, liep daar rond zonder om zich heen te zien. Drie, vier, zesmaal ging zij rond. De muren bleven staan. Het steen toonde zijn kracht. Of een omgang te weinig? Ook dat niet, zij liep zonder bedoelingen, zonder opdracht. Er was niets te overwinnen. Toch zocht zij iets, maar zij keek niet rond. En zo liep zij uit haar baan, recht naar de uitgang die tegelijk de ingang was. Dichtbij die uitgang week zij plotseling naar rechts en volgde de muur.

- Zij was verdwenen. Nee, een trap, een oude verbrokkelde trap, verborgen in een nis in de muur. Hij rende haar achterna, schopte met zijn voet stenen naar achteren, en trapte bijna op een wegschietende rat. Katinka! Hij was zo boven. Maar daar, bij een luik in een half rondgebogen venstergat, stond zij. En zij rakte aan dat luik, rukte het ten slotte open en stapte naar buiten. Vijf, zes meter boven de grond.

Hij hoorde haar wegvallen met een gil die ver doordrong in de abdij, de zuilen deed wankelen; en met een geweldig geraas stortten de muren in, behalve deze, de laatste. Hij hoorde een troep vogels onder het venster met klepperende vleugels opstijgen. Hij hoorde gedreun en afknappende bomen. Hij bedacht zich geen seconde, rende de trap af en zo hard als hij kon, stormde hij naar de uitgang, passeerde een hek en sloeg weer rechtsaf. Haar nu te vinden, gekwetst en vermorzeld,

zoals het kleine meisje met haar pop, eens, jaren en jaren terug, toen hij nog klein was, een kleine jongen in het tuintje van zijn huis. En nu zijn voeten in haar bloed, háár platgeslagen hoofd dat hij bedekte met haar rok. Maar zij lag er niet. Hij wist niets meer. Hij zocht even in de omgeving, maar zij lag er niet. Hij wist niets meer. Tot een vreemde gedachte in hem opkwam. Misschien had zij de sprong naar de sterren gemaakt, hij had geraas gehoord, de aarde spleet en wierp haar van zich af. Nu bereikte zij de sterren. Nu stond zij bij de poort. Nu viel zij terug, langzaam wegglijdend leek het, tot zij sneller en sneller, naar adem snakkend en met toegeslagen ogen op de aarde afviel. Sneller, sneller. Dan kon hij de slag verwachten, dan kon hij haar nog eenmaal zien, als zij de aarde raakte, gereed om weggekaatst te worden naar een rotsspleet, waar zij bleef hangen in bevroren houding tot het eind der dagen, hoog boven de sneeuwgrens. - Als het waar was.

Hij zocht tussen de brokstukken van de abdij. Niets stond meer op zijn plaats. Het werd licht en radeloos zocht hij naar haar lichaam. Reddingsploegen zouden hier nooit arriveren. Er viel niets te redden, het meisje niet, want was zij wel gevallen?

Hij liep langzaam, met zijn handen in zijn zakken van de abdij weg. Hij wilde het niet geloven, zo kon het niet zijn, zo wanhopig. Maar hij kende haar niet, hij leerde haar kennen. Het moest. Zonder haar ging hij niet verder. Natuurlijk ging hij verder, maar -

De sage van zijn moeder, haar verwrongen gezicht als zij het vertelde in zijn jeugd.

Tot het eind der dagen. Nee, zij zou terugkomen. Ka-

tinka. Je valt niet omlaag en je schiet niet omhoog. Je roept geen naam zo hard als de mijne. Het is beloofd. Hoopvol, zoals een kind. Een kleine jongen die daar de auto zag staan met brullende motor en zijn wenkende vader, de ongeduldige vriend en de moeder met een mistroostig gezicht bezig haar haar te schikken in de autospiegel.

Maar hij zag hen niet, hij zocht niet. Hij ging zwijgend op de voorbank zitten en sloot zijn ogen. Niets van dat alles nu meer zien. Straks misschien, ja, straks, straks misschien -

De jongens waren misschien in de stad aangekomen, en anders zwierven zij door de velden eromheen. Zij kwamen het meisje tegen en zeiden: ‘Maar jij, waarom ben je alleen?’

En zij antwoordde: ‘Ik, ik? Natuurlijk niet. Ik heb een afspraak in de stad. Hij zal naar mij toekomen. Het is beloofd. Ja, hij heeft het beloofd en hij vergeet het niet.’ Zonder trommels, uitgeput en verregend, gingen zij dan verder. Met de jongen zonder naam die wraak nam op hun dierlijkheid door hen te bevelen. Of alleen omdat er iets anders was, omdat hij niet langer alleen kon zijn en met hen meetrok om - om zichzelf op een dag terug te vinden, op een plaats waar het niet regende.

Katinka. Er zal een dag komen dat het niet regent. Wij komen elkaar tegen en je groet mij. En wij denken dat er niets gebeurd is, dat alles van tevoren zo geregeld was. Maar zijn gezicht, dat smalle scherpe gezicht van hem was omlaag gericht. Waarmee hij nu alleen was, zijn hoofd tussen zijn handen. Katinka. Denk aan mij.

II

een moeder uit zee

Zij liepen reeds lang rond door de benauwde ruimte, en gaven klopsignalen tegen de muren. Maar van buiten kwamen geen geluiden terug, geen enkel teken van verstaanbaarheid.

‘En nu, verdomme,’ zei Paul tegen Rufus. ‘Ik wil wel eens naar buiten.’

.Je zegt het,’ antwoordde de ander.

‘Een rotspelletje,’ zei Paul.

Rufus lachte. ‘Je wilde zelf mee.’

‘Zeg jij dan iets, ze doen toch wat jij zegt?’

‘Zeker als ze dronken zijn.’

‘Dat weet niemand. We zitten hier zeker al twee uur.’

‘Ze waren al hard op weg.’

‘Goed,’ zei Paul. ‘Dan zullen ze het nu wel zijn. En dan komen we er nooit uit.’

De ander lachte hard. Hij gilde ten slotte door de met kisten bezaaide ruimte. Zij gingen op een krat tegen de muur zitten. Hun raggen werden nat en allerlei beesten kropen langs hun in hun nek gevouwen handen. Ook Paul begon te lachen. Hij rilde van kou. De vogels hadden de plaats verlaten. Buiten stond de auto, glanzend in het vermoede maanlicht.

- Er werd gebeld en Rufus kwam zijn kamer binnen.

‘Hé, hoe gaat het met jou!’ en ‘Hallo, hallo, ouwe jongen, dat is een tijd geleden, in die tent, weet je nog, weet je nog, dat wijf, ha, ha!’

‘En nu kom je,’ had hij gevraagd.

‘Ik ben je niet vergeten. Mijn speurders hebben je ge-

volgd: daar woont hij, en hij is aan het werk. Wat doet hij, vroeg ik; weet ik het, zei er een, hij werkt.'

'Ik was ziek,' zei Paul. 'Twee maanden lang.'

'O,' riep Rufus en lachte weer. 'O is het dat. We dachten dat je geheime werkzaamheden uitvoerde. Wat doe je tegenwoordig?'

'Voor ik ziek werd,' antwoordde Paul, 'zou ik zo'n beetje gaan reizen.'

'Zo'n beetje gaan reizen?'

'Ja. Met mijn auto. Twee jaar heeft mijn vader gezegd, en dan moet ik iets zoeken. Maar ik werd ziek. Toen kwam ik thuis, dat was na een week.'

'Het is gemakkelijk, zo'n auto,' zei Rufus. 'Ik heb ook een tweedehands gekocht. Je moet maar eens meegaan.'

'Wat doe jij nu?' vroeg Paul.

'Niets. Ik doe vrijwel niets. Het bevalt me niet. Ik zou net zo hef niet studeren. Wat moeten die klootzakken je nou leren?' Hij lachte. En hij lachte zo altijd. Lachte de jaren door en kwam als een lachende, dus eigenlijk huilende hyena bij Paul binnenrennen, stootte de deur van zijn kamer open en 'Hallo, oude vriend. Ik heb weer zo'n fijn vrouwtje, zo'n wijf, jongen!' Hij stak zijn duim op en likte aan zijn vingers. Paul gaf hem een hand, wees hem een stoel en bood hem een sigaret aan. 'Heb je niets te drinken?' met een gebaar alsof hij een glas ledigde. 'Ik heb Ingrid gezien, god god, dat is me ook een hoer geworden.' In zijn stem klonk oprecht afgrijzen, maar zo'n held met vrouwen was hij niet, dat het grappig klonk. Sinds zijn jeugd was hij veel veranderd. Soms leek het alsof hij alles had omgedraaid, en nu pas aan het eerste was begonnen, zoals dat een mens

kan vergaan. Maar hij studeerde, en hard, hetgeen hij, natuurlijk, trachtte te verbloemen. Hij was immers pas aan het eerste begonnen.

‘Hoe gaat het met Michaël?’ vroeg Paul.

‘Redelijk,’ zei Rufus. ‘Niet meer de oude.’ Hij schudde bedroefd het hoofd. Hij had hem nagewuifd toen hij naar het leger vertrok, en eens in de twee weken wachtte hij hem op als hij in de stationshal verscheen, gelijk een Zeer Belangrijk Persoon, geëscorteerd door twee marechaussees.

‘Michaël, tot alle orders!’

‘Dag,’ begroette deze hem vrij toonloos.

‘En de luitenant? En de kapitein? En alle, onze jongens? Alle onze vaders? Waarheen het land, Michaël, waarheen het land zonder die trouwe opofferingsgezindheid, dat verbeten wachten aan de linies, die hoog opgeheven geweren en de kamfer, Michaël, de kamfer in het eten voor de militaire potentie?’

Michaël lachte wat schuw. En daarna verplaatsten zij hun oefenterrein naar het dichtstbijzijnde café waar Rufus, zijn armen om Michaëls schouders geslagen, hem een borrel aanbood, zeggend dat het hem speet afgekeurd te zijn, zodoende niet in staat samen met hem het vijandelijk vuur tegemoet te gaan, zo vol spijt niet 's nachts de legerstede te kunnen verlaten om vogels te jagen en sluipend zich te bewegen over nachtelijke heidevelden, vol van het liefelijke geluid der ontploffende granaten, het zachte en geruststellende gefluit van de kogels en de vertrouwenwekkende landmijnen. Rufus. Het bedroefde hem niet te zijn opgesteld. Ook hij beminde het koningshuis, ook hij kocht vertederd

de kalenders met bloemenruikende koningskinderen enzovoort. Ook hij hield van het land, vooral van het leven.

Het leven dus. Hij draaide als een raket op een kermis door de stad, zat samen met vele vriendjes een vrouw achter de rokken, en daarna kwam hij bij Paul, zo eenmaal per maand, en viel op een stoel neer, vroeg of er iets te drinken in huis was en diste enige verhalen op. Of zoals deze avond.

Paul zat op zijn kamer. Rufus kwam binnenstormen. ‘Ga mee,’ zei hij. ‘Zoiets heb je nog nooit gezien. Het is eerst pas ontdekt. Een plaats tussen rotsen, dicht bij de zee. En een paar muren, Paul, of huizen, wat daarvan over is. Een enkele lantaarn. Ze komen daar samen en zitten bij elkaar, vrouwen, jongen, zoals je nooit zag. Kom dan!’ riep hij, ‘Schiet op, hort, hort!’

Maar aangekomen, terwijl zij tussen de rijen doorliepen en stil bleven staan voor een wachthuis met een slagboom ervoor - iedereen toonde een kaart, alleen hun werd gewezen zich ter zijde op te stellen - wist hij het niet meer zo zeker. Zij wachtten daar een kwartier, tot iemand hen gebaarde mee te gaan. Eenmaal binnen de slagboom gekomen, voelden zij een harde por in hun rag, en tuimelden de diepte in. Zij kwamen neer op een betonnen vloer, maar het deed geen pijn. Boven hen werd de opening afgesloten met een luik. Om hen zo achter te laten tot het einde van de nacht?

- Herinnerde zich een oud verhaal. Een sprong naar de sterren en hoe hij viel, wegglijdend uit een oude nacht, een miljoenenval, een snelheid van licht, sneller dan het licht, vele malen onzichtbaar. En hij kaatste, tot het

eind der dagen hem verloste uit zijn bevroren houding. Maar veranderd. Het einde van de nacht. Nu vooral. Hij kon een nacht lang denken, zonder voorgevoelens, met een zekere verwachting, maar alleen en op zijn hoede.

‘Onvoorstelbare mensen,’ zei Rufus.

‘Wat?’

‘Onvoorstelbare mensen, zeg ik. Zo heb je ze nooit gezien. Ze praten maar en zitten zo stil als pilaarheiligen. En soms praten ze niet eens.’

‘Maar waarom gooien ze jou hierin?’ vroeg hij. ‘Ze doen toch wat jij zegt? Dat heb je me verteld toen we er nog niet eens waren. Anders had je het natuurlijk nooit gezegd.’

‘Ik zei het maar.’

‘Ze doen het dus niet?’

‘Ik ben hier pas voor de tweede keer. De meesten ken ik nog niet eens. Ik kwam vanavond bij jou, en dacht: laat ik hem meenemen. Je zult moeten toegeven dat het sympathiek van mij was.’

Hij haalde zijn schouders op. ‘Hebben ze dat de eerste keer ook gedaan?’

Rufus trok nadenkend zijn wenkbrauwen op.

‘Ik weet het niet meer,’ antwoordde hij zacht. ‘Ik weet het verdomd niet meer.’

‘Maar ik wil het weten.’ Hij rilde.

Rufus dacht weer. Hij dacht lang en zei ten slotte: ‘Ze sloten me wel op, maar ergens anders.’

‘Waar dan?’

‘In een kamer.’

‘Wat voor kamer?’

‘Er waren meisjes. Ik weet het weer.’ Zijn gezicht, voor zover dat zichtbaar was, maar op de een of andere manier konden zij elkaar toch duidelijk onderscheiden, verhelderde. ‘Ze vroegen wat ik deed en waar ik woonde. Toen trapte iemand opeens een tafel omver en gingen we naar buiten. Ze lachten tegen me, en daarna dronken we de hele nacht. Ik had toch zeker wel tien vrouwen om mijn nek. Maar 's morgens gingen we allemaal weg. De huizen kon ik niet meer zien, het wachthuis ook niet. Ik wist niet eens dat er een kelder was.’

‘Waarom zouden ze ons hier opgesloten hebben?’

‘Ik weet het niet.’

‘Ze vertrouwen ons natuurlijk niet.’

Opeens hoorden zij gekraak boven zich.

‘We vertrouwen jullie natuurlijk wel,’ zei een man in de opening.

Paul schrok. Licht viel op zijn gezicht. Hij knipperde met zijn ogen.

‘Wij spelen een klein spel,’ zei de man. ‘Jou kennen we.’

Hij wees op Rufus. ‘Maar wie ben jij?’

‘Paul,’ antwoordde hij alsof dat woord groot ontzag zou wekken.

‘Paul -’

De man onderbrak hem. ‘Geen achternamen, dat is niet nodig.’

‘Hé,’ riep Rufus. ‘Waarom zitten we hier eigenlijk? Ik ben vorige keer toch ook geweest!’

‘Jou kennen we,’ herhaalde de man. ‘Wij zullen eerst beginnen je in quarantaine te houden. Hé!’ Hij had zich omgedraaid en wenkte. Een klein, dik meisje kwam naast hem in de opening staan. ‘Is hij het?’ vroeg hij.

‘Ik kan het zo niet zien,’ antwoordde ze.

‘Ga dan even naar beneden.’

‘Ach waarom ook,’ zei ze weer.

‘Wat is dat toch voor gedonder!’ schreeuwde Rufus. Hij zag een paar anderen om het gat verschijnen. Daardoor werd het weer donkerder op de plek waar zij nog onbeweeglijk op hun krat tegen de muur aan zaten. De figuren in de opening bogen hun hoofden omlaag, alsof zij wezenloos en met moeizaam strak gehouden gelaten, in een grafkuil keken.

‘Nu nog wat bloemen!’ riep Paul, terwijl hij in de lach schoot.

Hij was opgewonden, hij rilde van kou. Maar het kon ook door iets anders komen. Juist deze avond. De lucht was onbewolkt, boven de mensen in de opening kon hij de sterren zien. Dit was de avond zoals gisteren, zoals een verleden terug, bijna onpeilbaar en weggezakt naar de schrammen binnen zijn huid, de onfeilbaarheid van zijn ogen; alles stak en keek en zocht. Juist deze avond. Maar nu, in de kleine kelder, niets gemeen hebbend met een groot gewelf, keek hij naar boven en wachtte tot een ladder werd neergelaten, zo uit de hemel. Maar hij voorzag alles. Hij zou rustig en voorzichtig de sporten bestijgen, en boven de kelder gekomen, bleef hij op de ladder staan en knikte de omstanders toe; daarna schoot hij omhoog, hij liet de ladder buigen onder zijn gewicht, hij bereikte een boom, liet zich vallen in het bladerdak en zocht de grond te bereiken, wellicht met een noodzakelijke sprong over het dak van het wachthuisje. En alleen tussen de bomen en varens kon hij de menigte besluipen en rondkijken of wellicht

nog iemand aanwezig was die hij kende. Een meisje dat hij kende. Een man zoals Michaël, met een sigaret in plaats van een geweer. En geen Rufus. Die had hij nu alweer lang genoeg gezien.

‘Hou jij je brutale bek voor je!’ hoorde hij iemand roepen.

Niemand stak een hand uit om hen tenminste naar boven te trekken. Rufus zat verveeld naast hem.

‘Was hij het nou of niet?’ vroeg de eerste die hen toegesproken had aan het meisje.

‘Ik weet het niet,’ antwoordde ze. ‘Het zou best kunnen.’

De menigte begon schaapachtig te grijnzen. Op het meisje na zag hij alleen maar mannen. Iemand duwde haar bij haar schouders omlaag. Ze werd gedwongen haar benen in het gat te steken en zo heten ze haar zakken. Ze keek even rond en liet vervolgens haar blik op Paul rusten.

‘Ja,’ riep ze. ‘Hij was het!’ Ze stak haar vinger naar hem uit.

‘Maar ik...’ zei hij niet begrijpend.

‘Vechten jullie het samen maar uit!’ schreeuwde een lang meisje dat nu eveneens in de opening was komen staan.

‘Wat willen jullie nou!’ schreeuwde Rufus. ‘Godverdomme wat is dat nou voor troep!’ Hij spuwde omhoog.

De man in het gat - behalve het pas aangekomen meisje was hij de enige die daar nog stond - glimlachte.

‘We spelen een aardig spel,’ zei hij. ‘Vind je niet? En omdat je toevallig op dit afgesproken tijdstip bent ge-

komen, doe je mee. En hij is eveneens het slachtoffer van jouw besluit. Wie hierheen komt, die voor de tweede of derde keer hierheen komt, laat hij niet denken volledig te zijn, hier bij ons, bij ons, hier.' Hij zweeg even en tilde het luik op. 'Er is niets dan het hier ontdekte,' ging hij verder. 'Ik liep langs de zeekust en koos mijn inham. En de vluchtenden, de nazaten der helden dus, zij komen nu als het oude nomadenvolk, op deze plaats.'

'Lul maar raak,' fluisterde Rufus.

Maar Paul kwam in beweging. Hij trilde en alle raderen uit zijn hoofd, veredeld tot een massa cellen en zenuwen, of vlees, enkel vlees dat schudt en beweegt, denkt, maar altijd weer eetbaar - zij wentelden, schokten hem omhoog, zijn grauwe, nu werkelijk grauwe vinger, naar de man uitgestrekt.

'De vluchtenden,' riep hij. 'Zó, de vluchtenden!'

'Een vreemd troepje,' gaf de ander toe.

'En Rufus dan,' riep hij. 'Die mij meenam. Wat moet hij dan wel zijn?!'

'Hé, hé,' mompelde deze. Hij lag opgerold in de hoek, het meisje spartelde over hem heen. Paul was moe. Nachten lang had hij gedacht, nee, vooral gezien, vooral geleefd en gezocht en gezien. Waar was het? Hij maakte iets mee. Op een plaats zo verschillend van alle andere. Waar een zekere warmte, een bepaalde regen, een verdwijning. Iets - o, wat? Het stond opgetekend en was bekend: de vinger rast licht op de knop, een zachte benedenwaartse druk en de onrust ontrolt zich. Hij had zich goedgehouden deze week, dit etmaal, deze tien jaar, dit decennium plus enkele maanden. Goed-

gehouden tot hij moe was en verziekt. Al na een uur eigenlijk. Waar is het? Een schijnsel? Nee. Een vuur, fel tegen de avondhemel afgetekend? Nee. Een heuvel, een vallei, hoe, wie? Nee! Nee! Gek, krankzinnig! Nee. Hoe, wie? Nu.

'De vluchtenden,' riep hij. 'Nazaten van helden! Wat is dat? Heb je niet begrepen? Waarom moet dat? En Rufus, wat heeft hij hiermee te maken?!'

'Niets,' antwoordde de man rustig. Hij begon het luik weer voor de opening te laten zakken. 'Niets,' zei hij. 'En jij ook niet.'

'Maar mijn vader,' riep Paul. 'Vroeger, begrijp je, het was vroeger! Zoiets gaat over en je hebt er geen pijn van. Je lacht toch zeker, je geeft hem een hand en gaat verder. Zo is het toch?'

'Ja, wat wil je dan?'

'Maar als hij zichzelf zo noemt. Waarom moet je dat zeggen?'

'Wat dan?' Er was nog slechts een kier open.

'Je zegt nazaten van helden. Vluchtenden. Lafaard!'

'Zoiets,' riep de man door de spleet.

'Als je mijn vader kent, verdomme, o god, als je hem kent dan heb je hem dat horen zeggen, en dan ik, daar gaat het om, dat andere is verleden, maar dan ben ik hier - de - vluchtende,' zei hij zacht. Hij slikte. 'Je kan het zo niet bedoelen. Het doet er niets toe, ik sta op mezelf, maar jullie, die zo denken, wat voor ellendelingen, kinderen...'

'Hij snakte naar adem. Hij voelde zich kwaad en verward. Waarheen was hij gebracht? In zo'n omgeving kon hij niet meer zijn. Hij... Hij had toch... haar ont-

moet... het einde aan die periode, alles veranderend. Hij begon toch iets nieuws!

De opening was nu gesloten. Dat was het ergste. Hij begon met zijn vuisten op de muur te rammen. Hier kon hij haar nooit vinden. Hij was gekomen, zoals overal, zoekend. Zijn weerstand brak. Hij verloor het laatste stukje terrein. Er was een muur geweest, eens, in een ver verleden. Onder de muur lag het lijk van een meisje, monniken hadden haar gedood, mensen als de man in de opening, de nazaten, de vluchtenden. Hier kon hij haar nooit vinden. Op hun kruistochten was zij meegedragen op hun lanspunten, beurtelings. Hier kon hij haar nooit vinden. Zij was verdwenen. Een man nam afscheid van haar. Maar hij kon geen afscheid nemen, omdat zij opgelost was in de wind die hij inademde. Hij had gedacht, als elke avond. De wolkenloze hemel, het gevoel in zijn maag. Bedrog! In de wind die hij inademde. En omdat hij op de plaats waar haar vervlogen lichaam lag, lang rondliep, en met zijn handen de grond probeerde te openen, raakte zij in zijn longen en in zijn zenuwen, in zijn lichaam, tot zij zijn hoofd raakte. Hij had gezien. Gesproken. Zelfs gehandeld, maar slechts kort. Een belofte had zij hem gedaan ‘Dag, in de stad, in de stad, tot ziens.’ Maar zij liep weg en gooide zich van de transen en niemand had haar gezien. Geen werkelijk afscheid; in welke stad hij haar terugzag, of waarschijnlijk nooit. Maar hier zeker niet. Hij had gebroken, zijn vader verdween, hij hoorde hem spreken, maar toen hij haar ontmoette, wat deed het er toen toe wat hij ooit had verteld? En deze mensen, deze vluchtenden, de nazaten van hun helden, de teleurgestelden.

Bij hen hoorde hij niet. En zij niet, zij leefde in een ander stadium, hoe heette het, volwassenheid niet, dat herinnerde aan de vaders, gewoon dan, zichzelf ergens anders, zonder boosheid, zichzelf ergens anders. Dezen hadden hun boosheid, had hij -

Hij had precies gedaan wat hij vermocht. Hij had haar gestreeld en haar opgewacht. Hij schreeuwde nu. Zijn slagen werden speels door de muur gebroken. Zijn vuisten deden pijn. Of vele verkeerde woorden, vele verkeerde handelingen? Kon zij het hem zeggen. Hij schreeuwde zijn onzekerheid naar de muur.

Nooit toegeven! Staan blijven en groeten, alle omstanders en buurtgenoten. Maar hij werd ziek, hij wist niet precies hoe het kwam dat hij ziek werd en haar niet verder kon zoeken. De dokter wist het evenmin. Hij dacht na over het feit dat hij ziek was geworden, hij wist precies waarom, maar wilde het niet onthouden. En daarom wist hij ook niet dat hij vluchtte, zij het om dat meisje, vluchtte, nazaat der helden, de onvoorstelbare, maar op een andere manier. Hij sloeg nu zo hard op de muur dat hij huilend van pijn terugwankelde.

‘Malloot,’ zei het meisje. ‘Je hoeft hier niets toe te geven. Wij spelen een aardig spel.’

Rufus richtte zich op. ‘Hoe,’ zei hij. ‘Welk spel?’

Zij keerde zich naar hem toe en beschutte haar bovenlichaam door haar armen te kruisen.

‘Als ik zou willen,’ zei ze, ‘kon ik je laten doodslaan.’

‘Waarom mij?’ vroeg Rufus.

‘Omdat ik alles voor het zeggen heb.’

Zij schokte met haar hoofd vooruit. Zij wreef met haar handen over haar borsten.

‘Als ik kind zeg, denken ze daarboven -’

Ze konden haar niet verstaan. ‘Als ik zeg, zo!’ Ze leek een krankzinnige. ‘En ik roep: hij is het, en hij is het niet, dan geloven ze dat en willen het niet. Dan slaan ze hem dood of jou.’ Zij wees op Rufus.

‘Maar ik heb je de vorige keer niet gezien,’ riep deze.

‘Je hebt me aangeraakt.’

‘Nee!’ riep hij.

‘In het achterste huis.’

Zij lagen weer tegen elkaar aan. Bewegend en lachend. Paul wilde dat hij op z'n kamer zat, in zijn bed lag, iets dergelijks, in ieder geval weg, weg. Wat ging er gebeuren? Wie had deze onzinnige situatie in elkaar gezet, wie beheerste dit meisje? De mannen die in de opening hadden gestaan?

Zij stond tegen de muur gebracht, plotseling. Haar kleren waren volkomen op orde gebracht, het was alsof zij zo uit haar kleedkamer kwam.

‘Wat is dit?’ vroeg ze. Paul probeerde Rufus te bereiken met zijn blik. Maar hij keek naar iets anders, een luchtrooster als een schelp in de bovenhoek van de kelder. Daarom dus hadden zij elkaar kunnen zien. De schelp bewoog, vergiste hij zich? - hij hoorde een zoemend geluid. De tijd! Hoe laat?

‘Vertel mij dat nog eens,’ zei Rufus, opeens zich naar haar toedraaiend. Zij dacht na.

‘Ik hoorde er iets van,’ zei ze. ‘Ik heb hier niets te vertellen. Het andere loog ik maar. In een bepaald jaar werd een vrouw uit zee gehaald. Maar toen degenen die haar gevonden hadden, in het dorp terugkwamen, was ze verdwenen. Zo maar. En niemand vond haar.

Maar later woonde ze hier. Eenvoudig, zoals kluizenaars wonen. Ze had een huis gemaakt van de stenen die hier lagen. Een soort grot. En daarin woonde zij. Als de stormen kwamen verschool zij zich in het binnenste. Maar ze maakte geen vuur.'

'Daama?' vroeg Paul. 'Daama?'

Zo was het meisje dat hij zich herinnerde, hij wist het zeker, uit een verre moeder uit de zee. Die toen overleefde en geen vuur stookte in de regen, omdat steenblokken haar insloten en slechts gaten overlieten. Daar baarde zij haar dochters, maar niemand was de vader. Dochters uit hol steen en verkleumende winden, natte en koude dochters, wachtend en spelend; ten slotte, of eenmaal, verdwaald of weggetrokken naar behuizingen met brandbare daken, een man zich gevend die hen zocht, maar niet in het bijzonder hen. En zij wisten niet. Zij konden niet weten. Zij vergaten de moeder, maar zij was de eerste. Een onmogelijkheid, een catastrofe over de mensen. Hutten brandden af omdat zij geen vuur vond. Fakkels doofden omdat zij de dochters haar herkomst en oorsprong niet had meegedeeld. Oorsprong, herkomst en bestemming. De uit het lege of onwetendheid verwekte dochters trokken het land in en waren te moe om op roof uit te gaan, dus bleven zij op verschillende plaatsen en keken uit over het verdriet van de mannen, dat al spoedig geen verdriet meer was, al eerder en sneller overging tot geroffel van de trommels. -

Bezetener begonnen zij te praten, harder sloegen zij hun messen in de rubberbomen. Die mannen vonden de dochters van de uit zee getrokkene en daarna was de

moeder vergeten. De oorsprong en herkomst, vergeten. Want de dochters leerden de vaders kennen en hún dochters wisten niet beter, en leefden. De zoons die het verdriet en de leegte leerden op hun tochten, de regen zagen komen en geen dekens bezaten, zij trokken zich terug in de heuvels en stichtten orden, kleedden zich in gras. De overigen gingen op roof en behaalden buit en stierven met vele bunders land om hun kastelen, hun hoofden waren bedekt met goud, hun tenen rustten op diamanten, hun lichamen verrotten, de beenderen werden kaal.

‘Daarna,’ herhaalde hij weer. ‘Daarna?’

‘Ze is gevonden,’ zei het meisje. ‘Later is zij gevonden door de mannen.’

Hij luisterde bezeten. Natuurlijk was zij gevonden.

‘Hoe weet je dat?’ vroeg hij.

Zij haalde haar schouders op. Hij zweette, hij rilde nog meer. Moe zette hij zich op de grond neer. Hij wist alles bij voorbaat. Waarom wist hij dat? Waarom had zij niet gesproken terwijl hij toch zeker, heel zeker wist wat zij ging zeggen? Er was toch nergens een geheim. ‘Die dochters waren gevlucht,’ zei hij. ‘Die moeder was nog heel jong, niet ouder dan jij, maar de dochters waren dertien of veertien jaar en allemaal gevlucht.’

Zij aarzelde. ‘Nee,’ zei ze. ‘Zo is het niet.’

‘Hoe dan?’ Hij wist zich verzekerd van zijn gelijk.

‘Die mannen doodden de kinderen.’

‘O nee,’ zei hij. ‘Eén ontkwam, dat is zeker, één ontkwam toen zij hen overvielen.’

‘Mogelijk,’ antwoordde ze. ‘Vertel mij dan maar de rest. Meer weet ik niet.’

Hij vertelde niets. Zijn blik werd wazig en in zichzelf gekeerd. Hij voelde zich zeker van zijn zaak, maar anders - Ook hij wist niet meer wat de mannen deden. ‘Ik weet het niet,’ zei hij moeilijk.

‘Wel, ik ben dat meisje, de dochter die ontkwam.’

Zij zat naast Rufus die in slaap leek te zijn gevallen. Hij kwam naast haar zitten. Zij was afstotend, haar dikke dijen en grote ronde borsten. Haar sluike bruine haar. Haar harde vingers waarmee zij over zijn borst begon te strijken. Hij lachte, vroeger was hij opgestaan en weggelopen, maar hier kon zij hem overal volgen. Hij lachte zoals Rufus kon lachen en duwde een vinger in haar zij. Zij schokte met haar buik omhoog en het zich tegen hem aan glijden.

‘Ik ben dat meisje,’ zei ze. ‘Ik ben gepakt en weer vrijgelaten.’

‘Waarom die anderen dan niet?’

‘Omdat ik de mooiste was, bij mij durfden ze niet.’

‘Wat niet?’

‘Wat denk je?’

Hij duwde zijn hele hand in haar zijde en bedacht dat hij niets voelde voor een verdere aanraking. Zij duwde zijn hand terug en vlijde zich tegen hem aan.

‘Laten we overgaan tot een nadere kennismaking,’ zei ze. ‘Kom, het gaat vanzelf.’

‘Verdomme,’ zei hij. ‘Wat dacht je dat ik was?’

‘Bewijs dat dan,’ fluisterde ze.

‘Ach nee,’ zei hij koel, ‘laten we dat vandaag maar niet doen. Ik heb geen zin in je.’

‘Ja,’ riep ze hard. ‘Ja, je moet. Anders kom je hier niet vandaan. Je doet het, of...’

‘Houd je bek,’ riep dezelfde man van daarstraks in de opening. ‘Houd je geile gespuit maar voor je! Is hij het?’ ‘Nee.’ Zij zat onbeweeglijk.

‘Hij dan?’

‘Ook niet.’

‘Laat ze er dan maar uitkomen,’ riep een meisje.

‘Ja, ja, alle drie naar buiten. Ze zijn het niet.’

‘Wat niet?’ riep Paul naar boven.

De groep in de opening lachte. ‘Ze is gek,’ riepen ze. ‘Ze denkt dat ze verkracht is en nu zoekt ze de dader. Trek je er niets van aan. Ze is gek. We lachen ons rot.’

‘Ik ben het meisje,’ zei ze, terwijl ze zich oprichtte. ‘Ik ben niet verkracht. Onthoud dat; ik ben het meisje dat ontsnapte. Ik ken je, ik weet wat je komt doen. Ik weet alles, ik ben het meisje.’

Ze klom huilend de neergelaten ladder op. Het geluid van de krakende sporten drong door tot in zijn merg. Hij kreeg een koortsig gevoel over zich, alsof hij moest overgeven.

‘Jij bent krankzinnig,’ zei hij tussen zijn tanden. ‘Je bent een rothoer die geen man kan krijgen, een vuile indringster. Je denkt me te nemen en je op te dringen. En dan zeker met mij aan de haal gaan, en zeggen: Ik ben het meisje, ik ben ontsnapt omdat ik de mooiste ben, en daardoor iedereen belachelijk maken zeker. Verdomme. Je kan doodvallen, je vertelt mij niets. Je weet dat ik om een ander kom, maar mij vertel je dat alsof jij de enige bent. Waarschuw me maar -’

Woedend klom hij achter Rufus aan naar boven.

‘Wat is er?’ vroeg iemand.

‘Dat kind,’ zei hij, en wees in de verte waar hij haar nog hoorde schreeuwen tegen een paar mannen.

De ander keek hem vriendelijk aan.

‘Waarom lach je om haar, je lacht of kijkt woedend, maar je lacht om haar, zelfs in je woede.’

‘Ja,’ antwoordde hij. De stem maakte hem bedroefd. ‘Ze weet niets,’ zei de ander weer, een lange, reeds kalende jongen van zijn leeftijd. ‘Ze heeft aan ons allemaal de pest, maar ze komt hier. Iedere avond vinden we haar terug. Ze probeert van alles, ze doet alles, maar niemand kijkt meer op. Wij spelen wel eens met haar mee.’

‘Dat is niet bijzonder,’ zei Paul. Hij miste Rufus bij de mensen om hen heen.

‘Nee,’ zei de jongen.

‘Ze hoeft daarom niet bij mij te komen. Het interesseert me niets.’

‘Wat je gelijk hebt! In ieder geval, welkom!’ Hij gaf hem een hand. ‘Laat haar maar stikken,’ zei hij.

Hij liep weg, en Paul stond alleen tussen de rotsen.

de onvoorstelbare helden

Hij zag een klein veld, omsloten door rotsen. Hij zag openingen tussen de rotsen die naar andere velden moesten leiden. En geen gebouwen. Alleen waar hij stond was een huis, het wachthuis met daarnaast de kelder. Hij wiste het zweet van zijn voorhoofd. De temperatuur was hier stukken hoger dan in de kelder. - Rufus nam hem mee. Vanuit zijn rustige huis, waar hij nadacht tijdens zijn ziekte, kwam hij terecht in een

kelder waar hij niet meer uit raakte. Want hij stond daar wel, en deed behoedzaam enkele stappen naar voren, maar hij lag in de kelder. Het meisje was verdwenen, maar zij vroeg hem nog steeds om zijn nadering. Hij had de natte muur in zijn lichaam, de kruipende spinnen woelden door zijn haar. Alsof ze door de buitenlucht groter en hechter waren geworden. Zij was een voorbode. Iedereen was een voorbode. Rufus waarmee zij even aan de gang was geweest. En na hem kwam hij aan de beurt, waarschijnlijk omdat hij het verste van haar af had gezeten in het begin. Of zij wachtte op hem en had om de tijd te bekorten, Rufus aangeraakt. De tijd aangeraakt, de kelder vol zoemend geluid en het snerpende gegil toen zij opsteeg als een vlieg, een bijtend mugje. Hij hoorde hier niet thuis. Hier zou hij die ander nooit meer vinden. Het was al te laat om nog ergens anders heen te gaan.

- De mannen komen. Nu is het hun tijd om de dochters te doden. Maar de dochters zijn gevlucht, op één na, die zij toen namen. Het omgekeerde werd waar. Alles had waarheid. De moeder gedood. En ook dat was zeker. De moeder werd meegenomen. Ach, een vertelsel. Wie neemt de moeder als er dochters voorradig zijn? Of althans één dochter. De moeder en de dochter, de jonge moeder en haar dochter: een kind nog. Maar de trekken van vermoeidheid, de zorgen en schuwheid in het moedergelaat. Zij baarde, terwijl niemand ooit aanwezig was geweest, en desondanks wist zij niemand te hebben, die haar duidelijk kon maken: *Het is mijn afwezigheid die jou de kans bood liefde te laten ontdekken door hen die niet daaruit ontstaan zijn*. Om voor de

eerste of de laatste maal een onbevangen mens op de aarde te werpen die het zelf mocht maken, zonder verhalen van de moeder, zonder waarschuwingen, zonder bedenkingen. Die volledig mocht zijn, omdat haar de onvolledigheid nog niet was ingepreekt.

Maar de trekken van de moeder waren vol onbegrip. Zelf kwam zij uit het niets, de watermassa's. En Paul begreep dat zij zeker gedood was, na wellicht vele malen een gedwongen liefdesdaad verricht te hebben waarvan zij walgde, samen met haar toekijkende dochters, van de mannen lerend hoe zij hun lichamen moesten gebruiken, tot zij zelf gillend van genot en lachend om hun niet begrijpende moeder, zich in hun armen stortten en dood achterbleven.

Op één na, één die zich verscholen had of op voedsel uit was. En daardoor behield zij het leven en vond haar naakte zusters niet terug die met gestold bloed tussen hun dijen waren begraven, verweg, waar niemand hen zou vinden.

Ook zij werd door de mannen gevonden, vlak na hun verkrachtingen. Zij hadden geen zin in nog meer. Zij vielen in slaap en zij was temidden van hen gaan liggen. En de volgende morgen durfden zij haar niet te naderen: een meisje dat groeide tot de leeftijd van haar moeder en toen gelijk bleef en niet ouder werd. Haar gezicht was beeldschoon en zij waste zich terwijl de mannen om haar heen stonden en haar niet durfden aanraken omdat zij onaantastbaar was, alsof een eigen vreemde kracht haar beschermde. Zij vroeg nooit meer naar de moeder, zocht haar zusters nergens op de plaatsen waar zij langs kwamen. De mannen ziende had zij

hun daad begrepen, maar later pas werkelijk. En toen zij het begreep was zij reeds lang hun vrijwillige gevangene, voor wie zij ontzag hadden en die zij niet durfden nemen - haar vragen deden zij het ook niet - maar als een relikwie meevoerden op hun tochten: verwoestingen bedekt met onschuld.

Onrustig liep hij verder. Geluiden ontvielen de stilte, daar, daar, verder naar de linkse rotsen, geluiden tot stemmen en te onderscheiden klanken: een man, een tweede, meisjes, een vrouw.

Hij liep er naar toe. Wat kon hij nog vinden? Zoals hij de stad had afgezocht en toen ziek werd. Zoals hij over tramrails voortliep in de stille nachtelijke straten. Onwezenlijk. Wat hij deed, nee, doen, nu, zij kon overal zijn, misschien ook hier!

De eerste ontmoeting was een scherpe herinnering. Maar alleen haar eigen omtrekken waren duidelijk, de omgeving verwijderde zich meer en meer van hem. Een zaal kon het geweest zijn of een kamer, een straat maar evenzogoed een zolder.

Hij kwam voorbij een rotsopening, het werd al warmer, de wind was gebroken, als die hier ooit gewaaid had.

‘Hé, Paul!’ Hij ontdekte Rufus temidden van een groepje oudere mannen. ‘Paul!’

‘Ja,’ riep hij; zijn stem sloeg over.

‘Kom eens hier!’

Hij liep op het groepje toe, en schudde handen.

‘Fernando,’ zei een man die hem daarbij diep in de ogen keek. Maar Rufus lachte, en wuifde de man van hem weg.

‘Onzin,’ zei hij. ‘Fernando, onzin. Je moet die jongen niet wijsmaken dat je een bijzondere naam bezit. Fernando, hij zal beleefd informeren hoe het je vergaat en verging en je zal hem je verleden opbiechten met fraaie namen en gebeurtenissen.’

‘Laat mij nu mijn gang maar gaan,’ zei Fernando.

‘Juist,’ antwoordde Rufus. ‘Dat zal je hem vragen.’

Ze lachten. Maar Paul had nu geen zin in spelletjes. Hij wilde zo snel mogelijk weg. De eerste opening lag achter zijn rug. De tweede nu; hij bereikte een klein braakliggend veld waar nodig een ploeg moest komen, waarschijnlijk was er een paar jaar geleden voor het laatst geoogst. Hij struikelde over enkele stoppels. Maar verder. Hij tolde op zijn voeten, de ziekte dacht hij, ik moet naar bed.

Het meisje hield hem tegen toen hij dreigde te vallen.

Zij zag bleek en glimlachte tegen hem.

‘Heb ik je lang laten wachten?’ vroeg ze.

‘Nee, nee,’ zei hij in zijn verwarring. ‘Katinka, hoe kom je hier, hoe is het mogelijk.’ Hij stotterde.

‘Ik zit hier elke avond,’ zei ze. ‘We hebben elkaar hier toch ontmoet?’

Ja,’ zei hij. ‘Ik was de plaats vergeten.’

‘O nee,’ zei ze. ‘Die weet iedereen.’

‘Nee, ik niet.’

Hij wist elke plaats. De stad had er zoveel, maar voor hem waren het er weinig, De meeste konden gevoeglijk overgeslagen worden, maar deze, en andere, die vijf, zes plaatsen niet.

‘Ik was ziek,’ zei hij.

‘Ik zie het. Je had niet moeten komen.’

Hij legde zijn hand op haar schouder. ‘Je weet het toch,’ zei hij. ‘Ik zocht je. Ik heb overal gekeken. Maar hier niet, geloof ik, of ik zag je niet.’

‘Ik ben hier geweest.’

Het veld waar zij stonden: Katinka geworden, Katinka geweest. Veel tijd ging verloren in de diepte, Katinka tussen bazaltblokken waar het water klotst. Overal in het water, en daarvoor al in de lucht, op aarde, tussen de huizen. Maar kleinere vormen ontstonden, en in die nauwere omtrekken kwam zij naar hem toe gelopen en greep hem vast toen hij ging vallen. Hij wankelde.

‘Ga toch zitten,’ zei ze.

Zij kwam naast hem. Hij steunde met één gestrekte arm op de grond en hijgde. Hij moest iets verrichten maar hij kon zich niet bewegen. Hij moest! Hij glimlachte daarom, maar bleef op de grond. Ten slotte ging zij op haar hurken voor hem zitten en trok haar smalle rok over haar knieën.

‘Ja,’ zei ze. ‘Ik was opeens verdwenen.’

Hij knikte.

‘Was je boos?’ Hij schudde zijn hoofd. ‘Ik kon er niets aan doen. Ik was met een vriend.’

Hij schrok, maar zij streek met haar hand over zijn hoofd, als iemand die voelt of de ander koorts heeft.

‘Het gaat wel,’ zei hij.

Een vriend, natuurlijk, en waarom niet? Een meisje als zij en dan alle vrienden die de wereld kan opbrengen.

Hoevele niet? Maar hoeveel vrienden?

Het was niets,’ zei ze. ‘Hij kwam binnen en we kenden elkaar. Toen dansten we en ging hij weg. Maar toen hij terugkwam wilde ik naar hem toe.’

‘Maar hij had je alleen gelaten?’

‘Wat dacht je?’ vroeg ze ernstig. ‘Om hem te zeggen dat ik hem nooit meer wilde zien natuurlijk.’

Zij zwegen. Hij ging dichter naast haar zitten en trok haar naar zich toe. ‘De vorige keer was prachtig met die oude vent, weet je nog? Hij zou je wel wat laten zien.’

‘Ik hoefde niets te zien.’

‘Toen kwam ik.’

‘Ik kon hem alleen ook wel aan.’

‘En die jongen.’

‘Ach ja.’

‘En daarna gingen wij weg.’

‘Ik wilde niet zo lang.’

‘Je was moe en zag die vriend. Maar het meest was je moe.’

‘Net als jij nu.’

‘Maar je was nog meer. Wat?’

‘Ik had geen zin meer om nog ergens anders heen te gaan,’ zei ze. ‘Overal waren de plaatsen gelijk die avond. Net als nu. Maar ik kom hier omdat ik gewend ben. Alles is hier bekend en iedereen praat zo hard dat ik mezelf niet eens kan horen. Ik moet weer eens gaan.’

‘Blijf nog wat,’ zei hij gejaagd.

‘Je ziet me straks wel.’

‘Waarom blijf je niet? Je moet altijd weg.’

‘Ja. Ik moet nadenken.’

‘Zeg het mij.’

‘Nee, want als ik het je zeg zal je praten. Ik wil niet dat je praat.’

Hij was bedroefd. Een woord, niets dan acht letters. Katinka. Ik ken je niet. Ik zal je niet kennen, later pas;

ik wil nu dat je komt, ik wil alleen met je zijn. Nu ben je er, laten we dan niet praten.

Hij wilde zijn klagelijke onderstem wel vermoorden. Hij vloekte onhoorbaar voor haar. Hij stampte met zijn voet op de grond en voelde zijn zwakheid plaats maken voor iets dat het verdrong, sterker was en hardnekkig. Hij voelde verdriet, een voorgevoel, maar het meest: straks. Je komt terug en we gaan samen weg. Vele, allang verhaalde en gedode gedachten zwommen door zijn hersens. Goed, alleen zijn. Hij wilde slaan of trappen als een kind, tenminste iets doen, als lachen of praten - nee, niet meer praten, alles zou verzieken, elk woord, zijn tong splijten en zijn lippen verdrogen.

- De stad had muren en portieken. In iedere gang huisde zijn onheil. Een algehele gedaanteverwisseling had gezegevierd. Nu was hij overal. Zij hoefde hem nooit meer aan te kijken om zichzelf te verklaren. Zij zat op haar hurken voor hem en staarde wezenloos naar zijn tot vragen geopende mond. Haar verleden stroomde door hem heen. Hij wist haar ogen, haar mond. Terugkomen was alleen belangrijk als zij voor lang kwam. Vertellen kon zij niets. Dit was de stad die hij doorkruiste. Zij was in dakgoot en raamkozijn, in venster en verlichte etalage tegelijk. In alles verscheen zij, en niet alleen ruiten weerspiegelden haar gezicht.

Zo komt zij in de avond om meteen weer te vertrekken. En ziet zij een bekende om een volgende te zoeken. Zij komt terug bij de eerste en zegt hem niets, maar danst en vrijt en is altijd dat eerste gezicht: een meisje dat niets zoekt en niets heeft gevonden, maar onbewust en onaangetast een glimlach om haar mond plooit.

‘Hoe weet je dat?’ Twee van Rufus' vrienden hadden zich afgezonderd in de duisternis buiten de rotsdoorgang naar het veld met het wachthuis.

‘Stil,’ zei één. ‘Ik hoor iets.’

Zij luisterden zonder hem op te merken omdat hij gebukt achter een rots zat en niet durfde doorlopen om hun niet het denkbeeld te geven dat hij hen zou bespioneren. Wie weet wat zij uitvoerden! Voorzichtigheid was geboden. Hij had lang genoeg in de kelder gezeten. Maar zo kon hij alles horen.

‘Ze kwam weer met datzelfde verhaal. Ze was *dat meisje.* Weet jij het? Ze is gek, ze moesten haar er eens uitgooien. Ik word dat gelazer zat.’

‘Kijk,’ zei de tweede. ‘Het is eenvoudig. Let op.’ Hij floot.

Vanaf het veld, zo uit het niets geleek het, kwam het meisje uit de kelder aangelopen.

‘Zo Ellen,’ zei de eerste. ‘We zoeken je.’

‘Ik ben hier,’ zei ze toonloos.

‘Vertel ons maar weer eens het verhaal.’

‘Nee,’ zei ze.

‘Jawel,’ zei de tweede. ‘Gewoon, je vertelt het of je gaat er aan. We waarschuwen maar.’

‘Wat wou jij doen? Doe het maar.’

De jongen aarzelde. ‘Gadverdamme!’ zei de tweede. ‘Ze vraagt je wat, begin maar.’

Zij begrepen het. Er viel niets aan te doen. De gesprekken smoorden zichzelf. Alles was gezegd, op enkel het einde na dat zij juist wilden horen. Zij liepen van haar weg en kwamen langs de plaats waar hij zat. ‘Geef mij eens een vuurtje,’ zei de voorste. De ander haalde zijn

aansteker tevoorschijn en het per ongeluk een opgevouwen papiertje uit zijn zak vallen. Het waaide vlak bij zijn voeten. Zij merkten hem niet op. Hij pakte uit nieuwsgierigheid het stukje papier van de grond, vouwde het open, wierp er een blik op en stopte het in zijn zak. Vervolgens liep hij naar het meisje toe en pakte haar van achteren bij haar schouders. Zij het zich snel op de grond zakken, waardoor hij uit zijn evenwicht gebracht werd en over haar struikelde.

'Neem me niet kwalijk!' riep hij.

'Nee, nee,' lachte ze hijgend. 'Nee, kom, wie ben je, o god, jij.'

Ze liet hem los. Hij walgde niet meer van haar. Zij gingen rechtop zitten. Zij huilde. Zij was krankzinnig, of overspannen, maar waarschijnlijk alleen aan de grens gekomen van het bereikbare uithoudingsvermogen.

'Wat is er?' zei hij. Zij huilde al niet meer.

'Wat denk je van me?' vroeg ze.

Hij haalde zijn schouders op. 'Ik had een hekel aan je.' 'Natuurlijk,' zei ze. 'Ik laat niets na om me gehaat te maken. Ik dring me op en vertel iedereen wat ik wil.'

'En wat is dat dan?'

'Je hebt het gehoord.'

'Wat je mij vertelde?'

'Ja.'

'Ik weet alles al.'

'Je weet niets. Je denkt dat ik het ben. Ach, nee, dat denk je niet eens. Je denkt het van Katinka. Misschien denk je het van niemand, je lijkt me niet onverstandig. Ik zeg altijd dat ik het ben. Ik meen niets. Vergis je niet. Wat denk je van me?'

‘Je zou gek kunnen zijn.’

‘Ja. Zo gedraag ik me.’ Ze beet op haar vingers als een klein kind. ‘Zie je, mijn vingers in mijn mond.’ Zij wachtte. ‘Ik kan je niets vertellen. Als ik vertelde, nee; kijk, je moet toch doen alsof. Ik weet wel hoe ik ben, dat geeft niet, uiterlijk verschil ik niet van die anderen, dat denk je maar. Maar ik blaas me op, ik gil, ik schreeuw. Zo vallen we op als we willen. En daarin, lieve jongen, ligt al het verworvene van je jaren. Heb je het al geleerd? Natuurlijk, wat doe je?’

‘Niets. Ik lees wat. Ik studeerde.’

‘En verder?’

‘Onduidelijk,’ zei hij. ‘Onduidelijk.’

- Ga een kantoor binnen op een zomermorgen. Zoals hij deed, vlak na het beëindigen van zijn studies. Op een morgen dus - de zon scheen, de bomen kwinkeleerden en de vogels stonden in bloei - kwam hij zijn vaders kantoor binnen. Weldra stond hij weer buiten en dacht, schitterend, ook deze loopbaan hebben wij achter de rug. Zo ging hij lezen en wenste de eerste jaren nog slechts te lezen, waarbij hij dacht daaruit iets wonderlijks, iets dat hij voor zichzelf ontdekte, te kunnen halen. Zijn moeder stierf en hij had geen oorlog zoals zijn vader om prat op te gaan. Hij had een oude vader, maar zijn zo jonge moeder ging weg, want op een middag kuste zij hem op zijn wang, wat zij nooit deed, en ging op het bed liggen. Zij sliep vredig in en de kerkklok luidde toen zij begraven werd. Hij ontvluchtte dat gebouw, stopte zijn oren dicht, en rende als een gek de straten door om dat geluid maar kwijt te raken. Maar zij beierde door hem heen, zijn moeder, terwijl zij naar

de sterren sprong en terugviel, een hulpeloos lichaam geworden, uit steen vervaardigd, uit water, uit leem, of niets, een verzameld hoopje as op de grond of nietiger dan het plankton in de zee. Hij wankelde door die straten, hoorde het gezang en keek naar de angst van zijn jeugd. Later, toen zij langzaam daalde. Hij kon niets zeggen van ontroering. Daar lag nu die gespleten aarde, een mooi rechthoekig gat waarin de kist precies paste, om opgestoten te worden. Hij zag als enige hoe een man verveeld het gat dichtgooide. Toen liep hij mistroostig naar de stadsrand, een wat onwerkelijke jongen voor de meesten, een dromer, maar meestal Paul, koud en helder nadenkend bij gevaren, zijn gebied verdedigend, maar dromend toch, verlangend naar iets en op hetzelfde moment begrijpend hoe het de volgende dag zou aanzien: een kist, door vier zwarte mannen neergelaten in een kuil, beplant met een op maat gesneden stuk steen.

Hij probeerde zijn kansen te grijpen, zelfs de miniemste. Hij kreeg van zijn vader een auto en gaf de goede man een hand en zei: ‘Ik dank u vader,’ glimlachend. Hij hield van zijn moeder.

‘Jij weet dus hoe op te vallen,’ zei ze.

‘Dat zal wel.’

‘Je hebt een auto en dat kan je niets schelen?’

‘Nee, dat zeg ik.’

‘En hoe dacht je dat het met mij was?’

‘Dat interesseert jezelf ook niet.’

‘Luister toch eens.’ Zij boog haar hoofd vertrouwelijk dichterbij, alsof zij de vorige indrukken wilde uitwissen. ‘Waarom praten we over zulk soort dingen? Ze

hebben geen belang. Ik sta voor je, denk dat maar.' Hij zuchtte. 'Goed, voor mijn part. Ik wil je wat vragen.'

Zij wees over het veld. Het was avond, bijna nacht. Zij konden alles nog duidelijk zien. Daar liep Katinka. Hij wilde roepen, maar Ellen weerhield hem. De rots was nat, het regende. Hij had het niet gevoeld. In de verte ging een lamp aan, in de verte was het donker. Zij schoven dicht tegen de rots om niet geheel nat te worden. Hij wilde Katinka roepen, maar zij bleef op zo'n afstand.

'Nee,' zei Ellen. 'Niet doen.'

Hij vroeg niets. Hij vertrouwde haar niet. Hij wilde niets van haar weten. Hij zou niets vragen.

'Ik ben normaal gezegd een realiteit die voor je staat,' begon ze opnieuw. 'De realiteit van dit ogenblik. Onthoud dat. Verder is niets van belang. Ik doe wat ik wil. Ik haat deze menigte. Ik ben er een van buitenaf. Wat jij?'

'Ik ook,' antwoordde Paul automatisch terwijl hij zag hoe haar ogen traanden. Zij voerde een grandioos stuk op, een spektakel met dodelijke afloop tot het gordijn gesloten werd. Zij veegde met haar arm langs haar gezicht. Ondanks haar houding zakte zijn afkeer; zij bedroog hem omdat zij de waarheid niet wilde zeggen.

'Laat mij dat doen,' zei hij.

Hij haalde een zakdoek tevoorschijn en droogde haar ook door de regen nat geworden gezicht.

'Kijk, het is opgehouden.'

'Gelukkig,' mompelde ze. 'Hoe heet je eigenlijk?'

'Paul.'

Zij knikte.

‘Ik ben natuurlijk gek,’ zei ze, en begon schel te lachen.

‘Nee,’ zei hij rustig.

‘Ja!’ Zij schreeuwde en gilde en lachte.

‘Nee,’ zei hij weer en legde zijn hand tegen haar mond.

‘Hoe weet jij dat?’

Hij stond snel op, trok haar omhoog en keek haar onderzoekend aan. Zij bevonden zich in een duister land.

Onheil. Verborgen mijnen. Katinka. Hij trok haar tegen zich aan.

‘Wat heb je toch?’ vroeg ze.

Hij keek schichtig om zich heen. Niemand was in de buurt, niemand volgde.

‘Waarom willen ze allemaal dat verhaal horen?’ vroeg hij.

Zij schrok zichtbaar. ‘Dat moet je niet vragen.’

‘Vertrouw je mij?’ vroeg hij.

‘Ja.’

Hij zei: ‘Ik ben een ontdekking op het spoor. Ik weet het verhaal, maar het einde - ik zal vertellen wat ik weet. Denk na. Je weet van de dochters, en die laatste - ze werd - relikwie voor de mannen. Je weet het.’

‘Ja,’ antwoordde ze en legde haar handen op zijn ogen. ‘Ik ontdek iets,’ zei hij. ‘Waarom zeg je dat jij dat meisje bent?’

Ze verstijfde van schrik. ‘Je ogen,’ zei ze, vergetend dat zij daar haar handen op hield. Ze deinsde achteruit en zocht voor haar rug steun tegen de rots.

‘Vertel,’ zei hij hard. ‘Kom, geen grapjes. Vertel!’

‘Zij doodde de mannen op het laatst.’

‘Waarom?’

‘Dat weet je.’

‘Het gaat er niet om,’ zei hij. ‘Dat verhaal laat je niet los. Je denkt dat ze die mannen doodde. Dat verhaal is in jezelf. In dorpen en steden werd zij gebracht en rondgevoerd, en niemand raakte haar aan. Toen doodde zij de mannen, is het niet?’

‘Ja,’ antwoordde ze lusteloos.

‘En jij. Je wilt het einde nooit vertellen. Het begin is waar. Je liegt. Je wilt het. Ik begrijp je niet. Goed, je staat voor me. Je wilt het begin waar laten voor jezelf. Het begin is waar. Probeer het voor jezelf.’

‘Ja,’ zei ze zacht.

Hij kwam dreigend op haar af. ‘Maar je liegt weer,’ zei hij toonloos. Hij plantte zijn vuist in haar weke buik en begon te persen. Zij kreunde. Hij lachte kort en pakte haar vast bij haar armen. ‘Zij had nergens reden om te doden,’ zei hij. ‘Je weet dat je liegt. Waarom lieg je?’ ‘Omdat jij het niet begrijpt,’ antwoordde ze. ‘Omdat ik niet gek ben en jij wartaal spreekt. Omdat ik mijn eigen verhaal vertel. Omdat jij hier zo goed thuis hoort omdat je verhaaltjes vertelt.’

‘Ik hoor hier niet thuis!’ schreeuwde hij.

‘Laat mij toch gaan,’ schreeuwde ze terug. Maar wie zou op haar letten? Zij liep in haar eigen vallen.

‘Waarom denk je dat?’ vroeg hij weer.

Ze ontdekte dat op hulp niet viel te rekenen.

‘Dat is mijn zaak, waarom laat je me niet met rast?’

‘Om dit,’ zei hij, en tastte in zijn zak. Hij haalde een opgevouwen stuk papier te voorschijn, vouwde het open en las: ‘Ellen en Katinka. Verhaal juiste versie. Bedrog. Ontdek. Niet belang. Maar voor jou.’

‘Wat betekent dat?’

‘Ik begrijp het wel,’ zei hij. ‘Je moet het toelichten. Allereerst, ben je een vriendin van Katinka?’

‘Ja.’

‘Verder dan.’ Hij tuurde op het papiertje. ‘Het is zo,’ zei hij. ‘Zij werd op een feestnacht vrijgelaten omdat hun verering zakte en zij zich vrijwel niet meer konden inhouden, maar gehinderd werden door hun ontzag. Zo ging zij van hen weg en is met andere mannen meegegaan, en sliep met hen, maar behield veel van het eerste: en zij wist het relikwie te zijn, maar dat begrip werd in de tijd vervaagd, alleen enkelen zien in haar dezelfde terug, en die enkelen zijn het die weten dat zij met vele mannen sliep en vaak ongelukkig was en alleen, in een stad of op een berg, waar dan ook, op een markt niet minder dan op een meer, en zij weten dat ze er is en zien haar, houden van haar en zeggen: jij hebt er nog iets van over, genoeg voor het geluk.’

‘Verder?’

‘Niets meer. Dit is genoeg. Jij verdraait het. Je bent er bang voor. Je weet waar dat meisje is.’

‘Nee,’ zei ze wrevelig.

‘Zij doodde geen mannen. Zij hadden haar niets gedaan, en zij hen evenmin.’

‘O, wat zou dat?’

‘Alles,’ zei hij alsof hij haar berispte voor een klein vergrijp. Hij rook aan zijn sigarettenkoker.

‘Het is alleen voor mij,’ zei hij. ‘Ik mag je wel. Ik heb me vergist. Ik zie het, één woord is voldoende. Jij wilt dat meisje zijn. Natuurlijk, nog eens, natuurlijk.’

- Het doden van deze onvoorstelbare helden. O Katin-

ka, hoezeer zou het land verdord moeten zijn, eer jij gewapend in de nacht jouw beschermers met een mes zou doorsteken. Jij, laatst overgeblevene der dochters. Hoe zij jouw verhaal verdraait met haar vertelsels! Jij, en dan dode mannen. Zo is het gevaar op de loer en je zwerft van mij weg. Zo zal ik je niet meer vinden, zo zal je de afkomst nooit horen. In mijn hand heb ik het brief je, tegen mijn buik gedrukt staat Ellen, boordevol angst en wroeging om de ontraadselde leugens, bevend vlak voor mij: de raadsels houden geen geheimen meer, de sleutels zijn onnodig. Wij horen het geluid van je stem in de verte. Waarom kom je niet? Ik wacht allang. Ik ontmasker de gevaren. Ellen die niet wil weten dat jij nog kent wat zij heeft verloren. Die jou tot moorden in staat achtte, terwijl je daardoor haar gelijk zou worden: een vrouw vol bitterheid omdat de hef de haar werd afgeperst, en koude kwam en leegte, omdat zij wist van onheil en de onvolledigheid.

Ik weet alles. Gisteren. De eerste maal. Ik wist alles. Kom. Het is tijd. Katinka. De maan valt, zingt, roept, nee, zwijgt. Het land zwijgt, de heuvels zijn de zee in gekeerd nadat hun toppen waren losgetrokken in het besluit: vloed, onheil, koude, sterf, verdwijn en sterf. Katinka. Jij zal dat niet behoeven. Jij weet al zo veel, zoveel ken je, als je weet wat ik vertel. De mannen hebben hun tenten gevouwen, achter hen brandt jouw draagstoel maar ze kijken niet. Ze verwoesten het land opnieuw en nu zijn ze alleen omdat jij niet langer voor hen danst. Jij danst in de steden, zingt als niemand luistert. Katinka. Nog is het tijd om ons uit te spreken.

‘Jullie samen?’ vroeg Katinka verwonderd toen zij Paul en Ellen zag staan.

‘Waarom niet?’ antwoordde Ellen.

Hij ging terzijde staan. Hij wilde dat Ellen wegging en hem alleen liet met haar. Hij kon haar nu het geheim toevertrouwen dat Ellen en hij kenden. Welk een verschil tussen die twee. Ellen, grof en bedroefd. Haar kleren zagen er zelfs in het donker versleten uit. Maar dan Katinka: zij droeg een smalle zwart-fluwelen rok. Daarboven een paarse mohair trui met een donkere mantel los over haar schouders. Haar blonde, loshangende haar tot even daar boven.

‘Ik moet met hem praten,’ fluisterde ze Ellen in het oor. ‘Goed,’ antwoordde deze. ‘Ik ga wel weg.’

Alleen gelaten kwam zij dicht bij hem staan. Hij streek met een vinger over haar mond. Zij sloot haar ogen om zich te laten kussen.

- De nacht eender. Grauwe, verbeten nacht. Hij kuste haar. Hij voelde hoe alles hem verliet, elke minieme zekerheid ging in haar over. Hij voelde zich alleen, zij sprak niet. Als zij maar iets zou zeggen. Kon zij maar iets, iets dan toch zeggen. ‘Paul, hoe laat is het? Paul, waarom kijk je in godsnaam op dat horloge? Het gaat er immers niet om hoe laat het is. Het is altijd al laat geweest. Wij hebben te weinig tijd. Paul. Kijk niet op je pols. Het tijdloze begint.’

Zij kuste hem op een verre afstand. Alsof zij bang was hem te kwetsen door hem te zeggen dat zij nooit had gewacht. Enkel omdat hij het wilde en zij in haar kortstondige verlorenheid een man zocht die al verder en toch nader, verdween in haar geheugen en terugkwam,

voor haar stond, naast, op haar lag. Nu kon niets meer zijn afstand bepalen.

‘Wat is er?’ vroeg zij.

‘Je komt op tijd,’ zei hij. ‘Je kwam altijd als ik het vroeg, Katinka.’

Ik kan je niets vragen, dacht ze, ik wil vragen of je weggaat. Ik kan mij hier niet aan overgeven. Ik moet verder. Ik kan niet blijven, te dicht is hij nabij. Ik kom morgen, wij wachten tot morgen.

‘Luister,’ zei hij plotseling. Ze ging zitten. Hij aarzelde. Het juiste ogenblik was alweer voorbij.

‘Ja?’ vroeg ze.

‘Ik weet,’ zei hij. Maar hoe verder? ‘Kijk,’ mompelde hij voor zich heen. ‘Je bent bijzonder. Nee, luister.’

‘Wat is er toch!’ Zij sprak bijna onverstaanbaar. Iets belangrijks kwam nader. Het vulde zijn mond, zijn tong bewoog er doorheen om het te vormen. Luister. Zijn gedachten ordenen. Hij kon niet. Hij kon alles. Maar tegen haar. Het moest! De afstand vormde zich al eerder. Voor hij iets kon zeggen spleet zich een berg in twee delen waarbinnen een gure wind door de holten begon te razen, wervelstormen ontketenend. En alles zo zacht, dit onhoorbare verlies. Katinka, luister nu. Er kwamen mannen die je meevoerden en niet durfden aanraken. Maar later heb je dat zelf ontdekt wat zij niet durfden. Jij bent door iets anders aangeraakt dan door je eigen ontdekkingen. In jou heeft nooit een geteisterd vaderlichaam zijn sporen gelaten. En toch, wie is jouw moeder geweest? Een vrouw met onvoorstelbare dochters? Een vrouw zonder man. Een niet aangeraakte zonder bitterheid, en toch.

Zij stond tegen hem aan en snoof haar neus op. Hij wist niets van haar, alleen: zij was warm en kleiner dan hij. Hij hoorde haar stem en voelde haar ademhaling. Maar hij kende haar.

‘Paul.’ Hij knikte.

‘Dit kan niet duren,’ zei ze. ‘Het gaat weg.’

‘Maar waarom?’ fluisterde hij schor. ‘Het hoeft niet, het is niet nodig.’

‘Ja,’ zei ze. ‘Ik wil het niet.’

‘Je bent bang.’

‘Ja.’

‘Maar waarom?’

‘Het kan niet duren.’

‘Blijf bij me.’

‘Misschien.’

‘Ik kan je meer zeggen.’

‘Wat dan?’

‘Je bent altijd alleen. Waar je ook komt. Ik weet dat.’

‘Misschien,’ zei ze.

Om hen heen waren de rotsen. Het schijnsel van de lantaarn kwam er niet. Zij waren in het volstrekte duister. Er was geen licht dat hun bewegingen gemakkelijk te onderscheiden maakte. Maar in scherpe lijnen verschenen de omtrekken van huizen voor hem. In lichtere contouren verlaten bruggen, maar duidelijk. Lag zij daar? Daar, in de rottenis, in goten? Zij was daarbuiten maar droeg het zonder er door te worden aangeraakt. Alles was een fictie. Zij wilde hem niet. Zij wilde weg, oplossen tussen mensen als Rufus. Hij kende haar niet, hij kende haar wel, haar afkomst en verleden. Haar glimlach en natte gezicht. Wat doe je? Ben je verkoop-

ster of lig je 's morgens in bed en zwerf je 's avonds de straat op? Ook dat niet. Er is één mogelijkheid. Katinka, je bent de onwaarheid van een stad, het bedrog van het land. Je bent onwerkelijk en kan niet langer aangeraakt worden dan enkele minuten. Je sterft bij iedereen. 's Nachts en overdag. Je bent het begin van de lief de en daarin ook het einde. Je bent de hoop en de afschuw. Je bent het verdriet van de onmogelijkheid.

Hij durfde nu te spreken. Hij schoof haar rok omhoog en voelde haar dijen. Dit was de tweede maal.

'Nee,' zei ze. 'Niet doen.'

'Maar,' begon hij.

'Niet doen,' herhaalde ze.

'Wacht,' zei hij. 'Ik kan het nu zeggen.'

Hij liet haar los. Zij gingen op de grond zitten en hij begon opnieuw. Zij trok zijn hand naar zich toe die hij onder de ceintuur van haar rok door op haar naakte buik legde, en streelde die.

'Het is goed,' zei ze. 'Zeg het nu maar.'

'Katinka.' Hij wachtte oneindige ogenblikken. Telkens als hij zijn hand bewoog streelde zij die harder. Toen viel hij over haar heen en maakte de sluiting van haar rok los. Zij huiverde, halfnaakt in de koude avondlucht te liggen.

'Niet doen,' riep ze. 'Paul, het gaat niet.'

'Alles gaat,' zei hij zacht en verzamelde zijn krachten. Maar waartoe?

'Wil je niet?' vroeg hij aarzelend.

Zij trok de mantel die naast haar op de grond was gegleden, over hen heen.

'Vertel eerst,' zei ze.

Hij gooide de woorden eruit. Van de mannen en hun relikwie. Zij luisterde ingespannen en schudde toen niet begrijpend haar hoofd.

‘Het kan niet mogelijk zijn,’ zei ze.

‘Het is de waarheid.’

‘Maar dan -‘

‘Heb je nooit gemerkt.’ Hij sprak niet meer. Het verhaal alleen kon haar de waarheid zeggen. Zij lag half onder hem en hij hoefde haar niets duidelijk te maken. Warm en bedroefd hoorde zij hem spreken en wist niet dat haar afkomst daar lag, waar de duistere mannen haar vonden en niet durfden aanraken met hun bitterheid. En zo vond zij hen later en zwierf door de straten waar zij Paul vond die het haar vertelde.

Er kwam nu een einde aan de omzwervingen. Paul in haar nabijheid, een duistere man als de anderen, doch één die het weten van haar herkomst gebruikte om met dat weten haar te omkleden met zijn liefde, zich altijd verwonderend over haar uitzonderingspositie. Of alleen maar: ik heb je gezien, ik wil je bezitten, ik loop net als jij 's avonds over straat, we zullen het zó uithouden.

Hij was geen kind. Verre van dat. Maar niemand kon hem zijn geloof ontnemen. De afstand groeide: zij bezat dat geloof niet. Wat wist hij ten slotte van haar?

‘Paul, het kan onmogelijk waar zijn.’

‘Het is waar.’

‘Je bedriegt jezelf.’

‘Nee,’ zei hij. ‘Het is zeker.’

‘Maar ik kan weggaan.’

Hij drukte zijn hand op haar mond.

Hij durfde niet eens te luisteren.

de afbraak

‘Je bent gek,’ zei Ellen toen hij haar ergens tussen de rotsen ontmoette. ‘Waar is ze nu?’

‘Ze wilde nadenken,’ zei hij behoedzaam.

‘Jaja.’

‘Wat is dat: Jaja?’

‘Je liegt jezelf nog harder voor dan ik,’ zei ze.

‘Wat dan?’ Hij werd lichtelijk bang voor haar schelle overslaande stem.

‘Je liegt,’ zei ze. ‘Niets bijzonders. Ik ben verliefd op je.’ Zij was opeens weer zeer rustig geworden.

‘O god,’ zei hij. ‘Van mij hoeft dat niet.’

Ze lachte. ‘Ik meen het.’

‘Maar je hoeft er verdomme toch niet om te lachen,’ zei hij. ‘Je moet niet denken dat ik het geloof. Je denkt niet eens dat ik het ooit zal geloven. Daarom lach je. Maar verdomme, maak jezelf belachelijk, laat mij er buiten.’ ‘Ach’, zei ze. ‘Ik wil je niet van Katinka afhouden. Alles wat ik nu zeg zal je kunnen omdraaien. Ik ben echt verliefd op je. Neem het me kwalijk.’

‘Zeker,’ antwoordde hij. ‘Ik neem je alles kwalijk.’ Hij wachtte een ogenblik. ‘Het kan me niets schelen ook,’ zei hij, en begon te lachen. Welke aanstellerij! Het klaarde de situatie; zij wilde niet opnieuw beginnen. Hij lachte.

‘Je moet niet denken dat je verzinsels werkelijkheid zijn,’ begon ze echter. Hij keek haar scherp aan.

‘Ze zijn het,’ zei hij hard.

‘Hoe weet je dat?’

‘Ik voel het. Ik weet het zeker.’

‘O,’ riep ze en ze omhelsde hem. ‘Voel je dat? Elk gevoel kan onjuist zijn!’

‘Dan ben je ook niet op mij verliefd,’ zei hij, en dacht, laat ik met haar meespelen.

Zij draaide zich om. ‘Ja,’ zei ze, ‘ja, dat is wel zo.’

‘Waarom zou ik dan ongelijk hebben?’ vroeg hij.

Hij besefte dat het haar ernst was. Dan maar ernst. Hij deed er niet aan mee. Maar hij had het alweer gevraagd. Hij haalde zijn schouders op. Zij bukte zich om een sigaret aan te steken in de beschutting van de rots.

‘Je hebt ongelijk, ik meen het. Ik houd van je, Paul, ik begrijp alles van je. Ik was net zo, en daarom ben ik geworden zoals ik nu ben. Er was een man, ik dacht net zo over hem als jij nu over haar. Maar hij ging weg, hij was niets. Ik ontdekte dat na een jaar. En daarna maakte ik dat verhaal dat zij de mannen, toen ik dat hoorde - dat meisje, weet je - Ach, je lacht je rot na een tijd. Zo Ellen, zo Ellen, en iemand wil je altijd wel hebben.’

‘Maar omdat Katinka niet zo is,’ zei hij, ‘heb je haar alle mannen laten doden, om zo jouw bitterheid een draaglijke vorm te geven. Denkend dat iedereen hetzelfde is als jij. Je hebt haar alles laten wegwerpen door haar beschermers te laten doden en te denken: zij heeft het gedaan, zij heeft dat ook meegemaakt, datzelfde van mij, zij heeft een reden; want als je dat niet zou denken kon je jezelf wel laten ophangen omdat je faalde.’

‘Ik faalde niet.’ Haar stem klonk scherp.

‘Omdat jij dat niet bereikte, omdat jij alles had afgeleerd.’

‘Nee,’ zei ze zachter.

‘En dat briefje dan?’ Hij haalde het te voorschijn. ‘Rufus weet het dus ook, als hij het geschreven heeft, dat weet ik niet eens zeker. En die andere twee.’

‘Een verhaaltje.’ Zij sprak nu bijna onhoorbaar.

‘Ik ga hem zoeken,’ zei hij vastberaden. ‘Hij zal het me zeggen.’

Hij liep weg. Zij huilde. Er bestond geen reden voor. Zij hield van hem. Maar er bestond geen reden voor. Hij had haar ontmaskerd. En zij hield van hem omdat hij dat gedaan had, tenminste - eigenlijk alles - haar begrepen had zonder al te grote woede. Maar om te huilen bestond geen reden. Of toch, omdat zij van hem hield en hem wilde behoeden? Welk een opoffering!

Hij had haar overtuigd. Zijn gelijk was onaantastbaar.

een vrouw in colbert

Later in de nacht overkwam hem nog iets anders, dat de afbraak verhaastte. Hij was Ellen in het gewoel kwijtgeraakt, en omringd door vele zwetende en geparfumeerde mannen en vrouwen ging hij in de richting van de zee. Zoals de afbraak zich voortzette in hun negérende blikken - het was alsof iedereen wist waar het om ging - gaf dit hem anderzijds ook weer een zekere hoop: de jaloerse menigte misgunde hem zijn gelijk, en misgunde hem de vrouw die hij zocht, omdat zij het verhaal niet kenden, niet wilden kennen.

Een pad daalde af naar het korte strand. Hij gleed over stenen en straikelde. Hij bezeerde zich als hij zijn handen uitstak om zich in evenwicht te houden. Tussen

struiken - hoe konden hier struiken zijn? - en kalkachtige steen, bereikte hij het strand.

Nu zag hij dat de menigte hem verlaten had. Hij stond alleen en ontwaarde op het zand een man. Maar dichterbij gekomen bleek de man een vrouw te zijn, een vrouw gekleed in een lange broek en een colbertjasje, een slecht gestropte fantasiedas om haar hals, zonder overhemd. Zij was oud en haar borsten waren door de tijd platgedrakt, alsof een hevige eeuwenoude wind ertegen had gewaaid waardoor zij weggedrakt waren en in haar buik gezakt, die rond en bol te voorschijn kwam onder haar naakte bovenlichaam waarover het slecht zittende jasje openhing. Hoewel hij bevreesd werd door de aanblik van het oude wijf, ging hij naar haar toe, en zette zich aan haar voeten in het zand.

Zij keek niet op of om, maar stond daar, als wachtend op de vlees geworden dood, die zich walgend uit de voeten maakte.

‘Mijn liefje,’ sprak ze plotseling, zonder zich te verroeren.

Hij keek snel naar links en rechts. Een meisje van op zijn hoogst zestien jaar kwam uit de zee naar haar toe. Zij droeg een lange cape die haar lichaam omhulde, maar haar gezicht was duidelijk te zien, een kinderlijk, teder gezicht, met onder de ogen grote wallen. Hoewel in het donker, zag hij dat alles. De oude vrouw herhaalde haar woorden. ‘Mijn liefje, zeg eens, is het koud vanavond?’

‘Ja,’ antwoordde het meisje, geheel niet verwonderd. Waarschijnlijk kenden zij elkaar, wellicht hoorden zij bij elkaar en deden zij ditzelfde iedere avond.

‘Is het weer niet gekomen?’ vroeg het meisje.

‘Nee,’ antwoordde de oude. ‘Weer niet. Je kan hier blijven en wachten. De lucht wordt rood en de zee licht op het moment van de komst. Tussen nevels en sterren krijgt mijn dochter haar waarheid. Maar waar is zij? De sneeuw heeft gezegd dat zij gestorven is en onder de harde aarde bedolven. De sneeuw heeft het lichaam bedekt en onvindbaar de plaats. Maar zij kan leven, in elke mogelijkheid ontzet de nacht zichzelf. De lucht wordt rood en helder. De vogels komen in grote zwermen voorbij om verloren te gaan en dan zal ontijdigheid verwisseld worden voor mijn dochter. Zie eens hoe groot en vol zij in het land staat, hoor hoe de ontdekker huivert bij haar aanblik. Zij zal als een nieuw licht verschijnen, of eerder nog het oude licht dat met haar is opgegraven, en veel zal zij zijn voor één, als zij het zelf weet.’

‘Maar is daar kans op?’ vroeg het meisje.

De oude zweeg. ‘Er is veel kans op,’ zei ze even later, terwijl zij beschermend haar arm om het meisje heen legde, nog steeds zonder haar zelfs ook maar een blik te gunnen. ‘Er is veel kans, maar hoeveel is die kans in de miljoenen mogelijkheden. Elke kans is een stervend paard voor de rivier. Elke kans is de stijging van het water dat hem meevoert, wie weet hoever.’

‘Misschien is zij hier wel.’

De oude schudde haar hoofd.

‘Het is zó mogelijk dat het al een onmogelijkheid is als je er aan denkt.’

Zij rilde, het meisje nam haar cape af en legde die om de schouders van de oude. Als een klein gedrocht in de

voor haar te lange cape stond zij zo even op het strand en wuifde naar het meisje dat haar ogen opsloeg en haar nakeek, hoe zij langs de vloedlijn verdween naar het niets, de eeuwigheid van te lang overlevenden, waar zij thuis hoorde.

Paul durfde het meisje niet aanspreken. Op de voorbije avond en in deze nacht keerden de mensen in hun afkomst terug. Zij huiverden naakt tegen zijn borst, wulps probeerden zij hem te vangen of stootten hem af als de omhelzing naar zijn climax reikte.

Of zoals dit kind keken zij op naar de rotsen en zongen met zachte stemmen een lied dat hij niet kon of mocht verstaan.

Haar bedroefde gezang deed de einder wijken die een puinstad blootlegde, of oude monniken met een opgeheven krais, waaraan een hoofd, doorboorde handen, een vrouwenborst met gestold, allang verdwenen bloed. Hij wist dit als grootste en enige zekerheid; de vrouw die daar stond en het meisje dat wellicht reeds zwanger was te zien aan haar vormen: alles wat zij doen is de grond inenten met bederf waaruit tekens voor mij zich omhoog woekeren: zuigende lianen waarin ze mij willen verstrikken.

En het meisje zong. Haar stem werd steeds bedroefder. Hij kon dit niet meer aanzien, haar gezicht leek op dat van de oude vrouw, dezelfde neus, de kleine volle mond, zelfs bij de oude.

Vluchten? Hij besefte iets te zullen doen. Hij wist voldoende wat. Dit bederf uitroken. De oude kon al geen kwaad meer. Hij begreep het niet. De oude wilde de ondergang. Hij hoorde geen andere stem die het tegen-

overgestelde beweerde, hij hoorde zijn hart bonzen en zijn slapen stonden op breken. Hij sprong op. Deze oude, zij had alleen het verlorene in haar lichaam. Zij had slechts puin en verrotting binnen haar slapen. Zij was alles, de ondergang, het verdriet, leegte, koude, gemis. Hij hijgde. De oude onschadelijk. Maar dit was haar kleindochter. Zij was zwanger, zij plantte het bederf weer verder voort en haar dochters likten het soldatengeil, háár zoons verkrachtten kinderen, háár kleindochters stroopten hun rokken op voor de eerste de beste landloper, zij pakten zijn geslacht en leidden het, vlug, vlug, in hun lichamen.

Hij wierp zich op het zingende meisje en sloeg haar dat het bloed uit haar neus spoot. Hij sleepte haar mee naar de bazalten weringen en sloeg haar hoofd tegen de stenen, zodat het kraakte. Zo! Zo!

Vuile rothoer, dit is het einde. Hij trapte haar tot zij met een openhangende mond en stuk gekrabde ogen aan zijn voeten lag.

Hij sleepte haar naar het water en nam haar in zijn armen, wierp haar van zich af en waste zijn besmeurde handen. Toen begon hij te huilen als een kind en zijn klaaglijke stem reikte ver over het strand, waar de oude vrouw het misschien hoorde, en de zee in dook om haar vermoorde kleindochter te geleiden naar de plaats waar zij samen konden rusten tussen storm en windstilte.

de vermetelen

Waar was hij? Hij had het pad geëffend om verder te gaan. Het gevaar leek bezworen, zijn woede was gezakt.

Hij had hoop gekregen haar nu te ontmoeten en haar te vertellen: ik heb iets afschuwelijks gedaan, maar neem het mij niet kwalijk. Ik heb een kind vermoord dat reeds vele malen zwanger was van rottenis en puin. Dit puinkind uit een verrotte moeder, Katinka, je zult dit toch begrijpen. Ik heb het voor niemand dan voor jou gedaan. Nu moet je toch begrijpen dat mijn verhaal waar is. Ik zou niemand doden als ik niet wist welk gevaar ik daarmee vernietigde.

Hij wist het niet meer zeker. Wat had hij gedaan? Waarom? Hij voelde zich wankelen. Had hij de werkelijkheid gedood? Dan - hij hoorde zijn rechters dit al plechtig verklaren - was er voor hem geen plaats meer. Hij had vrouwen begeerd en vrouwen gekoesterd. Van vrouwen gehouden en vrouwen genomen om het spel dat zij speelden. Maar zij, deze Katinka, dit andere, het onbereikbare dat in zijn nabijheid rondliep en tegen hem sprak. Hij hoorde nergens meer thuis als hij de werkelijkheid gedood had.

Maar dit was zijn vroegere waarheid, opzijgezet voor deze nieuwe, deze beangstigende en vreugdevolle waarheid: de moeder had haar de kans gelaten zelf op onderzoek uit te gaan, omdat die moeder geen verhalen kende om haar waarschuwend de vinger voor te houden, haar de bitterheid te leren, het verlies, de onmacht, de ellende. Konden deze oude vrouw en haar metgezellin de onwerkelijkheid zijn, ja, dan had hij juist gehandeld, en was hij in staat Katinka te vertellen wat hij had verricht, waarna zij alles zou inzien. Of ook dit inbeelding? Zou zij nergens ter wereld inzien dat hij gelijk had?

En als de vrouw de werkelijkheid voorstelde, en Katinka bleek het omgekeerde, of bleef voor zichzelf niet anders dan het andere, wat dan? In godsnaam. Dan verloor hij; hij had de werkelijkheid vermorzeld, zijn bestaansgrond verloochend, een buitenstaander gemaakt van zichzelf, een onwezenlijk mens vol afschuw en pijn. Maar het briefje. Misschien Rufus -

'Rufus!' Hij rende stmikelend en uitglijdend het pad omhoog, zonder om te kijken. Daar beneden stond Ellen, wachtend tot hij terug kwam waarschijnlijk. Had zij alles gezien? Zij huilde en lag schokkend op haar buik, met haar gezicht in het zand. Ook haar had hij vermoord. Zij bloedde niet, hij keek niet om. Omhoog! Rufus! Hij rende de velden over, tussen rotsen door, tot hij hem ergens zag staan, alleen en geleund tegen een boom.

'Rufus!'

Deze bewoog zich niet, hij keek en keek in een verte die nu abrupt omvergehaald werd.

'Wat is er?' vroeg hij moeizaam, maar toen hij Paul zag staan verhelderde zijn gezicht. Hij lachte niet. Eigenlijk scheen hij zo veranderd.

'Jij bent het,' zei hij. 'Je komt om dat briefje, denk ik.' Hij probeerde zijn gewone houding aan te nemen, maar het lukte niet. Hij trok pijnlijk met zijn mond.

'Ik heb het briefje geschreven.'

'Jaja,' mompelde Paul, terwijl hij naar hem keek. Alsof hij een blauwtje had gelopen stond hij tegen de boom geleund. Voor het eerst had hij een bijna gebroken uitdrukking over zijn gezicht.

'Hé, verdomme, hoor je me nou niet!'

‘Ja.’ Paul greep hem beet toen hij dreigde te vallen. Zijn eigen zwakheid vergat hij. Hij duwde hem met zijn rug tegen de boom. ‘Pas op,’ zei hij, en hij vroeg: ‘Hoe wist je dat?’

‘Iedereen weet het,’ antwoordde hij langzaam.

‘Nee, dat kan niet.’

Rufus liet zich op de grond zakken. ‘Ik weet het niet meer. Jongen, ik weet het niet meer. Ik - ze heeft het verteld geloof ik, ja, ze heeft het mij verteld - of aan Ellen, nee, niet aan Ellen. Aan -’

Paul schudde hem door elkaar. ‘Wat is er? Rufus!’

Hij lag op de grond en dreigde bewusteloos te worden. Paul rook bij zijn mond; hij had niets gedronken. Toen trok hij hem overeind en gaf hem met zijn vlakke hand links en rechts enkele klappen op zijn wang. Hij kwam weer bij, heel langzaam en in zekere zin helemaal niet meer. Want hij zat als verdwaasd tegen de boom en probeerde Paul aan te kijken.

‘Wat heb je gedaan?’ vroeg deze, duidelijk en langzaam sprekend.

‘Gelopen.’

‘Maar waarheen dan?’

‘Ik heb dat briefje geschreven.’

‘Ja,’ zei hij ongeduldig. ‘Dat weet ik, wat -’

‘Ik heb dat briefje geschreven. Nee.’ Hij stak versuft zijn hand op. ‘Nee. Wacht nog. Het is belangrijk. Ik wist alles, van jou en Katinka. Ellen heeft het verteld. Ik begreep ook alles. Ze had het over een verhaal.’

‘Vertelde ze het?’

‘Ja,’ hij hapte naar adem. ‘Ze was kwaad om die kelder.’ ‘Daar vertelde zij mij niets van.’

‘Natuurlijk niet. Ze wil iets.’

‘Ja,’ antwoordde Paul. ‘En ik weet wát.’

Hij ondersteunde Rufus met zijn beide handen.

‘Maar dat briefje, Rufus?’

‘O ja.’ Hij aarzelde. ‘Dat briefje. Dat heb ik geschreven.’ ‘Ja,’ riep Paul ongeduldig. ‘Ik weet het, ik weet het, maar wat dan? Hé!’ Hij schudde hem nogmaals door elkaar. Geen geluid was om hen heen te horen.

‘Katinka dicteerde het.’

Hij schrok. Wat, Katinka? Hij hoefde niets meer te vertellen, zij wist alles, haar was verteld - Begrepen. Hij kwam met zijn hoofd dichterbij Rufus. ‘En toen?’ vroeg hij met ingehouden adem.

‘Toen kwam er iemand die me een pak slaag gaf. Ik had er toch niets mee te maken. Ik praatte met Ellen, ze was kwaad om wat ik had gedaan in die kelder. Daarna kwam Katinka erbij en ze vroeg mij te zeggen dat ik het geschreven had, want dat jij dat wel zou geloven. Ik weet niets meer. Die man, ik weet niet bij wie hij hoorde. Ik had er niets mee te maken.’

‘Paul! Paul!’

De stem klonk van dichtbij. Katinka's stem. Hij legde Rufus haastig met zijn hoofd op zijn op de grond uitgespreide zakdoek. Daar was zij! Hij rende in de richting van het geluid.

‘Katinka, hier!’ Zij viel tegen zijn borst en verborg haar hoofd in zijn schouder.

Er moesten nu besluiten genomen worden. Alles spande samen om deze nacht een onoverkomelijk verslagen einde te geven. De vrouw aan het strand, Rufus, half in elkaar gestort, en Katinka nu weer, bescherming zoe-

kend, en Ellen. De enige mensen die hij werkelijk ontmoet had: zij zochten elkaar en braken met elkaar. Hier lagen de gevaren; weg, weg. Hij moest Katinka meenemen.

‘Ga mee,’ zei hij.

‘Ik kan niet.’

‘Waarom niet? Je kan nog mee. Rufus is bewusteloos.’ Hij wachtte. Zij keek naar hem op. Zo stond zij voor hem en streek met haar hand over zijn gezicht.

‘Weet je het nog niet?’ zei ze.

Hij sprak geen woord. ‘Hij heeft geprobeerd mij mee te nemen toen ik hem dat briefje gedicteerd had.’ Hij knikte, hij wist het, natuurlijk, Rufus. ‘Toen kwam mijn vriend,’ zei ze. ‘Hij sloeg Rufus in zijn maag. Niet alleen maar één keer. Ik kon er niet naar kijken.’

‘Je vriend?’ vroeg hij langzaam.

‘Ja,’ antwoordde ze aarzelend. ‘Ik had het moeten zeggen.’

‘Maar dat briefje?’

‘Je moest uitkijken,’ ze ze snel. ‘Ik wilde niet - jij en Ellen. Daar ging het om. Ik kende alles. Haar verhaal, elk verhaal dat verteld is. Zij doet het om niet weg te hoeven gaan; als ze het niet zo vertelt, moet ze weg. Ik ken haar goed.’

‘Ja, je kent haar goed,’ zei hij. ‘En omdat jij bent wat haar ontging, daarom - Je schreef dat het voor mij belangrijk was.’

‘Omdat je iets om mij geeft. Soms wilde ik dat je gelijk had. Ach, dacht je dat ik van niets wist? Maar ik ken dat verhaal allang. Het was het eerste dat ik begon te denken, als een herinnering.’

‘Dan is het dus toch waar,’ zei hij bijna verheugd. ‘Niemand denkt immers zoiets.’

‘Nee,’ zei ze. ‘Ik kan het me niet indenken.’

‘Maar als ik het je nu ook zeg.’

‘Dan nog niet.’

‘Kan ik het dan niet zeggen?’

‘Nee, ik veilde dat ik mee kon.’

‘Ga dan mee.’

‘Ik neem afscheid van je.’

‘Blijf, Katinka.’

‘Ik kan het me niet indenken,’ zei ze bedroefd. ‘Op een nacht was ik alleen in mijn huis. Een man belde en vroeg of hij binnen mocht komen. Ik wilde eerst niet, maar hij drong steeds meer aan. Tot die tijd was ik alleen geweest. En hij kwam als eerste, en ik ontdekte bij hem alles. Vind je het een gek verhaal? Toen hij mij had, wilde hij niet weggaan. Ik ontvluchtte hem, toen alles misliep. Hij volgde me. Zelfs vanavond, maar ik wist het eerst niet. Ik wilde weg, zo is het gekomen dat Ellen de waarheid vertelt. Want het is waar zoals zij het vertelt. Zoals dat heet: Ik doodde de beschermer.’ ‘Hij beschermde je niet,’ zei hij hard.

‘Ja,’ zei ze. ‘Eerst wel. Hij betekende alles en toen ik voor hem een - relikwie werd waar hij alleen nog naar keek, doodde ik hem. Ik heb een hekel aan de woorden uit je verhaal.’

‘Maar het is niet zo!’ riep hij. ‘Het is niet zo! Je liep weg en ontdekte zelf alles. Het is onzin.’

Zij schudde haar hoofd. ‘Je hebt het verkeerd gehoord. Ik heb het ook verkeerd verteld. Dat briefje was fout, wat ik zeg is onzin. Ik was bij hem en hij zorgde te goed

voor me, en ik was jong. En ik doodde hem werkelijk door hem te ontvluchten; hij volgde me, hij volgt me steeds, hij beschermt me terwijl ik alleen wil zijn. Heb je niet begrepen dat Ellens verhaal alleen op mij sloeg, of alleen, op iedereen, op haar en op mij? Op de manier waarop ik leefde?'

'Nee,' zei hij.

'Ik kan niet meegaan, Paul. Hij laat me niet vrij. Wij zijn getrouwd. En zou jij niet hetzelfde zijn?'

'Nee.'

'Dat weet je niet.'

'Ik weet het.'

'Het kan me niet schelen. Ik wil alleen zijn. Ik kan niet alleen zijn. Ik wil alles en dan weer weggaan. Later, misschien. Ik was erg jong, begrijp je. Ik deed alles heel jong. Zo dacht ik wat jij denkt. Maar jij denkt het uit verlangen en ik omdat ik jong was.'

'Dus uit hetzelfde?'

'Uit een verlangen naar verandering. Het is veranderd, allang. Ik ga nu voorgoed weg.'

Waarom schreef je dat briefje?' vroeg hij weer.

Zij glimlachte. 'Je moet het mij niet kwalijk nemen. Ik wilde niet dat je Ellen geloofde. Ik heb het je zelf verteld. Zij is niets voor jou, en als je haar geloofd had - Dat is de reden. Misschien had je haar toch nooit genomen.' Zij kuste hem.

'Luister,' zei hij schor, zonder te weten waarheen hij dacht. Zonder te antwoorden op haar afscheid. Hij tolde, als een rad op de kermis vloog hij door de raimte. 'Niets is werkelijk hier,' dacht: ik droom, ik droom, ik slaap. Slaap, gewoon, ik slaap. 'Luister,' zei hij. 'Het is

zo. De mannen kwamen en namen je mee. Zij plantten je als een relikwie op hun wagens. Je doodde ze, maar eerder dan je dat deed, wist je op ontdekking te moeten uitgaan. Goed, wat geeft het dat je ze doodde. Dat heeft met bitterheid niets meer te maken, ik begreep het verkeerd, Katinka, het is dat ze je tegenhielden, en daarna -'

- Ging de dochter op onderzoek. Zij had het laatste struikelblok, de dodende, verstikkende tegenliefde, genaamd liefde, genaamd gebondenheid, genaamd bezit en samenzijn en blijven, genaamd met de namen die anderen daaraan gaven om hun onzekerheid achter te verbergen -, opzijgezet en ging op onderzoek uit. Zij kon op weg gaan en ontdekken waar te leven. Zij had een moeder zonder verhalen; de moeder bracht haar het verlies niet bij.

Met wie te leven?

Met mij Katinka. Ik houd je niet tegen want ik weet toch het verhaal. Verwarring, en waarom niet?

Het simpele eerste: de monniken zijn alleen, zij verkrachten een vrouw. Zij hebben de macht over de eenzaamheid verloren. En verder kan niemand hen voeren. Want zelfs die macht hebben zij nooit bezeten.

Maar dan het tweede: de enkeling tracht uit zijn drang het alleenzijn te vervangen door iets anders, nog te maken wat ervan mogelijk is. Zo baarde de moeder haar dochters en zij werden meegenomen en opgesloten, gedood, op die ene na, dat ben jij, Katinka, die zelf op ontdekking uitging. En zelfs dat is te mooi. Wij weten nu het meeste, maar wie weet wat er nog bij komt? Wij

weten dat de dochter uit noodweer tegen de hernieuwde troosteloosheid op zoek ging, nee, *moest*.

Katinka, er is nog alle hoop. -

'Nee,' zei ze. 'Er is geen hoop.'

'Overdenk dit,' zei hij.

'Ik zie je misschien nooit weer.'

'Je zult me vinden als je me nodig hebt.'

'Misschien. Ik heb je niet nodig.'

'Ik dacht het,' fluisterde hij.

'Ik red mezelf.'

Zij haalde haar schouders op. Zij maakte zich een houding van onverschilligheid en kilheid.

'Niets,' zei ze. 'Je bent als die ander. Je wilt van mij houden. En me dan bezitten en kooien. Een tijdje herinner je je woorden. Maar daarna verdwijnen ze.'

'Katinka, maar ik zeg je -'

'Nee,' zei ze iets zachter. 'Ik zal je wel niet meer zien.' Hij dacht: zal je me nooit meer zien?

Hij hep terug naar Rufus, maar die leek vredig te slapen.

de draaiende uren

'Paul,' zei Ellen en ging naast hem zitten. Hij was wakker gebleven, de nacht was voorbij. 'Paul, ze liegt. Ze is getrouwd.'

'Ik weet het.'

Zij knikte. 'Nu weet je alles. En je weet dat wij samen gelijk hadden. Alles sloeg op haar.'

'Alles gaat langzaam,' antwoorde hij. 'Zelfs inzicht.'

'Vooral dat.'

‘Ja.’

‘Houd je soms van haar?’

‘Ja.’

‘Dat had je niet moeten doen.’

‘Laten wij afwachten.’ Hij sprak langzaam, hij wilde haar niets meer vertellen.

‘Je begrijpt me niet. Je moet de minnaar zijn. Niet van haar houden, dat is nergens goed voor.’

‘Maar jij dan; jij zegt dat je van mij houdt.’

‘Dat is zo,’ sprak ze helder, terwijl ze hem in zijn ogen keek. Zij glimlachte en stak twee sigaretten in haar mond, waarna ze een lucifer afstreek. Zij gaf hem er een.

‘Dank je,’ zei hij.

‘Wat je zei is goed.’

‘Ik vraag het mij af.’ Hij voelde hoe iets in zijn keel schoot waardoor hij moeilijk kon praten.

‘Niets te vragen,’ lachte ze. ‘Laat die slet toch opsodemieteren. Laten we de waarheid onder ogen zien.’

Wat veranderde er nu weer? Was het de komende dag die de kleine nachtelijke stilte overschreeuwde met geluiden?

‘Houd je mond!’ riep hij woedend.

‘Goed!’ schreeuwde ze terug. ‘Dan zal ik dit vertellen. Ze belazert je. Ze is getrouwd en vraag eens of ze dat nog weet! Ze pikt toch zeker elke kerel! Net wilde ze met Rufus aan de gang toen haar man het zag. Daarom voelde hij zich niet zo lekker, begrijp je! Bij jou helpt niets meer. Dan maar de waarheid! Een hoer en als je haar geld geeft neemt ze het nog aan ook. Jij met je idiote geklets!’

‘Je liegt,’ zei hij koel. ‘Waarom zou het waar zijn?’ Hij lachte grimmig.

‘Weet ik het. Net als met mij. Ik ben hetzelfde.’

Ze sloeg haar armen om zijn hals. Hij aarzelde even. Hij dacht, zij heeft nog nooit tegen mij gelogen. Het is bewezen. Hij voelde zich bedroefd en kwaad. Hij werd kwaad. De idioot die hij was! Waarom haar niet geloven? Hij wilde er niet aan denken. Het kon hem tenslotte geen donder meer schelen. Dan maar er op los! En met wie! Zij viel gillend van het lachen over hem heen. Het deed er niet toe.

En Katinka, de nacht vol leugens, de morgen is niet minder. Je durfde niet. Wat maakt het uit hoe je emit ziet na zo'n nacht. Wat deert het gebeurde met Rufus?! ‘Ze durft niet,’ zei hij vrijwel onhoorbaar.

‘Ja,’ riep Ellen. ‘Ze durft alles, net als ik.’

Hij voelde hoe zij haar rechterbeen rassen zijn dijen wrong. Met rok en al. Het deed er niet toe.

De nacht is vol leugens. Waarom zou Ellen geen gelijk hebben? Wie zegt mij dat het niet haar laatste redmiddel is? Wie zegt mij iets? Jij? Nee, je bent verdwenen. Rufus? Hij wierp haar van zich af. Rufus! Hij begon langzaam bij te komen. Paul liep naar hem toe en gaf hem zijn sigaret. Zijn handen trilden.

‘Rufus,’ zei hij.

Hij keek naar hem, hoe hij met een pijnlijk gezicht over zijn maag streek.

‘Hé, kom nou,’ riep Ellen. ‘Ik bevries hier.’

‘Wacht even,’ zei hij toonloos. ‘Wacht even.’

‘Rufus.’

‘Wat is er?’ Hij trok nerveus aan de sigaret.

‘Wat deed jij met Katinka?’

‘O, niets.’ Hij probeerde achteloos te glimlachen.

‘Rufus, het geeft niet. Wat deed zij met jou? Wilde ze met jou?’

Rufus kreunde. ‘Mijn maag,’ zei hij, en sloot zijn ogen. ‘Vertel het.’ Hij schudde hem door elkaar. ‘Het kan me toch niet schelen zeg ik, wat was het?’

‘Nee - kijk - ik-’

‘Jij probeerde het zeker, hè?’

‘Ja - maar ze wilde niet.’

‘Waarom niet?’

‘Om jou, zei ze.’

‘Is dat waar?’

‘Ja, ze zei het. Het spijt me.’

Paul sprong op en liep naar Ellen. Zij had alles gehoord, en verschool haar lichaam achter haar rok die zij zojuist nog aan had. Hij greep haar in haar nek en trok haar overeind. ‘Vuile smeerlap,’ riep hij. ‘Vieze, dikke klerehoer! Weg!’

Hij trok haar de rok uit haar handen en maakte er een prop van, waarna hij hem in de boom gooide. Hij pakte haar hemd - ook dat had zij al uitgetrokken - en scheurde het kapot. Toen gaf hij haar een duw, zij wankelde. ‘Paul, het is om jou,’ huilde ze. ‘Jezus, Paul, je gaat kapot! Het is niet waar wat ik zeg, Paul, maar zo ga je kapot!’

Zij wierp zich op de grond zodat het zand om haar borsten kwam.

Rufus lachte. Hij was bijgekomen.

‘Klim de boom maar in,’ riep Paul terwijl hij wegliep.

‘Ga op de takken liggen naaien!’

Hij stikte van vroede en spijt. Want Katinka was verdwenen. Haar zoeken. Haar vinden. Maar waar? Nog één keer zien voor een afspraak om alles te beslissen.

Katinka zoeken. Maar haar vinden. Waar, in godsnaam?

de boom

Zo verder afgedwaald dan ooit, belandde hij in een omgeving waar hij zich thuis dacht te voelen. Al bij de eerste schreden in dit nieuwe gebied voelde hij het: de zachte wind machtigde hem zich minder opgesloten te voelen; de struiken met veelkleurige bloemen, zoals struiken nooit zijn. De gele grond, maar nooit een woestijn omdat elke spiegeling hier werkelijkheid was, elke poel een werkelijk water. Aan één van deze oasen zette hij zich neer, en rustte. Daarna waste hij zijn gezicht en handen en viel in een korte vredige slaap waarin hij niet droomde.

Ontwakend echter herinnerde hij zich op hetzelfde ogenblik een vaag gevoel van onheil en verdriet, en toen hij zijn ogen had uitgewreven en zich voor de tweede maal het gezicht gewassen had, overviel hem de gebeurtenis van die avond, werd hij doorstroomd van het afscheid of haar vlucht, en begon hij te denken, zoals steeds, maar steeds onrustiger, of hij haar nog ooit zou weerzien en waar, en wat hij dan zou zeggen.

Er stond een grote oude boom aan de overkant van de poel. Hij keek hoe de vogels er in neerstreken en kwetterden, hoe de wind de takken bewoog. Het bracht hem niet tot rust.

Terwijl hij zo naar de boom zat te staren, en haast elke

zijtak in zich had opgenomen, viel hij bijna weer in slaap. In zijn ogen begon het zonlicht steeds meer lijnen en cirkels te tekenen, toen de boom bewoog. Niet door de wind, de beweging kwam van onderen, en niet uit de wortels, omdat de dikke knoestige stam een meter boven de grond scheen te buigen en het stuk dat daaronder was, hard en vast op zijn plaats bleef.

Nu vlogen de vogels op en begonnen om de boom te zwermen. De lucht werd duister door wolken, de boom sidderde. Een gevoel van angst, sterker dan dat wat hij al had, kwam in hem boven. Hij week achteruit en staarde sprakeloos naar de verrotting die vanuit het onderste gedeelte van de boom omhoogkroop, de bast zwart en daarna geel en week als etter maakte die omlaag begon te stromen en naar de poel toe liep. De zoete stank ervan vervulde de lucht en leek de vogels te bedwelmen. Eén voor één vlogen ze weg op enkele na die in de poel terechtkwamen en verdronken in het verkleurende en tot een brij stollende water. Toen het de takken bereikte, begon het te stormen. Dit verdreef de stank, maar de bladeren zwollen op en barstten uit elkaar met korte doffe knallen, en eruit kwam de oorsprong van een stad; stenen, grauwe vette stenen. En de stam barstte toen open met donderend geraas, en de hele stad werd een werkelijkheid toen mensen, ruikend naar zweet en afval, naar buiten drongen, in steen terechtkwamen en meegroeiden met dat steen tot jammerlijk verdwaalden, zoekend naar elkaar en altijd weer anderen tegenkomend, vreemden. Als een mierennest zonder koningin. Een gekkenhuis. Geluiden van toeters en machines, schreeuwende wijven en krijsende

kinderen. Mannen met twee handen op hun hoofd, rondhollend tussen het steen.

De lucht brak. De zon kwam door en barstte uit over de dorstigen. Verstikkende lucht kwam naar beneden, een lijkenlucht welke de bevolking deed braken; en daarna heerste opeens de stilte van een zomeravond. Hevige knallen keerden de stad naar zijn ondergang; in de lege straten liepen geen mensen meer.

De muren braken en stortten in, het puin werd opgenomen en op een hoop gegooid, waartussen hoofden en rompen werden fijn gemalen. Steeds hoger, een altijd maar smaller wordende stapel waaruit zijtakken van ijzer en steen en menselijke overblijfselen sproten en bladeren kregen van glas en scherven.

Tot alles zich weer veranderde in hout en hars en groen, waar reusachtige vogels de vracht uit pikten.

Voor hem lag de poel, uitgroeiend tot een stinkend meer, eerder een moeras, met kadavers van vee en zwemmende mensen toch nog, of wezens die daarvoor doorgingen. Aan het strand liep een vrouw zonder armen. In de dikke gele golven werd een lijk meegezogen en omhooggesmeten als een bal; opgevangen en met etter bedekt naar de zon gekaatst die het niet wilde.

Dit schouwspel duurde enkele minuten. De boom helde weer gevaarlijk over, nu naar zijn kant. Hij werd bang voor het gevaar van de wind. Hij begon te rennen, maar het was te laat. De boom kraakte en bood weerstand, er was geen houden meer aan. Hij rende en zwaaide met zijn armen om zich in evenwicht te houden. Met een rak draaide hij zijn hoofd even om en verloor zijn balans. In zijn val sloeg hij zijn armen uit en kwam met een

klap op de grond terecht, terwijl een ijzige koude door zijn lichaam drong en hem bijna bevroor. De grond was glad, hij kon niet meer opstaan. Paarden vlak voor hem; zij worstelden eveneens tegen het ijs en kwamen onhandig op hun benen te staan, gleden weg, waarbij de meeste hun benen braken en klaaglijk hinnikend hun buiken aan de uitsteeksels in de ijs geworden grond openhaalden zodat hun darmen over het ijs kwamen te hangen en daaraan vastvroren. Zij hinnikten, leken te rochelen als mensen. Hij kon er zijn ogen niet van afhouden. Daar stond nog de boom, maar de stam helde en helde.

En de wind stak nog heviger op. De vogels keerden terug, verschrompelend en zich delend zodat de aarde duister werd en vol van hun uitwerpselen. De boom! Hij kon hem niet meer zien, maar voelde de wind steeds sterker, waardoor tenslotte de vogels werden opgenomen en kilometers verder tegen de rotsen te pletter geslagen.

Achter hem het meer, en de zon kwam over het meer en verdampte het stilstaande water, tot enkel de kleine poel weer over was, vol van de gele brij die ook van deze hogere en dikkere boom begon te vloeien. De zon deed eveneens het ijs smelten en verdampte het daaruit vrijgekomen water zo snel, dat hij het niet eens voelde. Waarom werd hij gespaard?

De dode paarden stonken. Waarom werd hij gespaard? Hij kon zich niet bewegen van de hitte. Ook de wind kon hem geen verkoeling brengen, er was geen wind. Hoop kwam in hem op dat de boom het zou houden en de zon verminderen, opdat hij kon vluchten.

Hij wilde de boom zien stand houden, als het enige dat bij machte was stand te houden in de wereld waar hij ergens op zijn tocht was verzeild geraakt. Hij keek ernaar, zoals in het begin naar de kleine, normale boom. De bladeren waren groot en vol. Nog meer vrachten kwamen in knop en braken uit, rond, vol en schoon. Maar veel ervan werden door nieuwe zwermen vogels afgerukt en vielen in de etterpoel. Zo stond de boom daar nog een tijdje, en richtte zich zelfs weer op, hoog en welhaast indrukwekkend ten hemel geheven.

Hij voelde een zekere schroom, zo vol bewondering voor de boom en de lijken en etter vergetend voor de aanblik ervan. Het kon hem niet schelen ten slotte. Hij keek hoe de boom telkens in een korte beweging de vogels van zich afschudde, keek naar de weer aangroeiende vrachten volgens hetzelfde proces van bloei, knoppen en de voleinding. De zon scheen nu behaaglijk.

Hij begon te huilen om de boom en klappertandde. Hij beet zich op zijn lippen om deze gedachte bij zich te houden: een volwassen man tussen het puin van zijn omgeving in de aanblik van iets schoons en heerlijks, een natuurgebeuren dat er niet was, een droom van werkelijkheid, het onvoorstelbare naast de afbraak.

- Paul. Zoals hij daar zat met zijn voeten op de grond, leek hij een kind dat in zijn beperkte wereld zich hecht aan een paar dingen: zijn moeder of het meisje dat langskomt met haar poppewagen, elke dag om hetzelfde uur. Toen - met een voorgevoel van iets huiveringwekkend wreeds dat komen moest - stond hij op, draaide zich om en begon weer te rennen. Weg van de poel en weg van de boom!

Maar de wind kwam terug en verscheurde de bladeren, de lucht verduisterend met vrachten en takken, neerploffend in een gebied niet ver van hem vandaan, misschien het zijne, dat land overdekkend met wormen en maden. De boom kraakte alweer, hij richtte zich nog op na elke buiging.

De ontzetting: er klonk een scheurend geluid, harder dan al het vorige, de grond beefde en bewoog. De boom helde en worstelde, helde verder en brak langzaam af. Maar toen was er geen houden meer aan.

Hij rende. De boom deed een laatste verijdelde poging. Om hem heen zwiepten de laatste takken toen hij in zijn val de grond raakte. En de brij uit de poel, die hete, stinkende brij spatte op zijn kleren, en zette zich vast om zijn mond.

Springend over de uitlopers van takken - reusachtige uitsteeksels - bereikte hij het punt waar de top was, hijgend en walgend.

Daar stond Katinka.

Zij keek zeer ernstig naar de besmeurde en gebroken jongen.

Zij maakte haar tas open en haalde een zakdoek daaruit tevoorschijn, waarmee ze zijn gezicht afveegde.

‘Hoe.’ Hij wist het niet. ‘- Wat? Kom jij hier?’ vroeg hij. ‘Kom jij hier?’

het zwarte hek

Zij had van kleren gewisseld. Aan haar benen droeg zij een groene ski-broek en over haar bovenlichaam een zwarte trui met een kort linnen jasje.

‘Ik wilde je nog iets zeggen,’ zei ze.

‘Maar hoe,’ begon hij opnieuw.

‘Stil,’ zei ze. ‘Spreek niet. Ik wil je stem niet horen.’

Hij zweeg.

‘Ik heb het gehoord van Ellen,’ ging ze verder. ‘Het spijt mij. Nee.’ Zij hief haar hand op om hem het spreken te beletten. ‘Nee, het spijt mij. Ik had dit niet moeten doen. Ik ben getrouwd. Alles is zoals ik vertelde. En je hebt gelijk gehad. Wat je zei is geen vertelsel. Dat alles wat om je heen is, waar je naar toe gaat en waar je vandaan komt: waarheid. Onthoud dat. De anderen die je hier gezien hebt, zijn werkelijk. Ik ben werkelijk. En jij bent werkelijk. Misschien dacht je dat ik jou het tegenovergestelde zou vinden. Nee. Alleen: er zijn verschillende werkelijkheden. Maar dat is zo op het oog alleen waar. De werkelijkheid van liefde bedrijven en liefhebben en wat sommigen dan eerst liefde noemen wanneer die twee uit elkaar voortvloeien. Het is allemaal waar. En als ze op zichzelf staan, de liefde van de jeugd die denkt daarin de uiteindelijke oplossing te vinden, de liefde van latere jaren die schijnbaar alleen het lichamelijke zoekt voor een tijdje en de liefde van sommigen die deze twee dingen met elkaar in verband brengen en zo proberen te handelen: waarheid jongen.’

Ze streek nerveus met haar wijsvinger langs haar lippen.

Hij mocht niet antwoorden, hij kon niet nadenken.

‘Weet je wat schijn is?’ vroeg ze.

Hij hief zijn hoofd naar haar op, zijn gezicht stond welhaast uitdrukkingloos.

‘Dat zoeken is schijn,’ vervolgde ze. ‘Dat alleen zijn, dat prachtige woord van alleen zijn en alleen leven en doen,

dat is schijn. Draai alles maar om. Gooi alles door elkaar en je blijft zelf over; dat is de schijn in de werkelijkheid. Probeer maar nooit te zeggen dat jij de werkelijkheid inhoudt en de rest met goden en kinderen, de schijn, de inbeelding, het zelfbedrog. Daar kom je niet ver mee, idioot.'

Zij wees naar hem met een gestrekte arm, als een niet uitgeslapen orakel. Wankelend op haar benen na vele paringen achter elkaar, zo stond en trilde zij. Zo deed zij alle moeite om te blijven staan. En sprak zij nog: 'Want zo heb jij gedacht.' Ze knikte.

'Ik ook,' zei ze. 'Ik ook. Dat is de ellende. Het is al over. Hoe heet je ook weer? Paul. Ach ja, ik vergeet bijna elke naam. Ik weet niet eens waarom. Ik zeg het soms alleen maar om - Wat ik zei, natuurlijk, ik zei: jij bent schijn, maar ik heb gezegd dat wij even werkelijk zijn als alle anderen. Goed, en daarom, verdomme, wat zei ik?' Zij wachtte en dacht na.

'Ja,' zei ze langzaam. 'Ik weet het.' Zij lachte luid. 'Al het zoeken is schijn,' riep ze. 'Dat alleen zijn, dat prachtige woord van alleen zijn en alleen leven en doen. Gooi het weg! Verdrink het! Ik kom af scheid nemen.'

'Je hebt al afscheid genomen,' durfde hij zacht te zeggen, als beging hij een vergrijp tegen de rast en orde.

'Ja.'

'Laten wij verder dan maar niets zeggen.'

Ze liet haar tas uit haar handen vallen en zakte op haar knieën. Hij zag dat ze bloed om haar mond had en dacht aan Rufus. Waarom had hij dat niet eerder gezien? Hij pakte haar vast en hielp haar overeind. Hij kuste haar op haar mond en zij opende die en zocht naar

zijn tong. In zijn armen bewoog zij als zijn minnares. Maar zij kwam slechts om afscheid te nemen.

'Voorgoed?' vroeg hij toen ze op de grond lagen. Hij veegde voorzichtig het bloed van haar mond. Het meeste was er trouwens al af gegaan.

'Ik denk van wel.'

'Waarom toch? Ik geloof dat je niet weg wilt gaan.'

'Het zou kunnen.'

'Denk dan toch na,' riep hij. 'Denk toch na en zeg het!'

'Ik ben getrouwd.'

'Dan ga je scheiden en kom je bij mij. We zullen er een eind aan maken.'

'Waaraan?'

Hij wist het niet. Hij wist alleen dat zijn verhaal niet helemaal meer klopte. Maar waar niet? Zij was het meisje dat uit de moeder kwam en op zoek ging, in het vuil belandde en zich oprichtte om te gaan ontdekken. Het verhaal draaide. Zij was het meisje.

Was zij het enige? Misschien waren er zovele. Zovele meisjes die op zoek gingen en gezocht werden als het zuivere, en als zuiver aangenomen en in het puin beland, opnieuw *op zoek gingen* om te vinden waartoe de moeder haar had voorbestemd. Nee. Hij begreep het. Om te vinden wat leefde, wat stierf, wat doodde en verwekte: puin, liefde, ellende en hoop. Er klopte iets niet in het verhaal. Hij kon het niet onder woorden brengen, maar had het reeds gezegd en meegemaakt.

Hij schudde onwillig zijn hoofd. De afbraak was volledig; nu wachtte hem de opbouw van het werkelijke. Wellicht zou dit hem dan uiteindelijk een mogelijkheid verschaffen.

‘Maar je kan toch gewoon bij mij blijven?’ vroeg hij.

‘Ik weet het niet. Ik weet het niet of ik van je houd. Ik was verliefd op je, of ook niet. Ik wilde je spreken en zien. Ik heb de hele nacht naar je gezocht. Ik weet het niet meer. Mijn man houdt me vast. Ik kan niet bij hem weg. Ik ben bang om weg te gaan.’

‘Je durft niet,’ stelde hij vast, maar bedroefd omdat zij zichzelf ook nog verder afbrak.

‘Je bent bijna van mij weg,’ zei hij. ‘Bijna, Katinka.’

Zij zweeg.

‘Zal ik je terugzien?’

‘Ja,’ antwoordde ze. ‘Je zal me terugzien.’

Een zekere hoop. Er was nog niets verloren.

Nee, bijna alles verloren, maar zij kon zich omkeren en terugkomen als zij alles overdacht had. Zij wist dat hij van haar hield en had zichzelf - het beeld dat hij om haar heen had geweven - kapot gemaakt voor zijn ogen. Er bleef één ding over: je houdt van mij, of niet. Dan ga je weg en verkeer ik in verlies.

Zij leunde op zijn schouder en vroeg hem haar naar de uitgang te geleiden.

Langzaam zetten zij zich in beweging. Iedereen was reeds verdwenen. De rotsen zag hij weer, en het wachthuis. Vlak bij een zwart geschilderd hek dat hij bij aankomst die nacht niet had gezien, vroeg zij hem even te wachten. Zij verdween langs het hek en werd door een scherpe bocht ervan aan het gezicht onttrokken.

Ineens begreep hij dat zij vluchtte. Dit keer kon het haar niet gelukken. Hij zou haar schaduwen. En dan te weten komen waar zij woonde en leefde. Om haar dan te bezoeken als haar man naar zijn werk ging.

Met een sprong stond hij bij het hek en liep snel naar de bocht. Daar ging zij. Hij volgde haar, hopend dat zij niet om zou kijken en hem bemerken. Hij begon sneller te lopen naarmate zij verder uit zijn gezicht raakte. Tenslotte rende hij achter haar aan, om haar in te halen. Daar was een opening in het hek, waar een steil voetpad naar beneden, naar de grote weg leidde. Hij zag hoe zij het pad opging en liep haar gebukt achterna.

Telkens gleed zij weg en moest zij haar armen uitslaan om zich in evenwicht te houden.

Toen herinnerde hij zich - Sneller voort, om haar in te halen, vlak achter haar te blijven opdat zij hem niet ontkwam. Waanzinnig van angst haar toch nog te verliezen. En dan - Plotseling gleed zij weg en viel in tomeloze vaart de diepte in, opzij van het pad, bonkend over de scherpe stenen, sneller wegglijdend, harder en hulpelozer.

Hij kon haar niet naspringen. Ook hij zou te pletter slaan op de rotsige bodem als hij niet het pad volgde. Hoe hoog waren zij geweest? Hij dacht dat het niet hoog kon zijn. Maar het was hoog, en werd hoger en hoger. Daar rolde zij als een rotsblok dat een lawine veroorzaakte. Weggevoerd in een aardverschuiving, verloren in puin van de bergen.

Er waren geen bergen. Dit kon niet bestaan. Maar zo bestond het, zo was het, hoger en dieper, verder en gevaarlijk. Katinka!

Zijn stem weerkaatste tegen de wankele rotsen. Oorverdovend tuimelde het steen langs de helling en viel neer in holen, werd teruggekaatst en verveelvoudigd. Daar rolde zij, weg, weg.

Katinka! Greep zij zich vast en kon zich tegenhouden? Katinka! Zij viel, in haar val kwamen de rotsen in beweging, omlaagkomend in een grote regen van gruis. Zij gingen haar achterna, vielen langs haar heen in de diepte, omringden haar, onttrokken haar aan het oog, namen haar mee en sloten haar in, en voerden haar met zó'n geraas de afgrond in dat de stilte daarna welhaast even dodelijk was en vreeswekkend.

Hij bleef verbijsterd staan. Dit was zijn schuld. Hij begon langs het pad omlaag te rennen. Hij lette niet meer op de stenen waardoor het pad versperd werd. Hij sprong er overheen, altijd weer kwam hij goed terecht. Beneden aangekomen begon hij voorzichtig een weg te zoeken naar de plaats waar de lawine was neergekomen, om haar lichaam op te graven en het naar de stad te brengen. Deze keer zou hij niet rusten voor haar gevonden te hebben. Hij zag de stenen verspreid en gebroken over de weg liggen. Kleine hopen gruis waartussen ontwortelde struiken.

Hij begon eerst de weg te onderzoeken, de grotere stenen wegrollend, op de enkele na die voor hem te zwaar waren. Spoedig zweette hij tot het vocht over zijn borst en rag stroomde. Maar hij werkte voort. Toen hij de grens van de uitputting had bereikt, rustte hij een poosje en ging verder. Eerst weer keek hij onder en in de struiken, op de weg; daarna groef hij met zijn handen het puin door, en toen hij daar niets vond, tussen de stenen in de brede greppel tussen weg en rotswand. Hij werkte de hele dag terwijl niemand voorbijkwam om hem te helpen. Hoopte hij haar met gebroken ledematen maar levend tussen het puin aan te treffen?

De avond kwam. De zon gleed weg achter de heuvels en nog had hij niets gevonden. Hij zocht nu niet alleen meer op de plaats van het ongeluk, verder en verder dwaalde hij af om haar lichaam te zoeken. Maar toen hij overal gezocht had en niets vond, zette hij zich neer in het gras, op enkele honderden meters afstand van de plaats waar zij moest liggen, vermoeid en niet bij machte na te denken. Er kwam niemand voorbij, op hulp viel niet te rekenen. Hij dacht er niet aan.

En toch, langs de weg, uit de richting van de stad, kwam iemand aangeslenterd. Dichterbij gekomen zag hij dat het Ellen was.

Hij wilde opspringen om haar voor te blijven. Maar hij kon niet meer. Zij bleef voor hem staan.

'Wat is er?' vroeg ze.

Hij maakte een gebaar in de lucht. 'Niets.'

'Wil je dat ik bij je blijf? Ik geloof dat je doodop bent.'

'Nee, ga weg.' Hij sloot zijn ogen. 'Ga weg,' zei hij hard. 'Ga weg, doe het,' smeekte hij haast. 'Het is gevaarlijk om te blijven.'

'Ik begrijp je niet,' zei ze. 'Ik zocht je alleen. Ik heb iets onvergeeflijks gedaan. Ik wil dat je niet meer kwaad bent. Als je dat zegt is alles goed. Ik heb je verspeeld. Het gaat altijd zo. Zeg dat het goed is, zeg dat alleen.' Hij zag hoe haar ogen vol tranen stonden. Zij hurkte bij hem neer en nam zijn handen. Maar hij trok zich los. De tijd voor vertrouwelijkheden was voorbij. Hij voelde weer woede in zich opkomen, maar trachtte zich te beheersen. Zij kon niet dood zijn, zij kon niet zomaar voorgoed zijn verdwenen.

'Het is goed,' zei hij. 'Ga nu weg.'

Zij bleef voor hem gehurkt zitten.

‘Ga nu weg,’ herhaalde hij. ‘Ga nu weg.’ Hij fluisterde.

‘Katinka is dood.’

Zij keek hem aan zonder medelijden te tonen. Maar haar stem was zacht toen zij sprak: ‘Het zou zo gaan; alles ging altijd op die manier, Paul.’

‘Ik kan het niet geloven,’ antwoordde hij.

‘Heb je haar gevonden?’

‘Ik zoek de hele dag.’

‘Ik zal maar weggaan,’ zei ze.

‘Goed,’ antwoordde hij. ‘Ik ben niet kwaad meer.’

‘Dank je.’

Zij liep weg en volgde de eens ingeslagen richting.

Nooit meer terug naar de stad. Maar hij juist stond op, en liep langzaam weg, om in de stad aan te komen en te zoeken naar het verloren lichaam dat misschien zo klein versplinterd was, dat hij het niet kon zien.

Hij keek uit over het land, kwam weilanden tegen die de ondergegane zon in vreemde nevels van koude en afweer had gehuld.

Dicht bij de stad stopte een auto voor hem.

‘Stap in!’ riep Rufus hem toe vanachter het stuur. Hij vroeg niets, zijn gezicht stond hard en verbeten. Wat had hij meegemaakt?

Was het voor hem eveneens Katinka? Of een ander meisje dat hij had misgelopen op de avond tussen de rotsen bij de zee?

‘Ik ben er net langsgereden,’ zei Rufus. ‘Ik kon je niet vinden toen ik wegging en ik probeerde de hele dag je te bereiken. Maar je was niet thuis. Daarom ben ik hier naar toe gereden om je te zoeken.’

‘Was Katinka in de stad?’

‘Nee, ik heb haar tenminste niet gezien. Weet je dat de hele plaats verdwenen is? Er wordt over gesproken in de stad. Het lijkt wel een aardbeving, dat is natuurlijk onzin, maar alles ligt door elkaar. Het wachthuis is ingestort. Ik weet niet wat er gebeurd is, maar een aardbeving is natuurlijk onzin, die komen hier niet voor.’

‘Dat is natuurlijk onzin,’ herhaalde Paul.

‘Ik dacht dat je misschien -’

‘Je ziet het,’ zei hij toonloos. ‘Ik ben er nog.’

Rufus gaf hem een klap op zijn schouder en drukte het gaspedaal verder in. Zij stoven over de weg op de stad aan. In het donker reden zij de eerste straten binnen.

‘Ik breng je even thuis.’

Voor het hek stopte hij. Zij gaven elkaar een hand.

‘Tot ziens.’

‘Goed, je ziet me wel weer eens.’

Hij schakelde en reed weg.

Nu toch nog hoopte hij dat Katinka in de kamer zou zitten als hij binnenkwam. Haar dan het verhaal van de lawine vertellen. En zij: ‘Maar Paul, dat moet je je ingebeeld hebben. Ik moest weg en mijn man kwam. Maar ik ben naar je toegekomen zo snel ik kon.’ - Welke vreugde zou hem dan overvallen!

Hij stak de sleutel in het slot en duwde de deur open. Snel liep hij de gang door en hoorde stemmen in de kamer. Hij haastte zich zijn gezicht onder de kraan af te wassen en zijn haar te kammen. Toen probeerde hij te glimlachen en deed met bonzende slapen en trillende knieën de kamerdeur open. - Maar slechts zijn vader zat daar in gesprek met wat mannen.

Hij rende naar boven en wierp zich op het bed. Verdomme, verdomme. Kind. Hij snikte.

- Want bedrogen in haar poging nam de moeder haar dochter terug.

Zo leken zij beiden te verdwijnen achter de heuvels, zo dreven zij tezamen door de diepzee.

Zij waren heel klein geworden en leken verminkt. Zij leken zoveel, als bedroefd en ontmoedigd. Maar in het geheim van hun verdwijning schreef zich de werkelijkheid. In de tekenloze dood ontstond het raadsel, de idioterie van het raadsel, de vergeefsheid dit te willen ontmaskeren wat nooit bestaan had.

Het zou kunnen zijn dat een enkele seconde de moeder tot leven kwam en haar dochter omhoogzond, om die enkele seconde in waarheid, de wereld in een reddeloze en wanhopige poging wakker te schudden en te veranderen in een krioelende hoop zoekenden die dat moment vinden en naar zich toe trekken, om het later in wanhoop te doden, onvermijdelijk en met harde ogen. In die schijnbare seconde rust de hoop en groeit het raadsel dat wel altijd zo zal blijven: hoop zonder wezenlijke voleinding, een peilloze afgrond, de radeloze speurtocht van de mens, waaruit hij zijn bestaan bouwt, stuntelt, ziet afbrokkelen; soms, als hij opnieuw begint - Maar hij die zoekt zal haar niet vinden; weggesloten in de diepzee houdt een dode moeder haar dochter terug, en zij zwom en worstelde, in één seconde, kleine tijdloze seconde, raadselachtig geluk bij de ontdekking, bittere schim van de terugtocht.

Katinka, denk aan mij.

III

een oude man

Soms liepen mensen door de straat. Vanuit het raam op de eerste verdieping hij op hen neer. De kinderen speelden er en schreeuwden om het hardst. Zijn huurkamer verschilde niet van andere. Hij telde zijn geld neer, de eerste van de maand en glimlachte vriendelijk tegen de hospita.

Hij sprak zelden. Niemand van zijn vroegere kennissen zocht hem op; misschien waren zij dood, dacht hij. Als de laatst overlevende zat hij in zijn kamer en werd ouder. Zijn handen beefden reeds lichtelijk, hij was snel vermoeid. Hij weigerde een stok mee te nemen als hij ging wandelen. Doch wat maakte het uit tenslotte? Een ieder kon zijn leeftijd zien, niemand nam het hem kwalijk.

In zijn jaren hadden de tekens van toekomst plaatsgemaakt voor de kenmerken van de dag: een man gaat voorbij en ziet hem, iedere dag dezelfde. Hij denkt hem te kennen maar zij groeten elkaar niet. Hij vergeet hem tot de volgende dag, wanneer hij hem weer ziet en vergeet. Zijn ogen zijn dof geworden, hij blijft waar hij is, op een kamer als alle andere, met een raam op het noorden, een boekenkast, een tafel en wat stoelen.

‘Komt u toch vanavond bij mij,’ vroeg zijn hospita telkens. ‘Komt u bij mij. We leggen een kaartje. Mijn zuster komt en we missen een vierde.’

‘Nee,’ zei hij dan. ‘Dank u. Ik moet nog werken.’

‘Maar wat werkt u dan?’ Zij schudde ongelovig haar hoofd.

‘Och,’ zei hij. ‘Ik lees. Ik werk aan een studie.’

Zij lachte hem vriendelijk toe, zei dat het jammer was, maar dat hij ongetwijfeld belangrijker zaken aan zijn hoofd had dan zij, en bracht hem zijn koffie. In zijn gezicht waren nog de overblijfsels te zien van de trekken van vroeger: een scherp gezicht met een kleine neus, een brede sensuele mond en een smalle kin. Hij zat op zijn kamer.

De herinneringen aan zijn jeugd vervaagden in die kamer. Hij las, at zijn brood en sliep. De hospita wekte hem 's morgens. Hij vroeg: ‘Wilt u mij om negen uur roepen?’ Dan stond hij om elf uur op. Vaak was hij vermoeid; het lange slapen dacht hij, of mijn leeftijd. Hij probeerde het anders. Elf uur naar bed en om acht uur opstaan. Hij hield het niet uit.

De volgende dag had hij een zwaar gevoel in zijn benen, de hele morgen hield hij een neiging tot overgeven. Maar het zette niet door. 's Middags voelde hij zich vrij fit. Vroeg opstaan deed hij daarna nooit meer. Zijn handen beefden en hij was snel vermoeid.

‘Wij vieren mijn verjaardag,’ zei z'n hospita op een dag.

‘U komt toch ook?’

‘Natuurlijk,’ antwoordde hij. ‘Op uw verjaardag kom ik zeker.’

Zij was zeker twintig jaar jonger dan hij en met haar man scheelde hij nog meer. Soms voelde hij een grote behoefte tussen mensen te zijn.

een feestelijk gebeuren

Ieder jaar vierden zij zo de hoogtijdagen: Kerstmis, Pasen en de verjaardagen. Hij had nooit hoeven werken.

Zijn vader was indertijd rijk geworden door de erfenis van een vriend die hij eens het leven had gered. Dat was toen zijn moeder ziek werd en stierf, of al daarvoor? Zo ziet men dat het soms voordelig kan zijn een ander het leven te redden, in ieder geval moest zijn vader dat gedacht hebben toen hij het geld kreeg. En wie niet? Hij leefde trouwens nog, iedere maand ook stuurde zijn vader hem geld, over de bank, automatisch. Hoe oud moest hij al niet zijn? Toch niet zo heel oud, maar het kon niet anders.

Hij schudde zijn hoofd en ging de kamer binnen waar de bezoekers reeds lustig met elkaar in gesprek waren. ‘En dan zei Jeanne, je weet wel, Jeanne die er vandoor ging -’

‘Ze ging er niet vandoor!’

‘Ach nee, dat was Bettie, nee, ik vergis me weer, dat komt zelden voor, maar toen zei Jeanne: Ik houd van het zuiden, ik weet een hotel waar ze gewoon koken, niet spaghetti maar gewoon wat wij eten. Daar gaan we volgend jaar weer naar toe. Vakantie, goed, maar vakantie is vakantie en dan moet je eens uitrusten.’

‘Mijn man,’ zei een ander, ‘had het de hele vakantie aan zijn darmen.’

‘Gaddamme.’

‘Z'n darmen?’

‘Ja, ach het is een rotland. Wat is dat voor land waar hij het aan zijn darmen krijgt? Vroeger gingen we naar Duitsland, en daar kreeg hij het nooit aan zijn darmen.’

‘Maar mijn man juist wel,’ zei iemand. ‘Die was daar een hele tijd, maar aan zijn darmen had 'ie het, dat is zeker.’ ‘En de zoon van,’ zei iemand anders fluisterend. ‘- En

daar heeft hij een jaar mee gelopen zonder dat hij ermee naar een dokter ging. En z'n meisje kreeg het ook, en nog een paar. Dat was niet zo'n fijn stel. Het is daar allemaal weggerot.'

'Ja,' zei de zoveelste beslist. 'Dat is het nou. En zelfs als je het beschaafd houdt, kan je nog de hele dag wel heen en weer blijven lopen.'

'Hij heeft anders wel zwakke darmen als ik die verhalen hoor.'

'Maar hier heeft hij het toch zeker niet?'

'Geef mij maar gewoon eten.'

'En een prachtig gezelschap. Vorig jaar was er zo'n leuke man. Die wist overal iets geks op, moet je luisteren. We kwamen in Pisa, bij die toren, weet je wel. Nou en die toren staat scheef.'

'O ja?'

'Ja, ik heb het zelf gezien. Maar komen we daar aan, en zegt die man: Nou dames en heren, die toren van mij is rechter, hoor. Zoiets moet je toch méémaken.'

'Inderdaad,' zei hij. 'Zoiets moet je meemaken.' Hij begroette hen.

De mannen uit het gezelschap hielden zich rustiger. Zij praatten wat zacht over hun zaken en vochten hun politieke geschillen uit op het scherp van jenever. Hij zette zich tussen hen en dronk een glas mee. Hij at van de taart en proefde een stukje augurk met worst.

Zo verliep vredig de avond. Maar toen hij wilde opstaan om naar zijn kamer terug te gaan omdat hij moe was geworden van het vele luisteren en hij alles ook niet meer zo snel kon - of wilde - volgen, greep een van de mannen hem bij zijn jasje en hield hem terug.

‘Zoudt u ons een groot plezier willen doen?’ vroeg hij. ‘Maar natuurlijk,’ antwoordde de oude man en sloot een ogenblik zijn ogen omdat hij duizelig werd. Hij ging weer zitten.

‘Gaat u dan met ons mee.’

‘Maar ik ben moe,’ protesteerde hij. ‘U bent tenslotte wat jonger dan ik.’

‘Dat meent u niet,’ zei iemand, waarschijnlijk een kantoorklerk, anders een leraar. ‘Zulke dingen kunt u niet zeggen.’

‘U wilt dus het bewijs dat ik mij niet als te oud beschouw,’ zei hij glimlachend.

‘Juist,’ antwoordde de ander.

‘Hij glimlachte weer. ‘Goed,’ zei hij. ‘U wint. Ik ga mee.’

De vrouwen bleven zitten praten.

Hij liep in ganzemars met de anderen mee. Zo werd hij snel moe. De stad door ging het. Tot aan een plein waar zij op enkele auto's toeliepen en instapten. Zij waren met twaalf man in totaal. In elke auto vier.

De anderen behandelden hem met een soort eerbied, niet zo van ‘opa voorzichtig’, maar vol eerbied, op een afstand van jaren.

Hij zat naast de bestuurder en kon zodoende zijn benen uitstrekken. De wijzer op de snelheidsmeter boven het stuur kwam snel omhoog.

Honderd reden ze door het eerste uur van de morgen. Hij was niet vermoeid meer. Een vreemdsoortige opwinding maakte zich van hem meester. Hij slikte en kuchte.

‘Waar gaan wij heen?’ vroeg hij.

‘Wij doen een aanval op het fort Saltus,’ antwoordde de man achter het stuur.

‘Het fort Saltus?’ vroeg hij. ‘Wat is dat. Waar ligt het? Ik heb er nooit van gehoord.’

‘Wij weten niet wat het betekent,’ antwoordde de man. ‘Saltus,’ dacht hij. ‘Saltus, bergpas, ravijn. Ik heb het onthouden. Er waren eens mannen die zich daar dood vochten. Maar of dat hier iets mee te maken heeft?

‘Ik ken het fort niet,’ herhaalde hij.

De drie mannen keken grimmig voor zich uit.

‘Wees niet bang,’ zeiden ze om beurten. ‘Wij zijn het ook niet.’

De snelheidsmeter had nu zijn top bereikt.

‘Luistert u,’ zei de bestuurder, vaart minderend. ‘U gaat gewoon mee, maar als het op vechten aankomt blijft u in de achterhoede. We zijn daar minstens met honderd man, dus houdt u zich rustig. Voor het gevecht bent u niet van belang.’

‘Waarom heeft u mij meegenomen?’ vroeg hij snel. De vermoeidheid overviel hem weer. Hij kuchte en veegde het zweet van zijn voorhoofd.

‘Waarom heb je hem meegenomen?’ vroeg de bestuurder aan de man achter hem.

‘Meneer zal het wel willen zien,’ antwoordde deze.

‘Ik houd niet van vechten,’ zei de oude.

‘U hoeft niet mee te doen.’

‘En daarna, als u het onderspit delft? Hoe kan ik dan vluchten?’

‘Eenvoudig,’ lachte de man, kennelijk de aanvoerder. ‘Wij verliezen niet. Wij doen het ieder jaar. Wij verliezen het niet.’

De twee anderen keken grimmig voor zich heen. De wijzer van de snelheidsmeter schoot weer omhoog. Hij wist niet langs welke weg ze reden. Hij kon door de bewasemde ruiten niets onderscheiden van wat buiten was, bovendien belette de duisternis dat.

'Maakt u zich toch vooral geen zorgen,' herhaalde de man achter hem. 'Na de slag kunnen we nog veel plezier hebben. U ziet ons toch ieder jaar op de verjaardagen? Waarom zoudt u dan niet meegaan?'

Tegen deze logica kon hij niet op. Zijn benen werden stijf van het zitten. Na een vrij lange tijd remde de bestuurder krachtig. De twee mannen achter hem wierpen de portieren open. De bestuurder boog zich over hem heen en trok aan de portierkruk aan zijn kant. Daarna duwde hij de deur voor hem open en verzocht hem uit te stappen.

'Blijf dicht bij ons,' zei hij. 'Wij zouden u niet graag kwijtraken.'

'Maar als u nu toch gaat vechten,' vroeg de oude man. 'Wat kan ik doen?'

De bestuurder verzekerde hem nogmaals dat alles in orde zou komen, en schoof achter hem de wagen uit. Zij stonden in de inktzwarte duisternis. Om hen heen was een geroezemoes van stemmen, maar hij kon nog steeds niets onderscheiden. En zo vreemd was het dat niemand schreeuwde en nergens een bevel werd gegeven. Zij stonden zwijgend naast elkaar.

Zijn metgezellen - inmiddels hadden zich ook de andere gasten van die avond bij hen gevoegd - staarden zwijgend naar de hemel, alsof van daar het bevel moest komen.

Plotseling ging een onderdrukt gemompel onder de mannen op.

Nu begreep hij waarom ze naar de hemel keken. Daar boven hem werden schijnwerpers ontstoken, boven op een lage heuvel welke hij eerst niet had gezien. De schijnwerpers waren gericht op een stenen bolwerk, een fortificatie. Er waren geen kantelen op de muur, hij zag enkel een poort en overal verspreide schietgaten, een waanzinnige hoeveelheid, zonder plan uitgespaard in het steen. Verschillende paden leidden naar de poort. Hij bemerkte dat er zelfs geen gracht of desnoods een smalle greppel was gegraven om iets van waakzaamheid te tonen van de zijde van hen die binnen de muur waren. Alsof zij hun vesting zonder verweer zouden overgeven! Hij voelde dat dit niet mocht gebeuren. Zijn metgezellen maakten zich gereed om op te trekken. Om de poort binnen te dringen en hun overwinning te vieren, welke geen overwinning was omdat niemand hun de gelegenheid had gegeven hun kracht te tonen.

Dit mocht niet gebeuren! Maar wat kon hij doen? Hij beefde.

Dat was niets. Hij had hoofdpijn en voelde een vieze smaak in zijn mond. Wat gaf het? Hij werd opgenomen in de zich in beweging zettende stroom. Zijn metgezellen letten erop dat hij niet in het gedrang kwam. Plotseling lachte hij luidkeels in de zwijgende stoet. Deze komedie! Welke zin moest hij er in zoeken? Wat dachten deze mensen, waarop hoopten zij? Wat bleef er over om op te hopen? En dan voor hem, een buitenstaander tussen hen.

Dat wist hij duidelijk. Een zekerheid voor de rest van zijn jaren. Geen rustende groep oude mannen kon hem bergen. Maar deze mensen aan zijn zijde, met die belachelijke trek om hun monden?!

Hij begon met zijn linkerbeen te trekken en sleepte zich wat moeilijk voort. 'Nog even,' fluisterde iemand. 'Volhouden, meneer.'

Zonder dat iemand het signaal gaf bleven de mannen op een gegeven ogenblik staan. Van de muur af riep een stem hun door een megafoon toe, geen voet meer te verzetten.

Maar zij stonden allang, wachtend tot de stem hun dit zou toeroepen. En wellicht was dit het teken. Want allen begonnen te schreeuwen en dreigend met hun vuisten te zwaaien. Alleen hij lachte zacht. Hij wilde niet eens meer dat hij in zijn bed lag. Wat deed hij hier waar hij niet hoorde?

De gezichten van de mannen. Hoe blij en verheugd stonden ze niet! Met welke overwinning voelden zij zich tevreden! Een groep, maar niet de groep tegen hem, de enkeling. Alleen de jaren tussen hen. Het vijfde deel van een eeuw tussen levende mannen.

Maar alleen hij de levende, bij een ongehoorde gratie. Niet die van de dood, maar die van het leven zelf. Die van de dag, de nacht waarin hij verkeerde. Er bestond geen omzien. Als hij omkeek zag hij slechts de gezichten van anderen die op iets hoopten.

Maar niet meer zo jeugdig waren zij, dat ze hoopten op het invallen van de muren. Zij keken slechts naar de poort waar hij allang geleden was binnengegaan. Zij keken naar de ingang waarbinnen - en dit wist hij nu

heel sterk - wat stoelen en tafels waren neergezet waar zij zich op neerlieten en hijgend van inspanning hun onderneming bespraken. Enkel de eenvoud en enkel dat wat zij nog konden verkrijgen: een verhaal, een uitspatting in het ledige. En hij. Wat hij moest doen was duidelijk. De poort binnengaan met de anderen en verder lopen naar de plaats waar niets meer stond, om de mannen niet te zien. Hij had hen niet nodig. Tenslotte was hij al zolang de ingang voorbij. Hij had evenals zij de muur bestormd en was zich te pletter gelopen. Toen was hij de vroeger versmade poort binnengegaan en had zich neergezet tussen de anderen, niet opvallend tussen hun vaalheid. Maar nu ging hij verder. Alleen was hij tussen hen terechtgekomen. Hier hoorde hij niet meer thuis. Hij moest hen verlaten en voortgaan, verder, maar toch, waarheen? Misschien dat hij wat bomen zou vinden, een zonbeschenen plek in de komende morgen. Om niemand te vinden dan zichzelf, zonder de grauwe droefheid van de lachende mannen, zonder gedachten en zonder verleden dat al geen belang meer had. Om een bekende te zien en hem te groeten, levend bij de gratie van de dag, alleen en onbekommerd.

Hij sloot zijn ogen en wachtte de intocht af.

tussen de muren

Hij hoorde niet eens meer het signaal. Slechts werd hij opgenomen en meegevoerd zoals hij gedacht had. De mannen om hem heen zwegen en zetten zwaar hun voeten op de grond. Niets dan het geluid van die paar honderd voeten.

De poort was open. Hij voelde zich terneergeslagen. Waarom was het nu niet gebeurd dat de mannen voor één keer zegevierend de burcht konden binnentrekken na de poort geforceerd te hebben? Alles was in gereedheid gebracht, maar niet door hen. Alleen zij die binnen de poort woonden - maar woonde hier wel iemand? - hadden zich voorbereid, en stoelen en tafels gereed gezet om de menigte te ontvangen. Zij hadden hem meegenomen. Eén enkel ogenblik hoopte hij nog een wonder te zien gebeuren, het wonder van het gevecht, het wonder van de zegevierende intocht, of desnoods de terugtocht van moegestredenen die het althans hadden geprobeerd.

Hij liep tussen hen voort. Omhoog, over de kale weg, enkel omhoog.

'U ziet het,' zei één van zijn metgezellen. 'U had zich geen zorgen hoeven maken.'

'Waarom is er niet gevochten?' vroeg hij zacht. 'Waarom is alles vanzelf gegaan? Waar komen we nu?'

De man haalde zijn schouders op.

'Natuurlijk gaat het vanzelf,' zei hij. 'Hoe zou het anders moeten? Het is toch maar een spel.'

Nee, dacht hij, dit is geen spel. Het is niets, geen spel en geen ernst. Ik heb het al te lang meegemaakt. Dit is hun leven, dit is niets, dit is niet eens belachelijk. En het mijne? dacht hij.

'U bent toch niet moe?' vroeg de man.

'Het gaat wel,' antwoordde hij.

'Boven zijn stoelen,' zei de man. 'En een goed glas bier zal er ook wel ingaan.'

Hij keek hem aan. Zijn gezicht kon hij nu weer duide-

lijk onderscheiden omdat zij binnen het licht van de schijnwerpers waren gekomen.

‘Waarom,’ fluisterde hij. ‘U had toch net zo goed thuis kunnen blijven?’

‘Wat is er nu thuis?’ vroeg de ander smalend.

‘En wat is er hier?’ zei hij zacht.

‘Ah,’ riep de ander. ‘Hier is alles anders! U zult het zien. De buitenlucht. Het gezelschap. Thuis,’ hij lachte kort. ‘Nee, hier is het beter. Maar wij komen hier maar eens per jaar.’

‘Waarom?’

‘U weet toch dat zoiets geld kost. Nou ja, voor u niet natuurlijk, u bent onze gast, daar wordt hier altijd op gerekend. Maar wij sparen ervoor.’

‘En uw vrouw dan?’

‘Een vrouw moet je zoiets gunnen.’

‘Ik weet het niet. Ik heb er geen.’

‘Het spijt me,’ antwoordde de man. ‘Ik dacht er niet aan. Is ze al lang dood?’

‘Ik ben nooit getrouwd. Dat bedoelde ik.’

‘O,’ hij lachte weer. ‘Dan is het wat anders.’

Leugens, dacht hij. Ik heb er nooit een gehad. Maar vroeger heb ik - Ze moet dood zijn, het kan niet anders. Ik heb haar gezocht op een morgen. Maar ze moet dood zijn. Zij zal dood zijn.

Ik heb haar niet meer gezien. Ik ben het vergeten. Het is zo lang geleden. Hij wilde de ander alles vertellen. Om zich voor één keer uit te spreken. Hem te zeggen: ‘Maar vroeger heb ik -; ze is dood, geloof ik.’ Maar het kon niet. Zijn metgezel had een jaar gespaard. Laat hem in vrede.

En zij belandden tussen de muren. Hij kon ze aan beide kanten zien. Zij waren onder de poort door gegaan en de mannen verspreidden zich, hem alleen achterlatend. Plotseling leken zij zich niet meer om hem te bekommeren.

‘Wij zien elkaar straks wel bij de auto's,’ zei de man naast hem vriendelijk doch kortaf.

Maar straks. Hoeveel tijd ligt daartussen? Ongetwijfeld op een nieuw signaal zouden zij de terugtocht aanvaarden, als een kudde makke schapen. Zo liep hij voort om te kijken of er in de tegenover hem liggende muur een opening was waardoor hij kon weggaan. Want dat was nog slechts zijn gedachte. Weggaan om in de auto rustig te wachten op hun terugkomst. Zij zouden hem niet missen. Hij voelde zich vermoeid, misschien voor het eerst een werkelijk oude man, per ongeluk verzeild geraakt tussen anderen en zo het verschil met hen bemerkend.

Hij liep voort, maar de muur bleef op dezelfde afstand. Het leek alsof hij terugweek naar gelang hij verder kwam. Reeds kon hij de anderen niet meer horen. Geen tafeltjes of stoelen stonden in zijn weg. Hij was reeds over de top van de heuvel heen, hij liep lichter nu, alsof hij omlaag zweefde.

Maar voor hem de muur. En achter hem de nacht. Nu hij zich omkeerde: een inktzwarte duisternis, een ondoorgrondelijke stilte. Hij kuchte weer. Dacht, ik vat kou, en sloeg de kraag van zijn jas op. Als iemand hem zo kon zien. Vermoeide trekken over zijn gezicht. Zijn ogen ergens achter in de kassen. Flets geworden onder de borstelige wenkbrauwen. Een krachteloos

wordende mond, de lippen nog op elkaar geperst omdat hij het koud had. Zijn knieën knikten naar gelang de helling sterker werd en hij sneller voort moest om niet te struikelen. Maar juist toen hij bijna beneden was, naderde hij de muur en kwam er dichter en dichterbij tot hij er als het ware moeiteloos doorheen liep als een schim. Maar de muur was verdwenen. Achter hem de nacht, en nu ook voor hem.

Hij liep door een koud landschap. Stilte en duisternis. Hij zag een bank staan. Hoe kon hij dat zien? De bank was verlicht, maar waardoor? Toen hij er was aangekomen streek hij eerst met de palm van zijn hand over het hout. De bank was volkomen droog, het leek zelfs of hij warmte uitstraalde. Hij ging zitten en voelde zich al snel behaaglijk. Hij wilde niet in slaap vallen, hij moest de auto nog terug vinden. Naar links of naar rechts? Als hij maar om de voet van de heuvel heenliep bereikte hij hem vanzelf. Hij viel in slaap. Niet voor lang, dacht hij nog, straks rijden ze weg zonder mij. En dat gaf hem een lichtelijk onrustig gevoel, een zekere angst. De veiligheid van de auto te missen, de veiligheid van deze bank - Hij viel in slaap.

Na enige tijd geslapen te hebben - maar hij wist niet hoelang - tikte iemand hem op zijn schouder. Hij schrok wakker.

Voor hem stond een man, ouder dan hij. Hij had een witte en langs zijn mondhoeken omlaag krullende snor. Daaronder zag hij bijna witte lippen, een ingevallen kin en over zijn voorhoofd hing wat zeer dun grijs haar. ‘Wat doet u hier?’ vroeg de man.

Hij haalde zijn schouders op.

‘Levenloos,’ sprak de ander, ‘Zo lijkt u.’

Hij haalde nog eens zijn schouders op.

De nieuwaangekomene nam hem lange tijd op.

- Hij was gekomen uit de nacht, de enige zekerheid aangaande hem. Want om hen heen was het nog steeds duister. Hij herinnerde zich plotseling dat hij altijd zeker van zijn weg was geweest. Altijd een pad dat hij kon onderscheiden, zelfs in dit aardedonker. Het bevreemdde hem. Alleen de grijsaard kon hij zien.

‘Levenloos,’ herhaalde deze mompelend, terwijl zijn hoofd door aderverkalking aanhoudend nee schudde. ‘Levenloos. Gaat u maar mee.’ Hij zwaaide krachteloos met een stok.

Dit leek een bevel. Hij durfde niet te weigeren. De ander sprak niet meer tegen hem maar ging door. Hij zag dat hij strompelde, hij miste zijn linkerbeen. De grijsaard liep langzaam, zwaar op zijn stok leunend voor hem uit. Met een paar stappen had hij hem ingehaald. ‘Laat mij helpen,’ zei hij met iets te grote overmoed. Want ook zelf kon hij bijna niet meer. Hij hijgde zwaar. ‘Kijk naar jezelf,’ zei de oude, kwaad wordend en daardoor de beleefdheid uit het oog verliezend. ‘Ik heb nog wel ergens anders gelopen met die poot. Let op jezelf. Wat zou jij doen als je dat ding miste? Ehh? Langs de weg, liggend. Ik wil niet tegen je spreken.’

Hij liep nog lange tijd in zichzelf te schelden. Tenslotte naderden ze een houten huis waaruit gezang en getier opstegen. Op een afstand kon hij de vloeken al horen. Hij bleef staan om dit alles in zich op te nemen.

‘Schiet een beetje op,’ riep de strompelende gebogen man voor hem.

Hij lachte. Hij kon er niets aan doen. Zijn zenuwen had hij niet langer in bedwang. Hij was te moe. Voor de deur van het huis aangekomen, schudde de oude zijn hoofd, tenminste dat dacht hij, het hoofd had immers niet stil gestaan.

Hij duwde de deur open. Sigarewalm kwam hem tegemoet. Hij dacht reeds langs een omweg weer bij het eerste gezelschap te zijn teruggekomen, toen hij de vreemdste verzameling mannen zag die hij zich kon indenken. In de eerste plaats waren zij zo op het eerste gezicht stuk voor stuk reeds de honderd nabij of gepasseerd. Maar het meest opvallend was, dat uit de minstens dertig aanwezigen niet meer dan ten hoogste tien volledige mannen gevormd konden worden. Hier miste een been, daar twee armen, daar een oog, een neus, twee oren, lippen, schouders.

Hij draaide om zijn as en viel tegen de tafel aan. Maar iemand had hem opgevangen. Deze was in het gelukkige bezit van één arm, waarin een kracht school die niet paste bij zijn ingevallen wangen en wijd uitstekende jukbeenderen, zijn welhaast verdwenen mond en vermoeide ogen.

‘Hola,’ riep hij opgewekt. ‘Niet vallen, oudje!’

De anderen lachten smakelijk om deze grap. Hij werd door vele mannen en enkele armen op een stoel neergezet en iemand schonk hem een glas brandewijn in.

‘Hij is moe,’ riep een man zonder rechterhand, aan het hoofd van de tafel. ‘Kom op, jongens!’

Een behulpzame hand pakte het glas voor hem beet en bracht het aan zijn mond. Hij liet zijn hoofd achteroverzakken en voelde het vocht door zijn keel glijden.

Op hetzelfde ogenblik doorstroomde hem een geweldige warmte. Hij hoestte en trok zijn hoog gesloten boord los. Dat kon hij tenminste nog. Langzaam kwam hij bij.

'Let u niet op mij,' zei hij zonder iemand aan te durven kijken. 'Ik ben wat moe.'

'Haha!' brulde er een met een lallende dronkemansstem. 'Wat een kerel!'

De hele troep lachte mee. Hij keek op en zag hoe een man tegenover hem lachte met holle, uitgegraven ogen. Hij wilde opstaan en vluchten voor deze waanzinnige gedrochten. Maar iemand hield hem vast. 'Vertellen we het hem,' riep hij.

'Natuurlijk,' brulde de man met de uitgegraven ogen. 'Wel,' vervolgde hij. 'Luister dan goed jij, en doe er je voordeel mee voor je verdere leven.'

Weer lachte iedereen. Een man zonder neus bracht een zakdoek naar zijn ogen waarin hij rook had gekregen. Want iedereen rookte sigaren. Een man zonder lippen hield hem tussen zijn tanden geklemd, een ander, zonder handen, pakte hem steeds met zijn mond van een asbak voor hem op de tafel.

'Hoe heet je?' vroeg zijn buurman, een man van op zijn minst honderd, met een versleten groezelig overhemd, openhangend over zijn grijs-behaarde borst. 'We hebben allemaal een naam van onze heve moeder zaliger gekregen. Ik heet Bertie. Hoe heet je?' herhaalde hij een paar keer hardnekkig. 'Hoe heet je?'

'Paul,' antwoordde hij aarzelend.

De mannen zwegen plotseling. Voor zover die aanwezig waren, sloten zij hun ogen en een veel grotere

vermoeidheid dan ooit kwam over hun gezichten. Zij leken nu pas gepijnigd, dat wat zij werkelijk waren: verlamd door hun onmacht, weggescholen in een verlaten hut om zich de wereld niet meer te hoeven tonen. Maar wat hadden zij meer meegemaakt dan hij, deze oude imbecielen? Hun ogen weggeschoten, oren, armen en benen afgerukt? Misschien het ergste. Verminkt te zijn, maar ook in hun hoofd?

Hij wist hun nu gelijk te worden doordat zij een gevoel toonden en daardoor tot mensen werden. Was hij niet hetzelfde?

Hij had geen ogen meer omdat hij ze had uitgerukt. Zijn oren kon hij missen, hij wenste niets te horen. Zijn handen gebruikte hij niet, lopen deed hij eigenlijk zelden. Zijn luiheid, zijn ontgoocheling en onmacht, dit alles wat zij misten - Maar bij hem was het zijn eigen schuld.

Deze avond maakte hem tot een ander. Hij verkeerde onder mensen, en keerde tot hen terug.

En dan was alles verloren. Dan voelde hij de koude, proefde hij het gal in zijn mond, leed hij hernieuwde pijnen. Om te vluchten was het nu te laat. Zij hadden hem aangeraakt. Zij waren in zichzelf teruggekeerd en dachten aan iets dat hij bij hen had opgeroepen met zijn naam. Hadden zij nooit hun gekwelde gezichten getoond! Waren zij verminkte beesten gebleven die de dood had vergeten, verdwaald op weg naar het huis waarin zij woonden. De kale wanden waren doorlopen van het vocht. Aan het plafond hing een roestige olielamp. Meer niet.

‘Paul,’ sprak zijn andere buurman zacht. ‘Paul.’

Hij keek hem niet begrijpend aan.

‘Hij was de eerste,’ zei iemand links aan de overzijde van de tafel.

‘De eerste en de enige.’ De man die dit zei, snoot zijn neus tussen zijn vingers en veegde die aan zijn broek af. Maar hij had niets te snuiten gehad. Enkel om dit zinloze gebaar te maken, en daarin alles te verbergen. Hij had niet eens een neus.

‘Luister,’ begon de man met de stok, de eerste. Hij was onhoorbaar achter hem gaan staan en legde een hand op zijn schouder. ‘Je weet het niet. Wat wij zijn, weet je niet. Wij waren iets. Denk maar, zij waren soldaten. Zoiets is het geweest, denken de meesten, zij zijn het half vergeten. Ik weet het nog. Maar wat niemand vergat is die naam, Paul, en het gevoel dat daarbij hoort. Begrijp je? Nee. Ik zal het zeggen. Hij was niet moedig. Altijd in de achterhoede en wegduiken bij het eerste geluid. Wij lachten om hem.

Maar op een keer dook hij niet snel genoeg en we hebben alleen zijn armen teruggevonden. Ons is nooit meer iets overkomen. Je denkt: ze hebben geen ogen meer en geen handen. Maar wat betekent zoiets? Paul is alleen kapotgemaakt en hij was de eerste die het niet verdiende. Wat doe je als je moet vechten? Je vecht. Dan ga je eraan, onherroepelijk. Maar Paul dacht, verrek met je bevelen, en hij was nog wel de aanvoerder. Hij bracht ons overal heen waar het veilig was. Daar had hij een scherpe neus voor. Ach, dat kon allemaal maar. Wat dacht je; iedereen deed waar hij zin in had, het was een soort oorlog. Wij danken ons leven aan Paul en dat heeft geen zin meer. Wij zijn hier altijd geweest, op

hem na. Op zijn sterfdag alleen nog spreken wij zijn naam uit. Wij hebben alles aan hem te danken, of niets, door hem hebben wij het tot hier gehaald, begrijp je. Dat is soms erger dan dood zijn, maar na een paar jaar voel je dat niet meer. Die eerste jaren - Niemand wilde ons hebben en we stalen alles bij elkaar. Daarna werden wij onderhouden. De eer van het volk, als we ons gezicht maar niet lieten zien. We hebben onze uniformen uitgetrokken, wij waren er tenslotte niet trots op. Wat ze ons lieten doen - Er bleef niets over. En daarna hebben wij die uniformen verbrand. We hebben gezegd: Niets voor ons, laten die anderen dat maar aanhouden. Wij schaamden ons. Maar Paul. Hij is de enige die ooit iets voor ons heeft overgehad. Dat is geen verwijt of zelfmedelijden. Je moet voor jezelf zorgen en wij lieten het aan anderen over.

Maar Paul zei: Ik heb er de pest aan. Hij was de enige dienstplichtige. En daarom, als zo iemand iets over heeft voor schoften als wij waren - Hoe kwam je eigenlijk op die bank?'

De plotselinge overgang bracht hem in verwarring. Had hij dit werkelijk gemeend? Zijn vrienden zopen er reeds weer lustig op los. Maar achter hun verminkingen kon hij nu lezen. Achter hun holten en dichtgegroeide gaten. Hij had een stekende hoofdpijn en wist zich radeloos. Hij begreep niet hoe hij radeloos kon zijn. Deze verhalen betekenden immers geen schokkende gebeurtenissen. Wat zou hij niet kennen! Maar radeloos werd hij toen het mens-zijn weer boven kwam. Hij was nog lang niet dood, hij leefde, hijgde, ademde rustiger, voelde een stekende pijn in zijn borst.

‘Ik was op de heuvel,’ antwoordde hij.

‘Alleen?’

‘Mensen hadden me meegenomen. Ze vieren feest.’

- De verminkte mannen tegenover de schreeuwende overwinnaars zonder gevecht. -

‘Hé!’ riep de grijsaard. ‘Er is wat te doen op het fort!’ Iedereen brulde door elkaar. Maar het was slechts het gekrijs van oude mannen. Er was niets uitdagends meer in hun kapotte gezichten. Hun stemmen klonken veel zachter.

‘Ja,’ ging de oude tegen hem verder. - Vreemd, hij voelde zich plotseling een stuk jonger dan zij, wat hij in werkelijkheid ook was. Maar nog was hij hun gelijk, slechts de leeftijd scheelde. - ‘Ja,’ herhaalde de oude. ‘Ieder jaar gaan wij daar naar toe, maar niemand hoeft ons te zien. Het is goed dat je het zegt, meestal is dat feest in de volgende maand. Het zijn zulke rotzakken, ze zouden ons er uitgooien als ze ons zagen. Zo zijn ze wel.’

‘Nee,’ antwoordde Paul. ‘Ze zouden vluchten. Ze zijn bang. Ze denken een grote overwinning te vieren. Maar er gebeurt niets.’

De anderen hadden schijnbaar ook naar hen geluisterd, want een man met een korte vuil-gele baard, stond op en riep: ‘Wat let ons?!’

‘Ja,’ krijsten de anderen. ‘Wat let ons?!’

‘Er op los!’

‘Kom op. De helling nemen!’

‘In sluipgang!’

‘Nee, nee, aanvallen!’

‘Zonder pardon!’

‘Er op los! Aanval! Weg met dat schorem!’

Zij stonden allen tegelijk op en maakten zich gereed om met Paul mee te gaan. Hij, de nieuwe aanvoerder, een nieuwe Paul die hen nu moest leiden naar een veilige plaats waar niet werd geschoten en waarvandaan de aanwezigen vluchtten bij de eerste aanblik van de oude soldaten. Zij leken heldhaftig in het halfdonker. Sommigen hadden vonkende lichtjes in hun ogen, anderen zwaaiden met een vuist.

‘Er op los!’

‘Wat let ons!’

‘Weg met dat schorem!’

Maar de wankelende groep oude mannen die door het duister de weg zocht, leek niet zeer strijdbaar. Zij naderden de muur, en de muur week tot hij oploste en achter hun rug op dezelfde plaats bleef. De halfdronken aanwezigen, zittend op hun stoelen of op de grond gelegen, keken verschrikt op toen zij binnenstrompelden. Nu zag Paul dat ook vrouwen zich tussen hen bewogen, de meesten met laag uitgesneden jurken en enkelen van wie de knopen waren losgerukt en die zo met openhangende en kapotgetrokken rokken tussen de laveloze dronkemansbende heen en weer wiegelden, dik en smerig. Nu eens gaven de mannen hun een harde volle klap op hun achterwerk, dan weer grepen zij hen snel onder de rokken en lachten daarbij luid alsof dit een staaltje van werkelijk en onverzettelijk heldendom was.

Toen de vrouwen de grijsaards zagen, gilden zij luid schel en verborgen hun gezichten achter hun handen. Hier was alles verlicht. Zij drukten zich tegen de mannen aan, die verschrikt wilden opstaan, maar dronken

als zij waren, plotseling hardop begonnen te lachen, en de vrouwen knepen en kietelden. Toen durfden ook zij weer opkijken en lachten eveneens. Zij keerden zich om en kwamen op de grijsaards af en drukten hun borsten tegen hun gezichten - zo klein en verschrompeld waren zij.

Paul voelde een vrouwenmond in zijn hals. ‘Jij bent de jongste,’ riep ze vrolijk. ‘Jij hebt nog alles. Heb je werkelijk nog alles? Laat eens kijken.’

Ze wilde hem meetrekken en knoopte reeds haar blouse los. Zij was minstens veertig. Haar zware borsten hingen krachteloos omlaag. Hij draaide zich om. Een ander trok haar mee, en streelde haar borsten alsof ze een jong meisje was. Hij wilde weer het liefst weggaan. Hij hoorde hier niet thuis. Hij was moe en verwaaid. Zijn nieuwe vrienden zaten te krijsen op hun stoelen en dronken zich naar een delirium waaruit zij niet meer konden terugkeren.

Hij stond op en zag in de zijmuur een deur. Daar liep hij naar toe om uit het lawaai te geraken en misschien een rustbank te vinden. Hij had de hele nacht gelopen.

de kamer

De ijzeren grendel van de deur gaf gemakkelijk mee toen hij er aan trok. Ook de deur leek pas gesmeerd. Het was een oude eikehouten met koper beslagen deur. Zonder opsmuk of sierlijke krallen. Hij duwde, de deur draaide zonder geluid naar binnen. Hij kwam in een korte gang waar aan weerszijden een olielampje aan de muur hing. Door het zwakke licht daarvan kon hij een

stenen trap zien die met een scherpe wending in de zoldering leek te verdwijnen. De houten treden kraakten toen hij omhoog ging. Meteen na de bocht in de trap zag hij een nieuw lichtschijnsel en kwam na nog enkele treden beklommen te hebben op een overloop aan het einde waarvan wederom een deur was. Hij liep er zo snel mogelijk naar toe.

Nu kon het niet ver meer zijn. Hij verlangde naar rust. Hij wist immers zeker wat hij zou vinden. Geen gruwelkamer met ledematenspanners en een gevierendeeld lichaam, gelijkelijk verdeeld over de wanden.

Hij trok de deur naar zich toe - iets zei hem heel zeker dat hij hem naar zich toe moest trekken - en trad de kamer binnen. Er viel wat licht op het vertrek uit een schemerlamp in de achterhoek. Verder stonden er wat gemakkelijke, zeer ouderwetse stoelen, een lage rooktafel, iets van het midden vandaan, en aan de linker- en de achterwand een boekenkast tot aan de zoldering. Hij zag een raam en liep er snel naar toe om de ligging van de kamer te bepalen. Hij had er niet het geringste idee van aan welke zijde van de burcht hij zich bevond. Maar buiten het raam ontwaarde hij duisternis, niets dan duisternis. Er stond nergens een rustbed in de kamer. Hij glimlachte, ook dat had hij zeker geweten. Daar was een stoel, en als hij erin ging zitten zouden de veren kraken. Zij kraakten. Als mijn vader nu binnenkomt, dacht hij, zal hij me vragen wat ik in die stoel doe. Zoiets zegt hij. En als mijn moeder de deur opent roept zij: wat een walm, en zet het raam open en stoft de boekeruggen af. Hij glimlachte. Hier zat zijn vader. Hij was altijd zeer moe. Maar op een avond kwam hij thuis en praatte tot

diep in de nacht met wat kennissen. Toen had Paul de stemmen gehoord en was niet binnengekomen. Hij dacht, hoe lang geleden niet heb ik zoiets gedaan? Wat is er in die tijd gebeurd? Ik werd ouder en het kon me niet meer schelen.

'Maar je faalde,' zei het meisje dat zachtjes de kamer was binnengekomen. 'Je faalde omdat je je opsloot. Is het niet? Je hebt gedaan wat je kon, dacht je. Toen was het niet meer nodig te zoeken. Je zou trouwens niets gevonden hebben, je wilde het niet. Je bent nu alles kwijt, je bent alles vergeten van die tijd. Die tijd dat je belachelijk was. Je vindt het zelf belachelijk, nu. Maar wat heb je niet lang moeten nadenken om dat te weten te komen.'

Zij kwam even geruisloos als zij was binnengekomen op hem af en schoof met een sierlijk gebaar het schot in de boekenkast opzij waarachter zijn vader de drankvoorraad bewaarde. Zij haalde er twee glazen uit en een fles sherry. Met zekere gebaren schonk zij voor hen beiden in en lachte naar hem. Zij was heel mooi en droeg een zilverkleurige rok tot haar knieën, waarboven zij een zwarte jumper met een gouden halsketting had. Nu eerst begon haar verschijning op hem in te werken. Nu eerst beluisterde hij haar zwijgende stem. Hij klemde zijn lippen op elkaar en sloot voor een ogenblik zijn ogen.

'Kom, drink eens,' zei ze vrijwel fluisterend als was zij haar ontroering niet meester. Zij hief haar glas, maar haar hand begon te beven zodat zij de helft over de grond morste.

‘Het is niets,’ riep ze gemaakt vrolijk. ‘Ik kreeg een zenuwtrilling in mijn hand. Drink nu eens, je wilt toch wel drinken?’

‘Je bent dus niet dood,’ kon hij tenslotte uitbrengen. Om haar mond kwam een harde trek.

‘Dat wist je wel,’ zei ze. ‘Lieg er niet om.’

‘Ik kon je niet meer vinden.’

‘Onzin, in de stad, iedere avond.’

‘Heb je gewacht?’

‘Ik heb soms gewacht.’

‘Wat betekent soms?’

‘Er is iets dat ik nooit zal zeggen.’

‘Je bent bijna niet van hier.’

‘Ik weet het. Wat dan nog?’

‘Waarom kwam je terug?’

‘Ik heb je gezien. Ik dacht, hoe gaat het met hem? Alles is zo lang geleden.’

‘Katinka -’

‘Ja?’

‘Ik heb altijd gedacht: ik zie haar nooit terug, het is over. Ik dacht altijd, het is over, Katinka. Maar nu heb ik je teruggezien.’

Zij was niet ouder geworden. Alleen ging zij nu anders gekleed dan de laatste keer. Hij stond uit zijn stoel op en wandelde door het vertrek.

‘Je ziet er moe uit,’ zei ze.

Hij knikte.

- Maar zijn handen waren alleen wit omdat hij de zon had gemeden. Hij was moe, maar niet van ouderdom. Ja, zo sterk had hij dit gevoel, geen oude man te zijn, dat hij ondanks de situatie lachte, onhoorbaar voor haar.

‘Het laatste van de liefde is de ouderdom,’ zei hij. ‘Er is alleen het verleden.’

‘Nee,’ sprak ze. ‘Morgen kan het andere komen.’

‘Wat is het andere?’

Zij wist het niet. Stil zat zij op de rand van de tafel en verwonderde zich. Zo had zij hem niet gekend.

‘Je moet eens naar buiten,’ zei ze.

‘Morgen,’ antwoordde hij.

- Maar, dacht ze, ik kan niet mee. Als ik meeging veranderde hij weer in wat hij vroeger was. Ik had niet moeten terugkomen, maar nu moet hij zien hoe ik ben, na zoveel tijd. Alles is over.

‘Ik kan maar even komen,’ zei ze.

‘Ik begrijp het.’

- Hoe, dacht hij, zou het met haar man gaan. Sloeg hij haar als zij avontuurde? Of avontuurde zij niet meer? Na zoveel tijd. Misschien dat zij gescheiden waren en zij terugkwam om hem te halen. Nee, weg die gedachte. Een man als hij. Maar hij voelde zich jonger worden, een moment. Zij was niet veranderd. Maar hij? Hij geraakte in paniek. Hij, hij! Een oude man met als vrienden verminkte soldaten, neergeworpen tussen feestvierende burgermannen. Hij. Een grijsaard van het denken moe, een idioot in zijn gevangenis.

‘Hoe oud denk je dat ik ben?’ vroeg hij.

‘Ik weet het niet.’

- Daarover, dacht zij, wil ik niet denken. Ik moet hier weer vertrekken. Hij begint zijn rag te strekken. Hij gaat denken en zich verbeelden. Kon ik de kamer maar uit zonder hem een hand te geven. Maar het gaat niet. Ik moet wel. Hier. Weg. Verdomme, dacht ze, idioot

dat je bent, met je zachte gezicht en je vreemde glimlach. Waarom lach je? Godverdomme, er valt niets te lachen. Ik zie je. Ik kom je opzoeken omdat ik denk: ‘O, die is alles vergeten. We lachen wat en vrijen een beetje en dan tot ziens. Maar hij, hij vergeet niets. Hij hield van me, hij houdt nog van me. Hij heeft mij afgezworen maar nu keert hij zich langzaam om en komt terug. Ik ben bang dat hij even gek wordt als die kerels buiten. Misschien kwamen ze met hem.

‘Hoe kwam je hier?’ vroeg ze.

‘Dit is mijn vaders kamer. Je kent hem toch?’

‘Nee.’

‘Hoe wist je de glazen dan?’

‘Wat denk je? Zo origineel is dat niet. Sla niemand te hoog aan in vindingrijkheid.’

‘Jij bent de eerste die dat weet buiten mijn vader en ik. Als zijn vrienden kwamen had hij alles al klaar staan.’

- Maar, dacht hij, al ben je de eerste, al ben je wat dan ook, ik ken je zo weinig. Hoe is alles gegaan? Leeft je man en heb je een kind? Ik ben ouder maar er komt een dag dat ik terugkeer. Naar jou? Je spreekt hard om veel achter te verbergen. Vertel maar niets.

‘Hoe gaat het je man?’ vroeg hij.

‘Hij leeft nog.’

‘Bij jou?’

‘Waar anders?’

‘Is alles nu goed?’

Maar dit was te veel.

‘Er is niets goed,’ zei ze. ‘Ik ga weer eens. Tot ziens.’ Zij rende de kamer uit. Hij dacht te horen hoe zij huilde.

de magere heilige

En zo moet er gesproken worden van de man die eenmaal zijn landgoed verliet en het land introk om er te spreken over de liefde van zijn dode vrienden.

Hij sprak: Toen mijn vrienden zich ontdaan hadden van hun huizen en vrouwen, volgden zij mij, en vanaf dat moment werd alles veranderd. Nu eens sliepen zij hier met de vrouwen uit de dorpen, dan weer hielden zij hun orgieën in de bossen waaruit geen meisje ooit terugkeerde. En ik? Wat deed ik aan deze schanddaden? Ik preekte hun boetedoening en zij huilden van eenzaamheid als ik hen geselde. Vergeefs! Op een dag heb ik evenals zij met de vrouwen geslapen, en toen zij allen aan vreemde ziekten stierven, bleef ik alleen over, omdat mijn lichaam minder door aftakeling was verzwakt. Nóg smeekten de meisjes mij hen te nemen en hun zo de geheimen te leren die de zoons van het land niet bezaten. Menigmaal kon ik hun beden niet weerstaan, en ik leidde een leven vol kommer om het vele afscheid nemen. Maar juist in die tijd hoorde ik van het wonder dat een arme vrouw overkwam, levend in onwetendheid wie de vader was van de dochters die zij had gebaard. Vele hoge gezagsdragers onderwierpen haar aan een onderzoek, tot een arts verklaarde dat zij het maagdelijk vlies nog bezat, dit tot zijn eigen onderzoek. Omdat dit onmogelijk werd geacht, verbande men de vrouw en haar kinderen naar een rotsachtig oord waar zij tenslotte na verkracht en vermoord te zijn, spoorloos verdwenen, en niemand heeft hen daarna ooit nog gevonden. Doch een van de dochters bleef

in leven om van dit alles te getuigen, maar later is ook zij gestorven, of ten offer gevallen aan een arts die zijn bewijzen wilde. Doch ik ben de man die haar taak op zich heeft genomen en zal tonen -

Dan voerde men hem weg. Doch ontwaakt uit zijn verdoving, bedacht hij dat zijn woorden waar en zijn gevoel ongeschonden was. Nu zal ik het zelf zijn, dacht hij. En het verhaal ging dat hij het meisje had bemind toen hij haar vond, en haar verworden zag tot niets en de leegte in haar ogen ontdekte. Daarna was zijn droefheid groter dan voorheen en vroeg hij nog enkel: waarom heb ik liefgehad? Doch niemand gaf hem het antwoord, en slechts hijzelf predikte in steden en op velden: Mijn volgelingen stierven aan de vreemde ziekten nadat zij zich met vrouwen uit de dorpen hadden afgegeven. En alleen ga ik voort als een monnik zonder god en ik zeg: dit, wat zij was, een ontraadseld wonder. Zoekt het relikwie nu, vernederden voor wie het verloren ging, want ik ben de eerste zoekende, en ik zoek - Daarna liet men hem slapen.

Vele dochters stonden in de rij om zijn geheimen te leren kennen, maar geen heeft ze begrepen. Als hij ze kende of als ze bestonden.

en de soldaten

Hij ging terug naar de plaats waar hij het feest dacht. Maar daar aangekomen was hij de enige. Verlaten en troosteloos - hier wat gebroken glaswerk, daar een paar glazen - lag het burchtplein aan zijn voeten. Hij trok de deur achter zich dicht en wist dat deze nu achter zijn

rug verdween. Als hij zich omkeerde: een muur van steen, oude en verweerde steen, zonder een opening, zonder zelfs een lichtere steensoort, als een inderhaast dichtgemetseld gat dat door het vijandelijk geschut was geslagen.

Hij verlangde de oude soldaten terug te zien. Zij konden hem zoveel vertellen, meer dan Katinka. Hoeveel ouder hij was geworden, zoveel te meer ervaringen achter de rug. Paul, een man in zijn jaren, een man met de ervaring en de kennis van zijn leven. Hoeveel wel niet? Of hoe weinig? Hij schatte zijn leeftijd, maar juist die tijd leek hem te weerstaan. Een bedrieglijk oordeel, uitgesproken in enkele maanden van opgesloten wachten op niets, slechts omringd door de muren van zijn kamer. Hoe oud, en telkens weer, hoe oud, hoeveel? En waarheen?

'Hé!' riep een stem. 'Hé Paul!'

Hij draaide zich om. De lichten waren gedoofd. De muur verdween, alles in enkele seconden opgelost en teruggedraaid naar de oneindigheid van het lege, waaruit het was voortgekomen. Hij stond op een heuvel, dezelfde, en hoestte. De koude nachtwind sneed over zijn gezicht. Hij kon bijna niet ademhalen. Snel liep hij in gebukte houding omlaag, op het geluid van de stem af.

'Hé!' klonk het opnieuw, maar nu veel verder af. 'Hé Paul!'

'Waar?' riep hij.

'Hier, naar links!'

Hij struikelde en viel languit op de grond.

'Naar links!' riep de stem. 'Hierheen!'

Hij stond moeizaam op. Pijn doorstroomde zijn voet. Hij hinkte voort. Naar links, ja, naar links. Weer struikelde hij.

‘Waar?’ riep hij. ‘Waar dan?’

‘Hier.’

Toen zag hij een man op de grond liggen. Het was een van de soldaten. De man had geen armen. Hij rochelde. Zo goed en zo kwaad als dat ging knielde hij neer in het gruis. De grond waarop de soldaat lag was meer geëffend dan het gedeelte waar hij gelopen had.

‘Paul,’ zei de oude moeizaam, alsof hij zijn laatste krachten verbruikt had door hem aan te roepen. ‘Paul, eindelijk dan. Je bent gekomen, ik heb op je gewacht.’

‘Op mij?’ vroeg hij verwonderd.

‘Natuurlijk, op wie anders? Je kan nu niet helpen. Je bent te lang weggebleven. We hadden het goed kunnen hebben. Je had ons wel aan iets geholpen. Waar ben je geweest?’

‘Op het fort,’ zei hij en wist: ik ben het niet. Hij roept mij niet. Hij is bijna dood. Ik kan hem niet zien, hij is al bijna dood.

‘Ik ben er ook geweest,’ zei de oude weer. ‘Waarom ben je niet gekomen?’

Hij ademde geen dranklucht uit. Dit was iets heel anders.

‘Wat wil je nu?’ vroeg hij. Maar eigenlijk was de tijd gekomen om hem met ‘u’ aan te spreken. Hij wilde geen illusie verstoren. Dit laatste. Alles ging vanzelf. ‘Je bent niet ouder geworden. Waarom doe je zo onzeker? Zo was je vroeger ook. Altijd onzeker en de weg van het minste gevaar. We hielden van je.’

‘Dank je,’ zei hij zacht.

‘Als jij niet was weggegaan,’ ging de oude bijna onhoorbaar verder. ‘Was jij maar gebleven. Je hebt altijd alles gedaan om ons te verbergen. Maar toen kwam die slag, we hebben nog iets van je gevonden, wat?’

‘Mijn geweer,’ zei hij.

‘Zoiets. Ik weet het niet. Misschien - vonden we niets. Waar ben je naar toe gegaan? Je zou ons nooit in de steek hebben gelaten.’

‘Nee,’ zei hij zonder hoop het nog vol te kunnen houden.

‘Wat was het?’ vroeg de oude weer. ‘Een meisje?’

‘Ja,’ zei hij. ‘Soms.’

‘Wat soms?’

‘Soms was het een meisje. Maar ik moest weg. Dat was het belangrijkste. Ik zou jullie nooit in de steek gelaten hebben zonder reden. Maar zo -’

‘Vertel het niet als je niet wilt,’ zei de oude. ‘Het doet er niet toe. Je bent terug. Er staat iets te gebeuren.’

Zij wisten beiden wat. Hij moest zijn oor bij de mond van de oude man houden om zijn woorden nog te kunnen verstaan.

‘Waar zijn de anderen?’ vroeg Paul.

‘Weg, verdwenen. Ze waren dronken.’

Hij zweeg. Iets als een leeg huis. Dit land, een leeg huis. Hoe wonderlijk dat Katinka hier kwam. Katinka. Hij lachte kort. Wat hij met haar aan moest. De nacht was welhaast voorbij. En niemand keert terug naar de eerste ontmoeting in een vorig duister. Hij was alleen. Naast hem lag een ander, maar verschillend. Zij stierven op een andere manier, ver van elkaar, ver van iedere mens.

Maar hij zou terugkeren en verder gaan tot hij stierf als deze. Hij was geen stervende, hij was gestorven in hoop maar weer opgestaan in een lege wereld, een andere dan de vroegere, misschien een lichtere als hij Katinka nu niet weerzag.

Hij stond op en voelde de pijn in zijn voet. Toch bukte hij zich en nam de oude man in zijn armen. Hij liep heel langzaam met hem voort, zonder een bepaalde richting te volgen. De pijn zwol aan, de oude soldaat was niet zwaar, maar het gewicht drukte op zijn enkel. Hij beet zich op zijn lippen. In het daglicht bereikten zij het grote meer, dat omzoomd was door schaduwrijke bomen, waar de zon - waar kwam opeens die felle zon vandaan? - geen onderdak vond. Hij legde de stervende neer op een plek mos en liep naar het water om zijn handen nat te maken en op die manier de doodsstrijd van de oude te verzachten.

'Paul, dank je,' zei hij al bijna onhoorbaar. 'Vroeger deed je hetzelfde toen - ziek was. Wie? Hoe heette hij? Paul - hoe heette hij?' Hij probeerde rechtop te gaan zitten, maar hij viel terug. 'De naam,' fluisterde hij. 'Zelfs die is weg. Ik heb mijn deel gehad, maar het recht om een naam te herinneren. Paul, een naam. Niets blijft over als de naam weg is.'

Hij sloot zijn ogen. Hij ademde nauwelijks hoorbaar, met een vredige trek om zijn mond alsof hij de kennis die zijn leven hem had opgebracht, nog voor zijn dood had kunnen meegeven aan zijn opvolger. Hij stierf op die manier nog enkele uren, waarna hij met een glimlach wegzonk in de grote leegte achter zijn gesloten ogen. Paul staarde lange tijd naar hem. Die laatste woor-

den. De naam. Laat de naam verdwijnen, daar heb ik geen recht op. Nee, wat is het? Ik heb geen deel aan de persoon als ik de naam niet ken. Ik moet de naam vergeten. Ik - het laatste ook.

Ontmoeting, dacht hij, zinloze ontmoeting. Waarom ben je teruggekomen? Je wist dat er niets overbleef. Tot je terugkwam en ik je zag, en mij verwonderde over mijzelf en mijzelf naging en alles weerzag, ieder ogenblik -

Waarom dan liet je mij verloren gaan? Nu, op dit ogenblik wanneer ik je zie. Welke waarheid is de enige? Welke angst de ware? Ik ben niet bang, ik kan niet bang zijn om je terug te zien. Ik denk niet. Ik doe niet. Ik heb een dode in mijn nabijheid. Hij hield van mij. Maar hij kende mij niet. Hij hield van mij omdat ik de verkeerde was. En die ander. De andere Paul, de man die mijn naam draagt. Maar nergens is bedrog. Nergens is iets dat naar opzet zweemt. Er is een fout in het spel, een noodlottige fout. De werkelijkheid, de liefde van mij voor de hersenschim van mijn jeugd: de werkelijkheid, de liefde voor niets dan een vrouw als alle anderen. Er is geen bedrog. Als alle anderen. Mijn vriend rust zonder pijn. Hij is mijn vriend geworden. Doch de vriendschap is een vergissing, ik ben de verkeerde. Maar voor mij voelde hij vriendschap, hij hield van mij. Beiden hebben wij de juiste voor ons.

Ik ben Paul, Ik voerde een troep soldaten aan. Hij dacht het; het was juist. Zo was Katinka juist voor mij. Ik heb mijn vriend gezegd: soms was het een vrouw. Nergens schuilt enig bedrog. In de werkelijkheid ligt de volledige waarheid. Wij hebben elkaar ontdekt, jij en ik, en

wie je nu bent, een vrouw of een soldaat, er is slechts een fout, een noodlottige fout, en die fout is de werkelijkheid, en daarom allang geen fout meer omdat het enige - Hij strompelde naar het meer en schepte water met zijn handen dat hij over zijn hoofd gooide. Ik ben gek, dacht hij, ik ben van streek door die man, wij kenden elkaar niet eens. Maar ook een andere ontmoeting had hem gemaakt tot wat hij altijd geweest was, een man op zoek naar het gebied van de verdwenen eenzaamheid, een man dat niet meer voelend, bijna niet meer, en dus - een man op zoek naar de zekerheid, een man op zijn reis uit een angstig gebied naar de plaats van de vrede.

Daarom kwam het dat de prediker zijn tocht niet voortzette. Hij had zijn vrienden begraven en sliep in de stilte. 's Morgens ontwaakte hij met het gevoel de taak van het meisje, het relikwie der rovers, op zich te hebben genomen en die te moeten volvoeren. Maar al spoedig was hij de weg kwijt en dwaalde rond door het land waar hij geen dorp herkende. Soms vroeg hij een landbouwer, of een man met een ezel: ‘Waarheen zal ik nu gaan?’ en het antwoord luidde ‘Waarheen je wilt, schiet op’. Hij werd geen idioot. Hij werkte soms en at. Hij sprak en lachte. Maar steeds met de wetenschap dat een verslagen mensheid om niemand vroeg en niemand kende, geen relikwie had gevonden, het zelfs niet was kwijtgeraakt, en geen weet had van de ontdekkingen.

Als hij een ander tegenkwam met dezelfde wat vreemde blik in zijn ogen, lachten zij heel luid tegen elkaar en knipoogden, waarna zij ieder huns weegs gingen. Hij

bezat geen hoop en werd een oude man. Toen hij eenmaal oud geworden was, besefte hij hoe ver het idee van zijn jeugd was teruggeschoten in zijn herinnering. En toen hij tenslotte dan overtuigd was geraakt dat hij zeer jong, misschien zeventien, achttien was geweest toen hij dit verkondigde, en zocht, was hij plotseling niet langer een grijsaard, en keerde terug tot zijn jeugd, hoewel ouder dan zeventien of achttien en vol ervaringen. Dit maakte hem weer ontvankelijk voor liefde, of liefde, iets dat die naam draagt. Een man met een vrouw, levend en vloekend, lachend en teder. Niets meer. De naam was juist, het hield dat in, niet meer, niet minder. Slechts één ding bleef.

Hoe was hij ertoe gekomen die ideeën te koesteren? Elke keer, bij iedere nieuwe liefde herinnerde hij zich zijn gedachten van vroeger. En telkens namen zij bezit van hem, en brokkelden af, en waren nog slechts te vinden in zijn gebaren van hulpeloosheid als iemand hem ontging. Dan tastte hij vergeefs naar zijn wil. Waarheen dan te gaan? Dan doorliep hij het eerste stadium. En verder, verder. Hij bereikte de ouderdom als het laatste. Tot hij daar een weg uit terug zocht en opnieuw kon beginnen.

Hij vraagt zich niets af, op één ding na. Wat gebeurde en hoe kon het gebeuren? Denk dat de geliefde terugkomt als zij nog niet gedood is. Zal zij dan opnieuw die kleine zweer openleggen? Om daarna voorgoed te sterven in zijn gedachten?

En natuurlijk, eens sterft alles. Eens sterven ook -

Vanaf de zoom van het woud, aan de rechteroever van

het meertje - het was veel minder groot dan het leek toen hij vermoeid en dorstig aankwam - zag hij een strompelende groep oude mannen, trachtend in het gelid te blijven. Voorop liep een trommelslager. Na enige tijd bereikten zij hem en hielden stil. Een van de mannen trad uit het gelid en salueerde met zijn linkerhand, de enige waarmee hij zoiets kon doen, want aan zijn rechterarm bezat hij geen hand meer.

‘Heeft u,’ begon hij.

Paul stak zijn hand op en wees naar de dode.

‘U bent jong,’ zei de oude soldaat - hij had recht tegenover hem gezeten aan de tafel in de hut. ‘Hoe hebt u hem gevonden?’

‘Maar herkent u mij dan niet meer?’ vroeg hij. ‘Ik was vannacht in het huis.’

‘Welk huis?’ vroeg de ander.

‘Waar u woont. Ik heet Paul.’

‘Wij hebben geen huis,’ antwoordde hij. ‘Ik ken geen Paul.’

‘Uw vroegere aanvoerder,’ zei hij snel. ‘U kent hem. Hij is de enige die u zich herinnert.’

De oude dacht na.

‘Nee,’ zei hij toen beslist. ‘Ik ken geen Paul.’

Ook zijn zeven metgezellen schudden hun hoofden. Zij zijn dronken, had de dode nog gezegd, misschien, maar hij rook niets.

‘Wilt u hem meenemen?’ vroeg hij.

‘Nee,’ zei de oude. ‘Wij begraven hem hier, waar hij viel. Dat is de gewoonte.’

Een van de mannen haalde een kampschopje te voorschijn.

‘Dan zal ik graven,’ zei Paul. ‘Ik was de laatste die hem zag, ik kan het misschien het beste.’

‘Dat is vriendelijk van u,’ zei de ander. ‘Maar het gaat helaas niet.’

‘Maar waarom niet? Ik kan dat het beste.’

Hij wilde de schop al overnemen van de man die er mee in zijn handen stond.

‘Nee,’ zei de oude scherp. ‘Een kameraad begraaf ik zelf. U bent jong, u kunt zoiets nooit meegemaakt hebben. Wees blij!’

‘Maar,’ begon hij weer.

‘Nee, zoiets moeten wij zelf doen. Begrijpt u mij.’

‘Maar Paul,’ zei hij. ‘Paul, uw aanvoerder. Hij zou u begraven hebben. En hij noemde mij Paul. Ik kan niet aanzien hoe u dat doet. Dat duurt een dag. Hij zal gaan stinken, het wordt hier zo heet.’

‘Ik ken geen Paul,’ herhaalde de soldaat nog eens met grote nadruk. ‘Ik wil hem niet eens kennen. Al zou ik er een gekend hebben, wat dan nog? Er zijn er acht van ons gestorven aan een delirium vannacht. Er is geen eenheid meer, geen verband. Wij horen niet meer bij elkaar. De meesten zijn dood. Acht gestorven en een aantal anderen vermist. Als in een oorlog. Dit lijkt een oorlog. Wij hebben de oorlog altijd ontweken. Wij bleven bij elkaar. Maar nu is het oorlog, wij sterven, nu willen wij niet meer praten over iemand die u Paul noemt en die ons ver hield van die oorlog. Wij hadden nooit verloren. Daarom, begrijpt u, daarom praatten wij, nu hebben wij verloren, voorgoed. Het is wat laat dat te bemerken. Wij willen nergens meer iets over horen. Het is voorbij. Goed, dat was alles. Maar het is

wat laat. Alles is wat laat. Ik weet niet of wij het nu nog allemaal begrijpen. Waarom hebben wij verloren, nu nog, op onze leeftijd? Waarom gaan wij nu nog dood, waarom niet vroeger? Toen waren wij ervoor, toen was het onze taak. Maar wij overleefden. En waarom dan niet voorgoed? Waarom al die pijnigingen? Waarom mijn hand eraf? Als het toch niet voorgoed was? Ik heb altijd gezegd, wij hebben overleefd, het heeft ons veel gekost, maar wij hebben overleefd, nu en voor altijd. Maar waarom niet werkelijk voor altijd? Verdomme nog-an-toe. Nu zegt iedereen mij: wij gaan dood, zie je, wij gaan dood, verdomme. En dan tonen ze hun armen en rompen en vragen, waarom, jij zei het, waarom? En ik vraag mij af waarom ik mijn hand kwijt ben, en hij daar vraagt waar zijn mijn kloten. Maar dat is niet het ergste, ik vraag: *Waarom* wilden wij ooit het eeuwige leven? Zonder ogen en neuzen en oren. Waarom? Het is een pijnlijke vergissing. Wij dromen niet, dat hebben wij te lang gedaan. Gaat u nu weg.'

'Ja,' antwoordde Paul. 'Ik zal nu weggaan.'

Hij liet de mannen achter zich, en hoorde nog slechts lange tijd het eentonige geluid van de trom die hun graafwerkzaamheden begeleidde.

Hoe hij ook om zich heen keek, nergens zag hij het lijk van een andere soldaat. Hij liep snel voort, maar naarmate hij verder verwijderd raakte van de plaats waar hij de mannen had achtergelaten, begon hij het zinloze van dit voortgaan in te zien, en hield zijn schreden in.

De uitloper van het meertje mondde uit in een kleine en smalle rivier, of eerder andersom omdat het water

naar het meer toestroomde. Hij slenterde langs de oever over een redelijk begaanbaar pad. Na enige tijd hoorde hij het slaan van golven en zag achter een paar struiken een nieuw en veel groter meer voor zich liggen. De hemel veranderde. Wolken schoven voor de zon - een harde wind stak plotseling op - als braken zij door de bergen die hij vaag op de achtergrond onderscheidde. Op het brede strand stonden enige hutten, maar hij kon daar niet komen. Prikkeldraadversperringen lagen over het pad en verder in een grote cirkel om de hutten heen. Wie verborg zich daar, wie was daar ingesloten? Een vrouw kwam uit een van de drie hutten en keek om zich heen. Toen uitte zij een schelle kreet en in looppas kwamen een twintigtal mannen uit de hutten, waarna zij zich in een kring om haar opstelden. Zij waren allen eender. Hun hoofden waren kaalgeschoren en zij droegen besmeurde grijze broeken met daarboven een blauw hemd dat over de broek heen hing. De vrouw schreeuwde enige bevelen, waarna de mannen achter elkaar gingen staan en begonnen te lopen, steeds sneller, tot zij als dwazen het terrein rond renden, er voor zorgend een grote afstand te bewaren tussen hen en de afrastering. Nog een bevel, en weer sneller ging het. Eén voor één vielen de mannen uit. Zij wankelden, deden nog enkele stappen en vielen dan neer voor de voeten van de vrouw, die langs hen liep en harde trappen met haar laars uitdeelde, maar geen kon nog bewegen.

Toen zij hen enige ogenblikken op adem had laten komen, schreeuwde zij wederom een bevel, en weer stonden de mannen op en begonnen diepe kniebuigingen te maken, net zo lang tot zij weer allen tegen de grond

waren gevallen van vermoeidheid. Ook nu weer gunde zij hun enige ogenblikken rust en commandeerde hen daarna weer op te staan en liet hen enige ogenblikken vrij rondlopen. De mannen zonderden zich in kleine groepjes af en liepen naar de kant van het meer alsof zij daar hun redding verwachtten. Op één na.

Deze liep rustig naar het prikkeldraad, maar juist toen de vrouw zich had omgedraaid en één van de hutten binnenging, zette hij het op een lopen, recht op de plaats af waar Paul stond. Hij kon Paul niet zien. Toen hij bij de versperring was aangekomen keek hij snel achter zich, maar de vrouw was nog niet teruggekeerd uit de hut. Het prikkeldraad was tussen lange ruwhouten palen gespannen. De man zette zijn schoen op de een na onderste draad, aan weerszijden van de paal, en pakte het hout tussen de draden vast. Daarna ging hij één draad hoger en verplaatste behoedzaam, maar zo snel mogelijk zijn handen. Het prikkeldraad was in zes lagen gespannen. Maar de paal stond niet stevig, hij wrikte heen en weer in de grond. Snel liep Paul vanachter de struiken waar hij stond, naar de afrastering, en begon zo hard zijn kracht het toeliet tegen de paal te duwen om hem in evenwicht te houden. De vrouw was nog in de hut. In enkele seconden nu bereikte de man de bovenste draad. Nu kwam het moeilijkste, want ook de paal hield daar op. Het laatste stuk had de man zeer snel afgelegd, zijn schoenen hechtten aan de een na bovenste draad. Toen verscheen de vrouw weer, een geweer in haar handen. Zij keek rond.

‘Vlug!’ hijgde Paul. ‘De vrouw!’

Zij had hen nog niet gezien en keek naar het meer waar

de andere mannen liepen. Met een uiterste, vertwijfelde krachtsinspanning hield de man zijn lichaam in evenwicht. Hij stond half gebukt op de draad, zijn knieën iets naar buiten gebogen. Zijn handen hield hij op het uiteinde van de paal. Voorzichtig zette hij zijn linkervoet op de laatste draad, op hetzelfde ogenblik dat de vrouw zich omdraaide. Even aarzelde zij, maar schouderde toen resoluut het geweer en legde aan.

'Spring!' riep Paul. 'Vlug, spring!'

De man wierp zijn lichaam omhoog, zich met zijn voet afzettend tegen de draad. Even leek het of hij terug zou vallen, maar toen duikelde hij, tegelijk met het schot, over de draad heen, daarbij zijn rechterbroekspijp scheurend. Paul sprong opzij en stuitte zijn val. De kogel floot over hen heen. Hij trok hem mee achter de struiken. Maar de vrouw had hen gezien. Zij legde weer aan, op hetzelfde moment dat Paul de man een zet opzij gaf, zodat zij alweer op een andere plaats lagen toen de vrouw nog richtte. Weer ging het schot af en de kogel floot op een meter van hen door de struiken. 'Wacht,' zei Paul. 'Als het magazijn leeg is, staan we op en rennen weg.'

Zij wachtten met hun hoofden tegen de grond op het volgende schot, maar het kwam niet.

'Ze wacht op een beweging,' hijgde de man. 'Pas op, ze schiet zo verdomd zuiver.'

Zij begonnen langzaam achteruit te kruipen, ieder voor zich, zonder acht op elkaar te slaan.

'Ze kan naar het hek komen,' fluisterde Paul.

'Nee,' zei de ander iets luider. 'Ze moet die kerels in de gaten houden. Als ze naar twee kanten het meer inlopen

kunnen ze ontkomen. Ze ziet alles, we kunnen alleen over het hek, ze staat altijd bij het water, maar ze schiet iedereen neer; omdat jij die paal hield, anders -'

'Waarom probeerde je het dan?' vroeg Paul. (Hij veegde het zand van zijn mond.)

'Iedereen probeert het eens.'

'Door het water is eenvoudiger.' (Hij probeerde door de struiken te zien, gespannen.)

'De afrastering loopt daar twintig meter door, het gaat alleen als ze hier naar het hek toe loopt.'

'Maar als iemand zwemt, onder water.'

'Alles,' zei de man. 'Ze ziet alles. Er wordt gezegd dat er ook nog mijnen drijven, niemand heeft het ooit gedurfd. Je kan het alleen doen als je er de tijd voor hebt.' Ze hadden elkaar nog niet aangekeken. Beiden keken zij recht voor zich uit, wachtend op het eerste teken. Na een tijdje hoorden ze de vrouw schreeuwen.

'Nu,' zei Paul.

Zij sprongen op en renden gebukt weg. Meteen klonken enkele schoten, vlak na elkaar, maar zij renden zigzag tussen de struiken door, tot de omheining uk het gezicht was verdwenen. Zij vielen neer op een stuk gras en zagen elkaar voor het eerst aan. Sprakeloos.

'Jij,' zei Paul.

'Jij,' zei de ander.

'Hoe kom jij hier?' Ze vroegen het bijna gelijktijdig. 'Rufus!' riep Paul en lachte luid. 'Hoe kom jij nou in godsnaam in dat kamp? Ik dacht wat een gekkenhuis is dit land, alles kan, en nu, jij, Rufus. Ik herken je nauwelijks met dat kale hoofd.'

'Ik weet niet hoe ik er kwam,' zei Rufus. 'Ik moet iets

gedaan hebben, ik moet werkelijk iets gedaan hebben, maar ik kan het me niet herinneren.'

'Wat is er gebeurd?' drong Paul aan.

'Wat gebeurd?' herhaalde hij langzaam. 'Ik moet gelopen hebben, zo maar, in de stad. Ze pakten me. Nee, ik moet iets gedaan hebben, maar wat, ik weet het niet.'

'Iemand vermoord?' Hij lachte.

'Nee, het kan niet. Maar - Ik zou niet weten wie. Ik kwam hier, ze gaven me eerst sigaretten. Dat doen ze toch zeker niet bij iedereen.' Hij haalde zijn schouders op. 'Ik kan het je niet zeggen. Jij vraagt altijd de meest vreemde dingen. Misschien heb ik wel iemand vermoord. Het is te onzinnig.'

'Een meisje soms?' Nog lachte hij.

'Een meisje. Het kan.' Hij spuwde op de grond.

'Welk meisje?' vroeg hij, plotseling ernstig, alsof hij zichzelf geloofde.

'Nou ja. Jij zal haar misschien ook wel kennen.'

'Katinka?' vroeg hij zacht, met een vreemdsoortig voorgevoel.

'Katinka - Katinka.' Hij aarzelde, het verveelde hem.

'Ik heb haar gisteravond nog gezien,' zei Paul.

'Katinka - Katinka.' Hij zei het iets zachter, hij beet op zijn nagels.

'Ze praatte gewoon.'

'Hoe kom jij bij Katinka?' vroeg Rufus. 'Ik ben haar toch tegengekomen. Ik vroeg iets, ik wilde de weg terug. Die avond. Er was iemand die jij niet zag. Een meisje, ik heb het je niet verteld. Ik vroeg: waar is die plaats? Dat vroeg ik aan haar, Katinka. Maar ze zei het niet, en ze wist het. Toen heb ik iets gezegd of ge-

daan; ze pakten me op en stuurden me naar dit kamp.

Ik zat er al twee maanden.'

'Ik heb haar nog gesproken.'

'O.'

'Ze is dus niet dood.'

'Nee - Maar ik word niet zo maar opgepakt. Ik herinner me heel zeker dat ik iets gedaan heb. Maar wat? Zei ze niets?' Hij geraakte in verwarring.

Paul schudde zijn hoofd. Zij staarden elkaar wezenloos aan. Zo geleek het. Ieder van hen was te moe om nog iets te zeggen. Paul haalde zijn sigaretten te voorschijn. Zij rookten beiden, ieder voor zich in gedachten verzonken.

'Onwerkelijk,' bracht Paul tenslotte uit.

'Ja,' antwoordde Rufus. 'Nu gaan ze me zoeken.'

'Kom mee dan,' zei Paul. 'Weet jij de weg?'

'Nee, maar jij moet de terugweg kennen. Hoe kwam je hier?'

'Ik weet het niet,' antwoordde hij. 'Ik ging met wat mannen naar een feest of zoiets en ik raakte de weg kwijt.'

Zij liepen voort. Het was alsof zij de honden al hoorden snuffelen aan hun spoor.

Weer werd het nacht, maar zonder te rusten liepen zij verder, misschien in grote cirkels, misschien rechtuit, wie zal het weten. Tegen zonsopgang bereikten zij zo een lege stad, waar houten beschimmelde huizen stonden. Zij doorzochten die stad en de stad leek nooit bewoond te zijn geweest.

'Hier ga ik slapen,' zei Paul.

‘Ik moet verder,’ antwoordde Rufus.

‘Ik kan niet meer, ik heb pijn aan mijn enkels. Ik ben gestruikeld, als ik stilhoud voel ik het weer. Ze zullen je hier toch niet zoeken?’

‘Alles is mogelijk. Dit is ten slotte een stad.’

‘Maar verlaten.’

‘Dan juist.’

Zij gaven elkaar een hand. Grote angst doorstroomde Paul dat hij hier alleen zou moeten blijven. Alleen, zoals altijd. Of alleen, zoals een paar maanden. Waarom ging Rufus weg? Waarom werd hij achtervolgd? Katinka leeft. Zij ademt en denkt. Zij vrijt en slaapt. Waarom ging Rufus weg, waarom zijn enige vriend? Hij droomde niet, maar dit was het andere. Een hel waarin ieder verdwaald raakte. Een hel van verlatenheid, met af en toe een kamp, een dode soldaat, een troep achtergeblevenen die al niet meer op weg waren. En waarheen? Dit, als enige vraag. Waarheen. Slapen en wakker worden in een tochtige hut. De hemel zonder zon, en regen door het dak lekkend. Waarheen? Slapen.

‘Veel geluk,’ zei Paul.

‘Dank je. Ze krijgen me nooit.’

Rufus draaide zich om. Hij bleef hem staan nakijken tot hij verdwenen was achter de bomen, zijn pad zoekend door de wildernis als een ontdekker.

Het kon slechts een kleine stad zijn. De meeste huizen waren van hout en bijna geen had meer dan één verdieping. Op de achtergrond zag hij enkele hogere gebouwen, een kerk, fabrieksschoorstenen en kantoren. Daaruit concludeerde hij dat het in ieder geval geen dorp was. Hij ging het eerste zo op het oog bewoonbare huis

binnen dat hij tegenkwam. Het had één gelijkvloerse verdieping. Toen hij de deur opendeed stond hij meteen in de halfduistere kamer. Hij zag een bed in de rechterhoek. Hij kon niet langer, wankelde er naar toe en trok de dekens weg. - Wie daar lag, naakt en glimlachend? Het was al geen vraag meer.

'Dag,' zei Katinka. 'Je hoeft niet eens mijn kleren uit te trekken.'

Hij kleedde zich uit en ging naast haar onder de dekens liggen. Hij had nog geen woord gezegd. Zij voelde warm tegen zijn van vermoeidheid trillende lichaam. 'Ben je zo zenuwachtig?' vroeg ze. Zij lachte en sloeg haar armen om zijn hals. 'Het geeft niet, maar denk erom, ik blijf vandaag en vannacht, en dan ga ik weg.'

'Waarom?' vroeg hij, zich nu ellendiger voelend dan ooit. 'Waarom, als je toegeeft? Waarom dan niet meteen? Je weet toch alles en niets is over. Ik dacht het, maar ik heb je zo lang niet gezien.'

'Het is mijn schuld.'

'Ik zou weg kunnen gaan.'

'Het kan me soms niet schelen met wie ik slaap.'

'Om welke reden?'

'Soms niet,' zei ze. 'Eens heb ik je alles verteld. Misschien komt mijn man. Hij zal me niet slaan, maar hij wil mij terug; ik ben aan alles gewend. Ik wil niet van hem weg, ik ben te lui, denk ik. Ik wil doen wat ik wil en bij hem kan het. Maar hij haalt me wel terug. Heb ik het je zo verteld, of anders?'

'Je bent misschien alleen maar gek,' zei hij. 'Maar dat hoeft niet.'

Zij lachte kort.

‘Als ik jou had.’

‘Nee, dat wil je toch niet?’

Zij kuste hem. ‘Nu,’ zei ze. ‘Nu ben je de enige. Vannacht, vanmiddag?’

‘Ik was moe,’ zei hij.

‘Was?’

‘Het is over.’

Zij drukte haar buik tegen zijn lichaam.

‘Blijf heel stil liggen,’ zei ze. ‘Ik vertel je een verhaal. Val dan niet in slaap. Ik val altijd in slaap bij verhalen.’ - Misschien is hij in slaap gevallen. Maar daarna, toen het verteld was.

‘Luister,’ zei ze en ging half rechtop zitten. ‘Toen ik gistermiddag nog in huis was kwam de man terug van het werk. Hij was moe zodat ik alleen moest gaan wandelen. Ik doe dat iedere namiddag. Toen ik zo bij de rand van de stad in het natte gras liep, - het had geregend -, stopte een auto en de man achter het stuur, de enig inzittende, vroeg: ‘Welke weg moet ik nemen om de heuvel met het fort te bereiken?’ ‘Wanneer gaat u terug?’ vroeg ik. ‘O,’ zei hij. ‘Ik moet daar zijn vanavond. Het zal vannacht worden, of anders morgenochtend dat ik terugga.’ ‘Dan zal ik het u zelf wijzen,’ antwoordde ik. ‘Als u mij tenminste mee laat gaan.’ ‘Stap in,’ zei hij en opende het portier. Wij reden een half uur en hij vertelde daar met vrienden te hebben afgesproken, maar zij zouden pas laat in de avond komen. Hij ging eerder, zei hij, hij ging altijd vroeg weg als hij ergens moest zijn. Toen wij aangekomen waren wandelden wij wat over het terrein en hij kuste me. Het

was toen al avond. Ik had dat verwacht en vond het goed. Maar toen zei hij: ‘Ik moet nu naar de vrienden, je zal mij vanavond wel zien in het fort, en morgenochtend neem ik je mee terug. 's Nachts kon ik hem niet vinden, maar wel jou. Je zat in die kamer en het enige dat ik kon doen was weggaan. Ik heb veel aan je gedacht. Je kende mij zo slecht. Ik heb je veel verteld en je dan weer afgestoten. Toen dacht ik: zo gaat het altijd, en hij zal mijn vriend zijn, tenslotte. Tenslotte Paul, tenslotte. Tenslotte is overal een oplossing. Maar ik werd op je verliefd en daarna was het weer over. Ik hield van je en dacht: het is niets. Ik zocht je en ging naar mijn man terug. Wat denk ik nu van hem? Ik heb het je verteld, ik weet zo weinig meer. Wat zei ik daarnet? Ik ben lui, ik wil niet van hem weg. Paul, dat is niet waar, ik weet het werkelijk niet. Zo ging zij op zoek, dacht je, na alles te hebben gezien. En zij was als een relikwie dat anderen beschermden en zochten, waar zij bang voor waren. Zo is alles eens geweest. Maar denk erbij: waar zij zelf bang voor was, in al haar hoop en verwachting zelf bang voor was, omdat zij het wilde vinden. Zij wilde jouw waarheid vinden, en verloor die waarheid zonder hem gevonden te hebben. Het doet er alles toe. Ik had geen zekerheid. En toen, vannacht, ging ik weg van het fort en ontmoette een oude verminkte soldaat. Hij leunde op stokken en zei: ‘Wij hebben hem gevonden die wij verloren hadden gewaand. Onze aanvoerder is terug. Meisje, wat kijk je treurig, je weet het zelf niet, maar je kijkt zo treurig als de hel. Er is een man gekomen die ons zal leiden, onze aanvoerder, Paul is terug.’ En ik dacht aan jou. Hadden zij jou gevonden?

Ik wist dat jij hier was, maar ik begreep het niet. Wat doen zij met jou als aanvoerder? Daar ben jij geen man voor. Maar ik dacht: deze man zoeken zij, wat heeft hij gedaan? Hij zocht mij omdat hij dacht dat ik de enige was die het verlorene kon ontdekken. En toen heeft hij zelf de leiding genomen over de oude soldaten van een bijna vergaan ras, om hen over de velden te voeren naar het rijk waar hij mij had gevonden. Doch ik was voor hem verloren, hij had zich vergist en nam toen de oude soldaten die hem zouden volgen en voor hem wilden vechten, om zo toch nog alles te doen keren. Maar hij, dacht ik, hij, Paul... En toen was jij het, toen zag ik hen met jou aan het hoofd optrekken tegen de burcht waar de mannen met hun hoeren lagen. Maar jij was er de man niet voor, jij bent geen leider. Maar jij bent de leider en je bent toch zo moe. Je kwam binnen en ik wist hoe je mij weer had gezocht. Maar ik zal nu meegaan, Paul, ik zal meegaan, aan het hoofd van de soldaten met jou. Als je mij mee wilt hebben. Maar het is nog niet afgelopen. Ik kwam bij een meer en daar stonden wat hutten. Ik werd opeens van achteren vastgegrepen en een vrouw zei: ‘Jij zult mij helpen dat tuig in bedwang te houden’. Ik werd binnen de versperring gebracht en kreeg een geweer. Er waren mannen op wie wij moesten letten. Het was inderdaad allemaal tuig wat daar zat. Misdadigers, landlopers en krankzinnige kinderverkrachters. Zij probeerden met mij ook van alles, maar ik had een geweer. Die andere vrouw liet hen soms begaan, maar dat was nog niets vergeleken bij bepaalde avonden. Want dan gingen wij samen uit en zij lette er op dat ik niet vluchtte. Wij gingen naar een stad en dan

ging het er pas goed op los. In het kamp was een mannelijke aflossing voor ons op zulke avonden, eenmaal per week. Op een keer kwam ik Rufus tegen in de stad. Je kent hem toch nog? Hij vroeg: 'Waar is die plaats?' Ik begreep hem niet. Hij sloeg me en de vrouw zag dat in haar dronkenschap en nam hem mee naar het kamp. Dezelfde avond vluchtte ik.'

'Hoe kan dat?' onderbrak Paul haar. 'Alles is vanavond gebeurd.'

'Nee,' zei ze. 'Ik ben zo verward. Ik was hier al eerder, twee maanden geleden en toen gebeurde dat laatste. Maar ik bedoel, ik ben er vanavond weer geweest.'

'Rufus is ontsnapt,' zei hij. 'Nu vlucht hij verder. Waarom vergis je je toch steeds? Je goochelt met maanden.' 'Ik weet het niet meer,' zei ze zacht. 'Of dit wel werkelijk gebeurd is. En wanneer? Heb ik jou gezien aan het hoofd van die soldaten? Wanneer? Jaren geleden al of vannacht? Heb ik in een kamp gezeten? Als bewaakster of als gevangene? Heeft Rufus mij geslagen?'

'Misschien heb je in het kamp gezeten,' zei hij. 'Vroeger.'

'Het kan ook vanavond, één avond,' zei ze. 'Waarop alles opnieuw gebeurt. De steden gaan weer onder en bouwen zichzelf op. De akkers worden verbrand maar je merkt het niet meer. Ik vergis me. Maar ik heb alles meegemaakt wat ik zei. Ik ben niet gek; was jij leider van soldaten, Paul?'

Zij begon te huilen. Een kort ogenblik natuurlijk. Er bestond immers hoop. Er bestond immers een man genaamd Paul, die nu - Paul. Hij bestond. Meer niet.

'Ik heb gelijk gehad,' zei ze langzaam. 'Is het niet?'

‘Ja.’

‘En ik zal met je meegaan?’

‘Ja.’

‘Zij sloeg haar armen om zijn hals en drukte zich vast tegen hem aan. Hij was te verward. Maar één ogenblik mocht zij hem besturen. Toen veranderde hij in de gewaande wonderdoener. Hij nam haar.

De zoekende man, de prediker zonder god, hij was veranderd in een soldaat. Zoals reeds vele malen een prediker zich met het zwaard had omgord en op weg ging naar een heilig land, met een heilig doel, een gewijde lans en een gedoopte kruin waar het haar niet meer groeide, zo was ook hij nu soldaat geworden. Maar zijn doel was zeer aards.

Toen de mensen hem zagen dachten zij dat hij hun bescherming zou bieden en een gelukkig leven kon schenken in ruil voor hun vriendschap. Maar de zoekende man kende slechts zijn eigen doel: de oplossing voor zijn eenzaamheid te vinden in de schoot van een vrouw die hem enkel haar vriendschap, wellicht al het bereikbare, had aangeboden (kon hij het weten!). Zij trok naast hem voort over de woeste en versperde wegen van het land dat hem niet toebehoorde. Haar ongeluk was dat zij geloof in hem had, het was ook het zijne. Zij werden nu geheel en al duidelijk. Zij bezat niets, zij vroeg hem om iets, nu, zij vraagt. En hij had haar rusteloosheid niet begrepen als voor hem een wapen ter verdelging van zijn bestaan in de besloten eenzaamheid. Zij trok naast hem voort, zij werden één en dezelfde, zij zocht bescherming, een vrouw als anderen, en hij zocht

de liefde, maar wat is de liefde? Hoeveel is de liefde? Zij hadden elkaar maar half begrepen. Zij waren elkaar nabij maar stonden toch zo veraf. Zij wilden beiden hetzelfde van elkaar, maar in andere vormen, en geen van hen bezat de kracht de ander te overtuigen. Geen had de leiding, en hij niet de moed haar te aanvaarden en te beschermen, koste wat het kost.

De leider van de troep moest zich een houding geven. Maar de leider van de troep was geen held. Zo lijkt het; zo lijkt de vrouw een zeer eenzame, zo lijkt zij neer te liggen in vergeefsheid. Hij kon haar niet naderen.

De man had zichzelf uitgestuurd op een belangrijke zending: zichzelf tot mens te zijn, tot mens te maken, een falende, of eenmaal een overwinnaar wanneer hij zichzelf en de vrouw aan zijn zijde begreep. Een man nog steeds als anderen, een man alleen aan het hoofd van een gewaande groep volgenden, het falen in hun gezichten gemarteld tot zij bijna op clowns leken.

En zo werd alles dan heel eenvoudig.

Maar later was er geen leiding meer nodig.

‘Paul,’ vroeg ze. ‘Hoe wijs je hun de weg?’

‘Ik weet het nog niet,’ antwoordde hij.

‘Paul, hoe weet je dat je groter bent dan anderen?’

‘Houd toch op,’ zei hij onrustig. ‘Ik ben moe.’

‘Paul.’ Zij schudde hem door elkaar. ‘Paul-’

Verder zei ze niets. Zij huilde, zij klemde zich aan hem vast, trok hem aan zijn haren, schopte hem, trapte hem, deed alles wat zij bedacht. ‘Paul, je liegt. Je zegt niets. Is dit alles? Is dit jouw manier? Jij, leider!’ Zij lachte smalend. ‘Je slaapt, je antwoordt niet, je denkt niet, je

weet het niet.' En toen: 'Ik ga dus weg. Je weet het. Ik heb me vergist.'

Toonloos aan het eind van een liefde.

'Zeg niet tot ziens,' zei hij, proberend niet te denken.

'Ik ontmoet je nu nooit meer,' zei ze. 'Het ging niet.'

'Wat gaat er nu gebeuren?' vroeg hij.

'Langzaam,' zei ze. 'Langzaam maar zeker zal je teruggedrongen worden uit dit dorp, uit dit land, naar het vroegere. Dan kan alles opnieuw beginnen.'

Hij schudde zijn hoofd.

'Te lang duurt het,' zei hij. 'Te lang duurt het.'

'Maar je was al teruggegaan. Tot de helft. Je kwam weer terug naar hier. Maar nu bereik je het einde. Alles zal wel weer opnieuw beginnen.'

'En jij?'

'Ik?'

Hij knikte.

'Ik ben getrouwd.'

'Ja.'

Zij kleedde zich aan. Voor het laatst dacht hij: haar nu dwingen. Maar tot wat? Zij deed alles uit zichzelf. Maar alleen met hem. Alleen als zij werkelijk wilde en niet uit gewoonte. Alleen als een Paul-

Zij gespte haar rok vast. Haar lichaam stond strak en schoon in de geopende deur waar doorheen het daglicht viel.

'Kom me niet achterna.'

'Nog één keer,' vroeg hij. 'Dan ga je weg.'

Ze twijfelde. 'Ik wil het niet,' zei ze zacht. 'Het is beter van niet.'

Hij wilde nu zeer zeker dat laatste volvoeren. Hij liet

haar niet gaan, hij zou haar het laten zien. Zij was alleen een vrouw, een zekere vrouw met een schoon lichaam. ‘Kom,’ zei hij. ‘Kom hier, Katinka. Ik heb nog niet genoeg.’

Zij naderde, langzaam. Aarzelend begon zij haar kleren uit te trekken tot zij weer voor hem stond zoals zij hem had verlaten.

‘Kijk,’ zei ze. ‘Zo ben ik, je denkt, zo is zij en wilt zo maar gemakkelijk van je liefde af komen. Maar ik vergeef je niet. Je bedroog mij. Eén ogenblik dacht ik dat je bij mij hoorde. Maar iemand als jij - Je zal het bij je houden!’

Zij sloeg hem met haar ceintuur in zijn gezicht. De slag werd door zijn neus gebroken. Toen sprong hij op haar af als een waanzinnig dier. Zij gleden achterover op het bed, hij was aan de winnende hand, hij was de triomfator, hij kon doen wat hij wilde.

Maar op het ogenblik dat hij als nieuwe en nog niet omkranste caesar haar benen opzij wilde duwen - zij bood allang geen weerstand meer-, gleed hij van haar af en bleef bewegingloos liggen. De vrouw in haar was wellicht teleurgesteld, maar Katinka boog zich over hem heen en kuste hem in zijn hals. Zij verwijderde zich geruisloos.

het weerzien

Hij was het land nog niet uit. Over mosgroene gronden en met kiezels bezaaide velden liep hij naar de grens. Als er een grens was. Kon hij dit nog ooit verlaten? Nog ooit? Hij wilde niet teruggaan, de wegen volgen en her-

kennen en zo het fort terugzien en misschien de auto's. Hij kon in tegengestelde richting lopen, alles was mogelijk. Hij dacht niet. Hij zag Katinka niet, nergens de soldaten.

'Haha!' hoorde hij een schorre stem, meer een schreeuw.

Een oud wijf stond midden op de weg.

'Ze verzoop zich,' riep het wijfje. 'Ze verzoop zich!

Ho, niet verder.'

Hij bleef staan.

'Ze verzoop zich,' herhaalde ze weer.

'Wie?' vroeg hij bedrukt. Nu het volgende, het laatste. Ongetwijfeld was hij de grens nu tot op een steenworp afstand genaderd.

'Mijn dochter natuurlijk,' riep het oude wijf. 'Wie anders?'

'Ik weet het niet.'

'Mijn dochter natuurlijk!' riep ze nog eens opgewonden. 'En dan al die voorbijkomende soldaten. Alleen maar naar mijn dochter kijken. Zo'n kind!' Ze stak een gele duim omhoog. 'En toen verzoop ze zich. En weet je waarom?'

Hij knikte.

'Zo, je weet het dus. Ach nee, dat kan niet.' Ze schudde teleurgesteld haar hoofd. 'Dat kan helemaal niet, je kan dat niet weten.'

Hij haalde zijn schouders op.

'Nou,' zei ze. 'Moet je horen. Het waren heel vriendelijke jongens. Maar zij vond ze niet aardig. En ze wilde niets. Zo'n kind! Maar ze wilde niets. Nou, toen deed ik het. Ze waren met dertig man, en allemaal even aardig. Aardige jongens. Op het laatst kwam zij binnen. We

hadden net zo'n plezier. En toen verzoop ze zich. Zo'n kind! Maar - Nee!' riep ze. 'Dat zeg ik niet!' - Zij lachte blij.

'Ik heb haar begraven met die jongens,' zei ze. 'Ze vonden het allemaal jammer. Maar er was niets aan te doen.'

Hij aarzelde toen zij een uitnodigend gebaar maakte.

'Ik zal je het graf wel laten zien,' zei ze.

'Nee,' antwoordde hij. 'Ik moet verder.'

Maar zij versperde hem de weg.

'Ga toch mee, ik doe je toch niets,' sprak ze weer.

'Kom.'

Zij liep naast hem voort en hield stil voor een paar dicht bij elkaar geplaatste bomen, waarachter hij niets kon onderscheiden.

'Hier laat ik je alleen. Je moet rechtuit lopen, dan kom je er zo.'

Het graf was onder een kleine heuvel waarop een kruis stond. Daaromheen waren bomen. Een zachte wind waaide om de toppen en het land was stil als nergens. En daar vond hij soldaten. Zeven zeer oude en verminkte soldaten die knielden voor de heuvel en zongen, als was dit een laatste groet aan hun gestorven makkers.

Zwijgend liep hij op hen af.

'Ik ben Paul,' zei hij.

Zij draaiden zich om.

'Paul,' zei de eerste, die hij evenmin als de anderen herkende; zij zagen nog bleker dan eerst, in het licht waren hun gezichten bijna verpulverd en zachter omdat het schijnsel van de olielamp er nu geen schaduwen op trok. 'Paul,' zei hij. 'Paul ligt hieronder.'

‘Hij week achteruit. ‘Paul,’ stamelde hij. ‘Paul, en de vrouw zei net - de vrouw zei.’

Hij wilde weglopen, en snel weglopen, rennen, alsof dit zijn leven kon beveiligen. Hij begon te zweten.

‘Welke vrouw?’ vroeg een van hen, terwijl hij de anderen een snelle blik toewierp.

‘Een vrouw met een dochter,’ antwoordde hij verward. ‘Zij ligt hier toch. Ze zei het. Zij ligt hier onder de heuvel.’

‘Paul ligt hier,’ zei de man.

‘Met een vrouw?’ Eén van de soldaten, zonder handen, haalde zijn schouders op. ‘En dan ons in de steek laten? En wij hier om dat graf te vinden!’ Hij lachte slim.

‘Iedereen wees ons: daar ligt de soldaat, die jongen. Zoeken jullie hem? Hij ligt daar. Met een vrouw, ons verlaten voor een vrouw!’

‘Het moet dan heel belangrijk zijn geweest,’ sprak een ander, een kleine, vermagerde man - uitgeteerder dan zijn metgezellen - met een groezelige baard tot op zijn borst.

‘Natuurlijk,’ riepen zijn vrienden in koor.

‘Weg met hem!’

‘De smeerlap!’

Zij kwamen op Paul af. En nu rende hij, hoewel er niets te vrezen was, hij kon hen met zijn allen wel alleen aan. Hij rende waanzinnig van angst van hen weg, terwijl schoten klonken. Onder bomen door en langs de rand van een moeras. Een geweer lag daar, een helm. Hij rende. Muskieten zoemden in de verstikkende vochtige hitte. Hij hoestte. En overal helmen; neerhangende geweerlianen. Weg, weg! Stemmen. Plotseling weer

stemmen. Hij verborg zich achter een boom. Onder zijn voeten duizenden mieren. Een koortsige hitte. Een leger van mieren. Het hoeveelste? Waarheen? En nu voor het laatst? Naar de stemmen toe? Naar de lege, dronken dichterbijkomende stemmen.

Opeens was hij niet bang meer. Om de bocht van het pad langs het moeras kwamen drie van de mannen met wie hij was meegereden. Hij stak zijn hand op. 'Hé!' riep hij. 'Hierheen, ik ben het! Ik! Hier!'

'Wie is ik?' lalde de eerste.

'Hij is ik.' De tweede wees naar hem.

'Ik is ik,' riep de derde en liep verder.

De andere twee bleven een ogenblik staan en lachten bedroefd.

'Het is voorbij,' zei de eerste.

'Weer wacht ons het werk.'

'Tot over een jaar.'

'Wij zullen nog te laat komen.'

Zij staken hun hand tegen Paul op en liepen zwijgend achter hun metgezel aan, liepen terug in hun levens, hun werkelijkheid. Het feest was voorbij.

En dan nu eveneens weg uit deze waanzin! Dan nu eveneens, tegelijk met de anderen! Hij wilde zijn sprong volvoeren, gelijk eens zijn moeder hem naar de sterren wenste. De eerste Paul, de tweede en dan-

'Niet doen!' schreeuwde iemand. 'Niet doen, niet doen!'

Hij hield in. Bebloed en besmeurd met vuil kwam Rufus naar hem toerennen. Iedereen rende. Iedereen scheen te vluchten.

'Er is geen recht meer!' schreeuwde Rufus, buiten zich-

zelf van angst, toen hij voor hem stond. ‘Er is godverdomme nergens recht! Wat moet ik doen?!’

‘Niets,’ mompelde Paul.

‘Als ik iemand zoek en niemand zegt me waar die is,’ ging hij schreeuwend verder. ‘Waarom moet ik dan weg? In een kamp? Ik heb Katinka vermoord. Alleen dat, omdat ik iemand zocht!’

‘Je hebt haar niet vermoord,’ zei Paul.

Rufus werd stil. ‘Nee,’ zei hij. ‘Dat weet ik. Ik vermoordde degene die ik zocht.’

Om de bocht verscheen, dreigend en boosaardig grijnzend, het wijf uit het kamp met haar geweer. Rufus zag haar, en zonder zich nog te bedenken, dook hij met een schreeuw van angst de struiken opzij van het pad in, waar duizenden slangen sisten en miljoenen mieren hem overvielen en aan zijn lichaam begonnen te vreten alsof zij roofdieren waren.

Paul aarzelde. Het moeras. Alleen nog het moeras bleef over. Katinka verdwenen. Rufus dood. De soldaten stervend bij een graf. En hij. Alleen, in dit moordende gebied. Hij. Alleen in de verlatenheid van het verstikkende. Nergens een punt waarop hij zich kon richten. Geen gewillige tak waaraan hij zich vastklampte. Geen leven waaraan hij deel had. Hij zocht om zich heen. Hij beet zich op zijn lippen. En in de tussentijd naderde de vrouw. Zij had gescheurde kleren, ongetwijfeld het bewijs dat de achtervolging haar ernst was. Dat was nu onnodig geworden. Hij kon niet meer springen. Het geweer was op hem gericht.

‘Waar hij is kan me niet meer schelen,’ zei ze. ‘Daar komt hij niet uit vandaan. Maar jij was het die hem

hielp, is het niet?' Hij zweeg. 'Goed, antwoord dan niet. Dat is jouw zaak. Maar nu kom jij in zijn plaats.' Zij wees met het geweer voor zich uit. En hij liep maar weer verder over het pad, het geweer dreigend in zijn rug.

'Halt!' riep het wijf.

Hij hield stil. Zij fouilleerde hem. Het kon hem niet schelen wat zij deed. Zij tastte over zijn lichaam, zijn borst, zijn rug, zijn broekzakken, zijn dijen, zijn schaamdelen.

'Hier rusten wij,' zei ze na het onderzoek.

Hij ging zitten op het eindeloze pad langs het moeras. De vrouw begon haar kleren uit te trekken en zat even later naakt op de weg, terwijl ze probeerde haar gescheurde lange broek en hemd te herstellen met wat takjes. Een zinloos bedrijf. Zij had grote littekens onder haar borsten.

'Vind je mij mooi?' vroeg ze.

'Nee,' zei Paul.

'Je zal wel moeten,' zei ze met een dreigende, onzinnig dreigende stem. 'Ik heb de macht.'

'Nee,' zei hij. 'Dat dacht je misschien, je kan mij niets maken.'

'Je moet,' herhaalde ze. 'Wat ik zeg doe je.'

Hij draaide zich naar haar toe, en gaf haar een slag in haar gezicht. Zoiets had zij niet verwacht. Zij liet het geweer los en Paul greep het vast in het ogenblik dat zij hem verbouwereerd aankeek en toen begon te schreeuwen en op hem toesprong, zich tegen hem aanwierp en vol angst haar armen om zijn hals klemde en riep haar niet neer te schieten maar te doen wat hij ver-

langde, want zij zag wel dat hij haar goed had opgenomen en wilde wat zij dacht en hoopte. Zij was bang, riep ze. Maar hij gooide haar van zich af, en schreeuwde: ‘De struiken in!’ Toen schoot hij. Het schot daverde als weerkaatst door vele stenen gewelven. De vrouw greep naar haar maag en rolde toen het moeras in. Maar daar bleef zij drijven alsof zij gewichtloos was. Zij dreef en de zon scheen fel op haar dode lichaam. Maar tegelijk met het schot was de grond waarop hij zich bevond, veranderd. Een veld, zonder bomen, en nu - hij zag het duidelijk - verdween ook het moeras met de vrouw. Alleen hij was nog op weg.

Toen hij - in deze opeenvolging van schimmen en leugens - een troep monniken zag die een groot leeg kruis droegen, ging hij zitten in het geurende veld, en dacht, nu zal het gauw voorbij zijn. Dit is er het begin van.

Zij naderden onontkoombaar, hij deed geen pogingen ook dit nog af te wenden. Een zwarte groep mannen met bleke ingevallen gelaten. Op een korte afstand van hem bleven zij staan en hieven langzaam en zacht een lied aan, iets dat daarop geleek. De grootste van hen richtte het kruis op en duwde het in de grond, in een gat dat reeds bestond, dat daarvoor was gemaakt, in een verleden van eeuwen terug.

Niemand van hen sprak. Zoals allen die hij had ontmoet leken zij geslagen, zonder hoop of verwachting. Hij dacht, nu alles voorbij is, zal ik opnieuw moeten beginnen, ik zal het meisje Katinka vergeten als ik hier wegga. Als ik ooit nog weg kom.

Het kruis stond hoog opgericht in de middagzon. De

mannen keerden zich om en liepen weg, zingend nog steeds, ademloos bijna zingend, hun stemmen werden steeds zachter.

Zij gaan weg, dacht hij, zij gaan weg en sterven nu eerdaags. Zij hebben alles uit handen gegeven. Maar waarheen gaan zij? Zij gaan nergens heen. Zij lopen tegen rotsen op of vervormen op de bodems van moerassen. Zij zijn verminkt en klein geworden. Zij dragen geen messen, geen wapens, zij vinden geen vrouwen, verwekken geen kinderen.

En voor de zoveelste keer: wat of wie was hij tegengekomen?

Het werd avond. Hij zat met zijn gezicht naar het kruis gekeerd, en staarde zo lang naar dat kruis tot het hout begon te trillen en takken uit de dwarsligger sproten en knop kregen. Het dode hout nu begon weer te leven, het sidderde, ademde, bewoog, omhoog, in de breedte. Zoals een vorige keer. Het kruis werd boom. De boom bloeide als nergens ooit een boom gebloeid kon hebben. Zware vruchten hingen tussen de bladeren. Hij lachte; verheugd stond hij op en zocht zich een weg tussen de kuilen in het veld naar de boom toe. Onder het bladerdak gekomen, kon hij niet eens meer de hemel zien. Nogmaals lachte hij. Hij ging op de grond liggen. Onder de takken viel hij in slaap.

Maar toen hij de volgende morgen ontwaakte, was de boom al veel kleiner geworden, en het veld rood en verzengd en leeggezogen. Nog bewogen de bladeren, maar de boom werd kleiner en kleiner, de grond scheurde. Hij moest weggaan om op een afstand toe te zien hoe

de boom door de aarde werd teruggenomen als het lijk van een vogel.

Een ruiter naderde en galoppeerde er op zijn paard langs, een stofwolk opwerpend waardoor de boom onzichtbaar werd, juist toen hij bewoog vanuit zijn wortels, en sidderde. Nog juist zag Paul hoe de laatste takken in de stam verdwenen. Toen de stofwolk optrok ontwaarde hij op de lege plek waar de boom had gestaan - de enige niet verschroeide, maar nu gelijk aan al het andere -, Katinka weer. Katinka altijd. Alsof zij naar hem zocht, naar hem toe wilde komen. Katinka weer. Zij leefde. Maar zij leek erg moe.

Haar ogen tuurden naar een plaats achter hem, zonder hem te zien. Had zij de grond gedood, de vogels en dieren verdreven? Het land moe gemaakt en de bewoners vol droefheid? Katinka. Of was zij nu toch nog voor hem gekomen, om hem mee te nemen, te zeggen: 'Wij faalden.' Meer dan falen was niet nodig. Om 'Paul' te zeggen, 'Paul' te fluisteren, denkend, jij was de leider niet, maar ik evenmin het wonder. Zo verworden tot twee mensen hoeven wij elkaar geen vertelsels meer te verzinnen. Zij waren oud geworden in dit land, in het vorige. Toen zij aan hun jeugd begonnen hoefde men hen niet te veranderen, slechts te leren, te laten herkennen. Reeds in de buik van hun moeders hadden zij de kennis van hun toekomstig leven, een eenvoudige kennis zonder begrip.

'Katinka!' riep hij.

Maar zij hoorde hem niet.

Zij kwam op hem toegelopen en toen hij dacht dat zij naast hem op de blootgelegde steenlaag zou neerzitten,

wachtend op het ogenblik dat hij opstond en haar optrok om samen weg te gaan - liep zij slechts langs hem heen en zag hem niet, of wilde hem niet zien, met hetzelf de gevolg. Hij keerde zich om, terwijl zijn keel volschoot; hij kon haar niet naroepen. Hij hoestte.

Daar, achter hem, stond de ruiter naast zijn dampende paard. Hij droeg een zomerpak van lichtblauwe katoen. De broekspijpen had hij in zijn rijlaarzen gestopt.

'Hallo!' riep hij. 'Ik verwachtte je al.'

'Ik zocht je niet,' riep Katinka blij. 'Maar toch kwam je.'

'Ik heb een paard. Klim maar voorop, dan gaan we er vandoor!'

Hij nam haar in zijn armen en kuste haar, waama hij haar op zijn paard tilde en vervolgens zelf met een elegante zwaai op de paarderug achter haar sprong.

'Het is warm vandaag,' zei Katinka.

'Ik wachtte bij de auto. Maar ik zag je niet. Er zijn een paar dagen voorbijgegaan. lets zei me, ze is daar, ze is veranderd. Ze wacht niet op mij, maar als ze me terugziet is het anders. Het was tenslotte niet zo maar een vrijerij.'

'Nee,' zei ze. 'Niet zo maar. Na twee dagen wachten wist je opeens dat ik hier was?'

'Ja,' zei hij en omvatte haar middel.

'Ik was blij toen ik je zag.'

'Ik weet het,' riep hij vrolijk.

'Ik wachtte niet op jou, maar als ik je zag -'

'Natuurlijk,' riep de man luid.

'Het kan,' zei ze. 'Misschien iets anders. Te proberen - verandering, wanneer het komt dan - waarom hij en die

ander - bij een auto, ze lopen dagen achter je aan, en 's nachts ontmoet je ze ergens - Blijven wachten bij een auto, blijven - in een hut waar het koud is en iedereen een ander zou verlangen, en - het is warm buiten - het komt als je stil staat.'

Hij verstond niet alles, zij fluisterde het meeste. Alleen hij kon haar gezicht zien van opzij. Een onuitsprekelijk droef gezicht, met wallen onder de ogen.

'Wat is er toch?' riep de man.

'Niets,' zei ze. 'Geef me je zonnebril.'

In een stofwolk verdwenen zij. Hij was alleen.

'Ik ben Paul,' klonk een stem achter hem. 'U zocht mij.' Hij keerde zich met een ruk om. Achter hem stond een lange, slanke jongeman met een vriendelijk, wat bleek gezicht. Hij droeg een soldatenbroek en daarboven een grijs overhemd met een loshangend zwart vest.

'Paul?' vroeg hij. 'Maar u - moet - dood zijn. Ze zoeken u en dachten dat ik u was. Het is -' Hij Streek verward met zijn handpalm over zijn voorhoofd.

'Niet onmogelijk,' lachte de ander. 'Onze toestand is eender. Laten wij elkaar tutoyeren.'

Zij gaven elkaar een hand.

'Het is zo,' begon de jonge aanvoerder. 'Ik ben op een dag gevlucht en liet mij begraven, ik deed alleen maar alsof. Het is een oude truc.'

'Hoe ben je dan zo jong gebleven?' vroeg Paul.

Hij lachte. 'Ik heb je gevolgd. Je bent kind geweest, een oude man. Is dat niet hetzelfde?'

'Om een andere reden,' zei hij.

'O nee, om dezelfde, denk ik. Er is trouwens waar-

schijnlijk geen reden voor aan te voeren. Laten wij zeggen dat ik even oud was als mijn vrienden, je hebt ze ontmoet. Zou ik niet eveneens de jeugd kunnen aannemen? Ik heb de hoop nooit laten varen.'

'Je liegt,' zei hij. 'Ik ken de reden. Je bent een vergissing. Ik ken de reden. Je ontvluchtte je makkers. Ze hadden iets met je meisje gedaan.'

'Ik heb nooit geweten wat,' zei de jongeman. 'Ik probeer het te weten te komen. Weet jij het?'

'Nee,' antwoordde hij. 'Niet precies. Vraag er niet naar.

Als je verder vraagt zal ik iets moeten verzinnen.'

'Stel dat ik haar vind, verander ik dan?' Hij aarzelde.

'We zullen het zien. Kan ik met je meegaan? Laten we de grens zoeken.'

'Nee,' zei hij. 'Blijf jij dan hier, ik moet nu wel weg, ik weet niet meer wat gebeurt. Ik begrijp je niet helemaal. Waar hield je je verborgen?'

'In een stad.'

'Hoe kwam je hier?'

'Ik was hier.'

Hij vroeg niet verder. 'Blijf hier,' zei hij. 'Het is beter.'

'Nee,' antwoordde de ander. 'Ik ga mee.'

'Blijf hier. Ik ben voor jou doorgegaan. Alle plotselinge hoop die ik kreeg kwam omdat ik met jou werd verwisseld. Begrijp toch dat dit pijnlijk is. Laat ik niets meer zeggen. Je moet begrijpen. Hoe wist je van mijn bestaan?'

'Een jonge vrouw vertelde het mij.'

Hij schrok. 'Waar heb je haar gezien?' vroeg hij haastig.

'O, ze liep over een veld. Ze was moe. We praatten wat.

Ze was heel aardig en vertelde van iemand die Paul

heette en een aanvoerder van Soldaten was. Toen wist ik dat zij een ander bedoelde, want iedereen dacht dat ik dood was. Een ander die zich in mijn plaats had gesteld of van wie zij dat dacht. Ik zag haar hier en jij zat in het gras. Ik dacht, dat is hem, het is heel eenvoudig.'

'Maar als je haar pas ontmoet hebt, hoe wist je dan alles van mij?'

'Ik begreep dat. Vraag niet verder. Misschien zal je het je herinneren.'

'Je bent dat wat ik wilde zijn,' zei Paul. 'Jij hebt nog niets verloren. Het meisje over wie ik sprak is niet dood.

Ik weet het zeker.'

'Ik ook.'

'Je kan dus gewoon verder zoeken. Maar je zal haar nooit vinden. Je bent dat wat ik zou willen zijn, of geweest ben, maar ik veranderde.'

Na een korte tocht over het verbrande veld zagen zij de heuvel met de burcht.

'Daar is de grens,' zei Paul.

'Ik neem hier afscheid,' sprak de jonge aanvoerder. 'Ik loop nog wat verder, als ik de grens maar in zicht houd, want daar moet zij binnenkomen.'

'Dat hoeft niet,' zei Paul. 'Je zal haar overal denken te vinden, waar je zoekt zal je haar zien. Zelfs als je niet zoekt vind je haar nog. Maar er zal een ogenblik komen dat je haar niet meer vindt. Word dan niet wanhopig, want zij komt terug, altijd, tot -'

'Tot?'

Hij haalde zijn schouders op.

'Eigenlijk niets. Het kan goed gaan of niet.'

'Het zal me wel gelukken.'

‘Dat ligt er aan,’ zei hij langzaam. ‘Je faalt, ik faal, natuuriijk, maar geloof het niet.’ Hij sprak sneller, hij zag het gezicht van zijn metgezel veranderen. ‘Beloof het, geloof het niet.’

‘Ik beloof het,’ zei hij duidelijk.

‘Tot ziens, nu ga ik de grens over.’

‘Ik ben blij je ontmoet te hebben. Ik was heel nieuwsgierig.’

‘Veel geluk.’

‘Veel geluk.’

Zo overschreed hij de grens en hij hoorde hoe een auto claxonneerde. Toen hij de richting opkeek waarvandaan het geluid kwam, zag hij de mannen met wie hij was gekomen. En nu pas voor het eerst bemerkte hij hoevéél ouder zij wel waren dan hij. Hun ogen stonden vermoeid, hun monden waren krachteloos, hun adem stonk naar drank.

‘Wij wachtten op je,’ zei de bestuurder. ‘Drie van ons zijn nergens meer te vinden.’

Hij knikte. ‘Ik hoop dat het niet te lang duurde.’

Wij zijn hier ook pas. Er is een jongen van de muur gevallen, hij is dood. Zoiets is een droevig einde van een feest. Heb je je vermaakt?’

‘Het gaat wel,’ zei hij. ‘Ik hoorde het ook van die jongen.’

Zij reden met gillende banden weg, terwijl de bestuurder de auto een scherpe bocht liet maken om op de weg te komen. En juist op die weg zag hij Katinka nog eens. Zij stond langs de kant en maakte een lift-gebaar.

De man remde uit alle macht. Naast Paul, op de voor-

bank, was nog plaats. Achterin de wagen sliepen de twee andere passagiers tegen elkaar aan gezakt. Hij opende het portier voor haar. Zij stapte in en sloeg het met een harde klap achter zich dicht. Zij sprak niet. De bestuurder gaf gas.

'Waar is die ander?' vroeg Paul zacht.

Zij haalde haar schouders op.

'Hij is weggereden,' zei Paul. 'En hij liet je staan.'

Zij knikte.

'Waar moet zij naar toe?' vroeg de bestuurder.

'Naar de stad,' antwoordde hij. 'Wij kunnen haar wel thuis brengen.'

- De morgen na de vervreemding. Zij konden elkaar nu aankijken maar Spraken geen woord. Het leek wel alsof zij vredig tegen zijn schouder geleund zat, zoals een vermoeide vrouw tegen het lichaam van haar man. Soms glimlachte hij tegen haar en Streek zij hem met een bedroefd gebaar over zijn hand.

De auto had geen verdere inzittenden meer. Paul zat aan het stuur, het leek wel alsof hij aan het stuur zat en haar bracht naar de plaats waar zij woonden, een heel eind weg, een tocht van dagen, zonder einde en zonder oponthoud. Dan viel zij in slaap en schoot hij haar weg naar de sterren.

De aarde opende zich en zoog haar naar de diepte. Maar door de grote luchtdruk toen de grond zich weer met een klap sloot, samenperste, beefde, bewoog, - werd zij opgenomen in de lucht, en zo zweefde zij weg naar de sterren; de eerste, de tweede, de rots met de vele vuistindrukken. En zij viel terug in een peilloze diepte, teruggekaatst door de aarde en weer gevallen, opgewor-

pen als een speelbal naar het bergmassief waar zij bleef hangen in bevroren houding tot het eind der dagen.

Dan schoot hij haar weg, maar hij hield haar nog vast. Hij hield haar nog vast en zij wankelde niet. Zij wankelde niet, geleek het.

Maar toen zij de straat waar zij woonde binnenreden, overviel hem een grotere machteloosheid dan ooit.

'Is het hier?' vroeg hij hees.

'Ja,' zei ze. 'Hier is het. Misschien is er iemand thuis.'

'Misschien,' zei hij.

Zij opende het portier en verdween in de morgen, niet naar het huis, maar de straat door, een hoek om, en zij begon te rennen als een gek en verdween in de honderd zijstraten waar niemand haar terugvond.

Misschien heeft zij de moeder ontdekt die haar wachtte in een vunzig slop en daar beschermend in de armen nam. Misschien is de moeder de zee ontstegen, heeft zij gedacht aan een wonder, gedacht aan een dochter die plotseling zo bestaanbaar was, dat zij haar aarzelend om haar naam, haar afkomst vroeg. De moeder heeft eindelijk haar dochter teruggevonden, maar vergeefs, vergeefs. Tussen de puinhopen van de stad hebben zij elkaar gezien, maar Katinka is voorbijgelopen met gesloten ogen.

Hoe heeft de moeder haar niet geroepen! Zij dreef op de golven van de zee over de Straten. En toch nog, en toch... heeft zij haar dochter ingehaald? Een vrouw als andere, niet verschillend, noch schoner of beter? Maar de moeder heeft in haar de dochter herkend, een verminkte dochter, een vergeefse dochter.

Maar toch nog - zijn zij beiden teruggedoken in de zee, ver van het land en dicht toch onder de kust?

Misschien is er een kans dat zij terug zal keren. Maar niet als Katinka.

Op de bodem van de diepzee hebben zij een veilig huis, onbereikbaar voor de anderen.

Maar als de dochter zich haar verblijf op aarde herinnert, zal zij eenmaal vol heimwee terugkeren tot het verdriet van de achtergeblevenen. En daar zal een nieuwe tocht beginnen over een oud en verbrokkeld land. Niemand weet het einde. En niemand zal weten wanneer.

Op de bodem van de diepzee wacht de spookgestalte van de gewaande moeder op de terugkeer van haar dochter. Maar dan voorgoed zullen zij wegdrijven met de onderstroom naar de boorden van hetzelfde land, aan de andere zijde.

De zee ligt besloten tussen de vier einders. Daaruit bestaat geen terugkomst, tenzij als mens, tenzij als getal onder miljoenen gelijken, als nummer, als niets. Om dan voor één een naam te worden, en het bloed te delen, zijn verdriet te lenigen, zijn hoop te vervullen.

Maar slechts dan als de zee door zon verdampt wordt en het zout een onvruchtbare vlakte vormt die het leven verdrijft naar het land.

Katinka. Reeds bereikt de nacht de westelijke kust. De wolken zijn verdwenen en de maan is gedeeld. Maar plotseling!

Toen zwom zij, in één seconde, kleine tijdloze seconde, raadselachtig geluk bij de ontdekking, bittere schim

van de terugtocht. Nooit meer een terugtocht. Verder. Katinka. Denk aan mij.

amsterdam, maart-juni 1961/augustus-september 1962

[Opdracht]

Dood vond ik haar liggen,
toen ik haar zo mooi zag
bedekte ik haar gezicht

SOLEA

voor Jan Bosdriesz